

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE *entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

RAPORT TEMATYCZNY Z BADANIA

Czas pracy i warunki pracy w relacjach nauczycieli

Warszawa, czerwiec 2013

Autorzy:

dr hab. Michał Federowicz
dr Jacek Haman
dr Jan Herczyński
Kamila Hernik
Magdalena Krawczyk-Radwan
Karolina Malinowska
Mateusz Pawłowski
dr Paweł Strawiński
dr Dominika Walczak
Andrzej Wichrowski

Recenzenci:

prof. dr hab. Henryk Domański
prof. dr hab. Kazimierz Zbigniew Kwieciński
dr Iga Magda
dr hab. Jacek Pyżalski

Dziękujemy prof. Henrykowi Domańskiemu, prof. Zbigniewowi Kwiecińskiemu, dr Idze Magdzie i dr hab. Jackowi Pyżalskiemu za wnikliwe i inspirujące recenzje raportu, a także za czas poświęcony na wspólne dyskusje. Dziękujemy również dr Jackowi Hamanowi za wkład w tworzenie koncepcji badania i interpretacji wyników.

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: *Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2013*

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Spis treści	3
1. Wprowadzenie	5
Główne wyniki	11
2. Podstawowe założenia metodologiczne.....	14
3. Warunki pracy i charakterystyka nauczycieli.....	21
3.1. Charakterystyka badanych nauczycieli	21
3.1.1. Podstawowe informacje o badanych nauczycielach.....	21
3.1.2. Ścieżka edukacyjna nauczycieli.....	25
3.1.3. Pochodzenie społeczne nauczycieli	27
3.1.4. Sytuacja rodzinna nauczycieli.....	30
3.1.5. Awans zawodowy	31
3.1.6. Przerwy w wykonywaniu zawodu nauczyciela.....	34
3.1.7. Dodatkowa praca nauczycieli	36
3.1.8. Poglądy na temat pracy nauczyciela	38
3.1.9. Aktywność społeczna nauczycieli	39
3.2. Warunki pracy.....	41
3.2.1. Miejsca pracy indywidualnej nauczycieli.....	42
3.2.3. Wyposażenie szkół	46
3.2.4. Stała sala lekcyjna	47
3.2.5. Wyposażenie sal lekcyjnych	48
3.2.6. Wykorzystanie nowych technologii	52
3.2.7. Pokój nauczycielski.....	53
3.2.8. Opinie nauczycieli o warunkach pracy.....	57
3.2.9. Przerwy między lekcjami, „okienka”, ocena wysokości pensum, ocena ułożenia planu lekcji	59
Przerwy między lekcjami	60
Okienka między lekcjami i ocena ułożenia planu lekcji.....	64
Ocena wysokości pensum dydaktycznego.....	67
4. Czas pracy w relacjach nauczycieli	69
4.1. Częstotliwość wykonywania poszczególnych czynności zawodowych wśród ogółu nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących oraz przeciętny czas ich wykonywania.....	71
4.2. „Wielka piątka” – pięć codziennych czynności w zawodzie nauczyciela.....	86
4.2.2. Godziny „tablicowe” a czas pracy nauczycieli	88

4.2.3. Nauczyciele pełnoetatowi – „18-35”	93
4.3. Porównanie wyników dwóch technik badawczych – analizy przekrojowe oraz średni czas pracy i jego struktura	97
4.3.1. Nauczyciele „18-27” – w poszukiwaniu w miarę jednorodnej grupy do analiz czasu pracy .	98
4.3.2. Zróżnicowanie codziennych czynności zawodowych nauczycieli	99
4.3.3. Średni tygodniowy czas pracy nauczycieli „18-27” – DAR	105
Załącznik nr 1. Podział nauczycieli ze względu na nauczany przedmiot	112
Załącznik nr 2. Kalendarz badania.....	114

1. Wprowadzenie

Prezentujemy raport z „Badania czasu i warunków pracy nauczycieli”. Badanie prowadzone było w ramach projektu systemowego pt. „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego” finansowanego z PO KL.

Badaniami objęto nauczycieli, którzy między wrześniem 2011 r. a grudniem 2012 r. czynnie prowadzili zajęcia lekcyjne, uczyli przedmiotów ogólnokształcących, pracowali w szkołach dla dzieci i młodzieży (nie w szkołach dla dorosłych) na wszystkich etapach edukacji od szkoły podstawowej po ponadgimnazjalną.

W projekcie badawczym zastosowano zarówno metody jakościowe, jak i ilościowe. Badanie ilościowe oparto na dwóch niezależnych od siebie technikach badawczych z dwiema odrębnie próbkami losowymi. Opis tych technik znajduje się w rozdziale drugim.

Pomysł, dyskusja, koncepcja, badania

Zanim przejdziemy do zaprezentowania metodologii i wyników badania, Czytelnikowi należy się kilka informacji wprowadzających. Sam pomysł przeprowadzenia badań nad warunkami i czasem pracy nauczycieli zawdzięczamy nauczycielskim organizacjom związkowym. Po wielu dyskusjach, w 2010 roku pomysł ten podjął Instytut Badań Edukacyjnych. Nie tylko zapotrzebowanie zgłaszane przez związki nauczycielskie, lecz także rozeznanie stanu wcześniejszych badań w kraju wskazywały potrzebę zbadania zwłaszcza kwestii czasu pracy, która wymaga długofalowego rozpoznania, wolnego od pośpiechu i powierzchownych uproszczeń.

Prace nad koncepcją badania prowadzone przez IBE miały miejsce w 2010 roku, a ich rezultaty systematycznie przedstawiano przedstawicielom pomysłodawców, którzy jednocześnie reprezentowali środowisko objęte badaniem. Chodziło bowiem o to, by, przygotowując się do samego badania, dobrze zrozumieć istotę badanej problematyki. W wyniku tych dyskusji doszliśmy wspólnie do kilku wniosków. Po pierwsze, że samo zbadanie czasu pracy jest na tyle złożonym zadaniem, iż kwestia warunków pracy nie będzie mogła w nim być potraktowana z uwzględnieniem wszystkich jej aspektów i uwarunkowań. Po drugie, badanie czasu pracy należy w pierwszej kolejności adresować do nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, nie zajmując się w tym samym badaniu pozostałymi grupami nauczycieli (np. nauczycielami szkół specjalnych, nauczycielami zawodu). Wynikało to zwłaszcza z omawianego wspólnie katalogu czynności zawodowych nauczycieli, który może być różnych dla różnych grup.

W rezultacie wiosną 2011 roku przeprowadzono badania jakościowe, które miały na celu zweryfikowanie wstępnie opracowanego katalogu czynności. Posłużyło ono także do dopracowania koncepcji badania i jego metodologii. Następnie od maja do lipca 2011 roku przeprowadzono próbne badanie ilościowe, które pozwoliło na sprawdzenie narzędzi badawczych i ich lekką korektę. Badanie główne, którego wyniki opisujemy w niniejszym raporcie, rozpoczęto w listopadzie 2011. Założyliśmy, że badanie potrwa rok, w praktyce okres badania głównego trwał 12+1 miesięcy, a dokładniej do 1 grudnia 2012 roku, gdy wpłynęły ostatnie dwie ankiety internetowe, wypełnione przez wylosowanych nauczycieli. Ten długi okres zbierania danych miał na celu objęcie wywiadami wszystkich miesięcy roku szkolnego, dodatkowy jeden miesiąc „na zakładkę” służył uzupełnieniom działań terenowych dla zapewnienia maksymalnej reprezentatywności prób w obu technikach badawczych. Aneks nr 2

zawiera pełny kalendarz zbierania danych w badaniu głównym. Po zakończeniu czynności badawczych w terenie przez kilka miesięcy sprawdzano zgodność logiczną zbiorów danych.

Dziękując związkom zawodowym, a także firmie realizującej badania w terenie, za wkład w dyskusję na temat koncepcji, metod i narzędzi badawczych, Instytut Badań Edukacyjnych przyjmuje pełną odpowiedzialność za metodologię i wyniki prezentowane w niniejszym raporcie.

Cel badań

Trzeba podkreślić co jest, a co nie jest celem prezentowanych tu badań. Cel nadrzędny, jaki sobie stawiamy, to wniesienie pogłębionej refleksji na temat czasu pracy nauczycieli do debaty publicznej. Mamy świadomość, że jest to gorący temat, któremu towarzyszy wiele emocji i interesów, co uznajemy za naturalne i zrozumiałe okoliczności dyskusowania ważnych zagadnień społecznych. Jednocześnie jednak kwestia czasu pracy nauczycieli obrosła w mocno stereotypowe wyobrażenia, przy czym są to stereotypy skrajnie przeciwstawne, mające wszakże jedną wspólną cechę, ignorowanie stanu faktycznego i jego złożoności.

Zgodnie z misją, jaką staramy się realizować, dążymy do tego, by debata publiczna dotycząca rozmaitych obszarów edukacji odwoływała się do wyników badań naukowych. Dlatego celem tego raportu jest przedstawienie rzetelnych analiz opartych na starannie zbieranych danych, przy czym otwarcie pokazujemy zarówno ich mocne strony, jak i ograniczenia i obciążenia wynikające z zastosowanej metody.

Naszym celem nie jest ogłoszenie „magicznej liczby X”, wskazującej na czas pracy „uśrednionego” czyli nieistniejącego w rzeczywistości nauczyciela. Nie uważamy się za arbitry, którzy mają instrumenty do rozstrzygania, czyje wyobrażenia są trafniejsze. Chociaż być może część publiczności nastawiona na podtrzymanie własnych stereotypów oczekuje takiej czy innej magicznej liczby, liczymy na takich uczestników debaty, którzy będą mieli cierpliwość i poczucie sensu, by zagłębić się w złożoność dnia pracy nauczycieli i dostrzec zawartą w niej różnorodność sposobów podejścia do zawodu nauczyciela. Dla takich odbiorców mamy pełną gamę analiz, pokazujących strukturę czasu pracy nauczycieli.

Odkrycie dla publicznej debaty struktury czasu pracy nauczycieli jest jednym z ważnych celów badania. Być może w niej ukryte są pewne rezerwy podnoszenia jakości edukacji. Celem jest także pokazanie zróżnicowania czasu pracy i poszczególnych jego składowych wśród nauczycieli. Celem jest też szukanie zależności występujących pomiędzy różnymi składnikami czasu pracy nauczycieli. Wszystkie trzy cele oparte są na miarach relacyjnych, znacznie bardziej odpornych na obciążenia metody. Zamiast więc sprzeczki o nominalną wartość X czasu pracy, proponujemy refleksję nad miarami porównawczymi, która może przybliżyć odkrycie rezerw zawartych w strukturze i zróżnicowaniu pracy nauczycieli. Celem jest także pełniejsze pokazanie grupy zawodowej jaką stanowią nauczyciele – w przypadku tych badań nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących, którzy jednak stanowią trzon nauczycielskiego stanu. Pokazujemy podstawowe warunki pracy nauczycieli i szersze charakterystyki całej zbiorowości jako kontekst dyskusji o czasie pracy.

Planując badanie, dokonaliśmy przeglądu istniejących badań czasu pracy nauczycieli w Polsce i na świecie. Analizowaliśmy ich metodologię i wyniki (zwłaszcza w odniesieniu do polskich nauczycieli), żeby zaplanować badanie, które będzie spełniać wszystkie kryteria poprawności metodologicznej badań społecznych.

Przegląd wcześniejszych badań

W Polsce przeprowadzono w ostatnich latach szereg badań nauczycieli, które dały bardzo rozbieżne wyniki, co było konsekwencją różnic co do celu tych badań, zastosowania różnych metod i narzędzi, wreszcie różnego doboru próby badawczej.

1. Badanie przeprowadzone przez Związek Nauczycielstwa Polskiego wśród nauczycieli – członków ZNP, którzy na ochotnika wypełniali dzienniczki, czyli zapis czasu pracy (tj. odnotowanie każdej czynności zawodowej wraz z informacją o tym, ile trwała). Otrzymano w ten sposób wynik, że przeciętny tygodniowy czas pracy nauczyciela wynosi ok. 45 godzin.
2. Badanie przeprowadzone przez Sekcję Krajową Oświaty i Wychowania NSZZ "Solidarność" wśród jej członków miało charakter ankietowy – pytano o łączny tygodniowy czas pracy. Przeciętnie wynosił on 40 godzin.
3. O czas pracy, jako jeden z czynników psychospołecznych obciążeń nauczycieli, pytał Instytut Medycyny Pracy w Łodzi (zespół pod kierunkiem J. Pyżalskiego). Badanie kwestionariuszowe objęło losową ogólnopolską próbę ponad 1200 nauczycieli. W pytaniu uwzględniono 4 kategorie czynności: prowadzenie lekcji, prowadzenie zajęć dodatkowych, przygotowanie zajęć oraz czynności administracyjne, które następnie zsumowano, traktując godziny dydaktyczne jako godziny zegarowe. W ten sposób otrzymano wynik, że przeciętny tygodniowy czas pracy nauczyciela wynosi ok. 33 ½ godziny.
4. Pytanie o czas pracy pada w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) Głównego Urzędu Statystycznego. Jest to badanie na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie gospodarstw domowych, prowadzone co kwartał od 1992 roku według metodologii Międzynarodowej Organizacji Pracy. Badanie to obejmuje pokaźną liczbę nauczycieli (w IV kwartale 2008 ponad 550 nauczycieli wszystkich poziomów szkół, zatrudnionych na pełny etat). Według tych danych nauczyciele pracują przeciętnie poniżej 26 godzin w tygodniu (odpowiedź na pytanie: Ile godzin zwykle pracuje Pan(i) w ciągu tygodnia w głównym miejscu pracy?).
5. Czas pracy jest również przedmiotem marginalnego zainteresowania dwóch międzynarodowych badań nauczycieli, prowadzonych także w Polsce. Badanie OECD TALIS – Międzynarodowe Badanie Nauczania i Uczenia się – zawierało w kwestionariuszu kierowanym do nauczycieli gimnazjów (losowa próba, ponad 3100 nauczycieli w Polsce) pytanie o czas pracy w typowym tygodniu w czterech kategoriach: prowadzenie lekcji, przygotowywanie lekcji, obowiązki administracyjne i inne. Średni tygodniowy czas pracy w Polsce wyniósł poniżej 33 godzin. OECD zalecało ostrożność w stosunku do tego pytania, ze względu na zaobserwowane błędy badanych w przeliczaniu godzin lekcyjnych na zegarowe. O czas pracy zapytano również nauczycieli matematyki w szkołach podstawowych i gimnazjach (nieco ponad 1000 osób) w ramach badania TEDS-M (Teacher Education and Development Study in Mathematics; badanie nauczycieli matematyki prowadzone przez IFiS PAN). Tu zastosowano 10 kategorii czynności i otrzymano wynik, że przeciętny tygodniowy czas pracy nauczyciela wynosi niespełna 40 godzin.

Przystępując do planowania badania brano pod uwagę następujące problemy metodologiczne.

Duży wpływ zastosowanej techniki badania na wynik.

Dobór próby. Nauczyciele stanowią bardzo wewnętrznie zróżnicowaną grupę zawodową (w zależności od roli w szkole – nie wszyscy nauczyciele są „tablicowi”, czyli prowadzą typowe lekcje z uczniami, typu szkoły, etapu edukacyjnego, nauczanego przedmiotu, środowiska, w którym znajduje się szkoła). Próba musiała być odpowiednio duża, jeśli pytania badawcze miały uwzględniać to zróżnicowanie. Oczywiście miała to być ogólnopolska próba losowa, warstwowana ze względu na dużą niejednorodność populacji nauczycieli. Warto zauważyć, że niektóre wyżej opisane badania przeprowadzono na próbach nielosowych (dobór wygodny).

Nierówne rozłożenie czynności zawodowych w roku szkolnym. Wybór momentu badania mógł mieć wpływ na wynik.

Duże obciążenie wyników przy zastosowaniu metody dzienniczkowej.

Błędy szacowania. Jeżeli respondenci mieli samodzielnie szacować czas, który zajmowały im czynności zawodowe, było to obciążone dużym błędem, dodatkowo zwiększonym przez fakt samodzielnego przeliczania godzin lekcyjnych na zegarowe i odwrotnie.

Deklaratywność odpowiedzi. Jeśli wynik miał być oparty na deklaracji respondenta, musiał być obciążony ryzykiem zarówno nieświadomego, jak i świadomego zniekształcenia. Trafność wyników badania czasu pracy nauczycieli jest poważnie obciążona efektem społecznych oczekiwań (*social desirability bias*).

Sięgnęliśmy także do badań czasu pracy w ogóle, w tym także pracy nauczycieli, prowadzonych w różnych miejscach świata, ze świadomością jednak, że wzorce takie mogą być inspirujące, ale nie podlegają łatwemu przenoszeniu. Wspominamy tu o niektórych z nich.

Powszechne w większości krajów UE i OECD są badania budżetu czasu (Time Use Surveys – w Polsce prowadzone przez GUS Badanie Budżetu Czasu Ludności), prowadzone metodą dzienniczka, w którym każdy badany rejestruje dwa dni – jeden roboczy i jeden weekendowy. Wzięliśmy pod uwagę wytyczne Europejskiego Biura Statystycznego Eurostat w zakresie badań budżetu czasu (Guidelines on Harmonised Time Use Surveys, Eurostat).

Jeśli chodzi o czas pracy nauczycieli, punktem odniesienia dla nas były badania:

- czasu pracy nauczycieli szkół średnich w Nowej Zelandii (Secondary Teacher Workload Study) przeprowadzone w 2004 roku przez Australian Council for Educational Research (ACER) – badanie kwestionariuszowe (próba N=1150), zawierające obszerny katalog czynności zawodowych;
- cyklicznie prowadzony w Wielkiej Brytanii Teachers' Workloads Diary Survey – dane zbierane za pomocą dzienniczków, kodowanych na 7 kategorii czynności zawodowych (N=1500). Dodatkowo, Wielka Brytania wykorzystuje do analizy czasu pracy nauczycieli dane z badania budżetu czasu;
- badanie Scottish Negotiating Committee for Teachers z lat 2005-2006: nauczyciele wypełniali dzienniczki czasu pracy przez dwa pełne tygodnie, raz w 2005, a drugi w 2006 roku (N=2400, ale zwrot na poziomie 41% w 2005, a 34% w 2006);

- we Francji wykorzystuje się do analizy czasu pracy nauczycieli dane z badania budżetu czasu, uzupełniając je cyklicznie, na zlecenie resortu edukacji Republiki Francuskiej, badaniem nakierowanym na nauczycieli. W 2002 roku badanie realizowano metodą wywiadów bezpośrednich (N=800).

Generalnie, przegląd stanu badań pokazał, że metodologia badania czasu pracy nauczycieli jest zagadnieniem stosunkowo młodym w naukach społecznych, uzyskiwane wyniki zawsze obarczone są taką czy inną arbitralnością ocen i z tego względu warto stosować krzyżowe metody i miary porównawcze.

Koncepcja badania i jej ograniczenia

W wyniku dyskusji i przeglądu stanu badań zdecydowaliśmy się na zastosowanie znanej w badaniach społecznych praktyki nazywanej „triangulacją”, a polegającej na zastosowaniu różnych, niezależnych od siebie metod badawczych dla zbadania tego samego problemu. Kolejnym założeniem w koncepcji badania było celowe ograniczenie badanej populacji do bardziej wyspecyfikowanej grupy niż ogół nauczycieli, stąd koncentracja uwagi na nauczycielach przedmiotów ogólnokształcących. Zdając sobie sprawę ze złożoności zagadnienia czasu pracy musieliśmy też dokładniej określić sam przedmiot badania, czyli jego zakres tematyczny. Dlatego ograniczyliśmy pole badawcze w kwestii warunków pracy, jednocześnie doprecyzowując kwestię czasu pracy.

Co ważne, świadomie zrezygnowaliśmy z rozwinięcia w badaniu problematyki wynagrodzeń nauczycieli, a więc także szukania powiązań pomiędzy nakładem czasu pracy nauczycieli a kwestią wynagrodzenia. Uznaliśmy, że łączenie obu kwestii w dość pionierskim przedsięwzięciu badawczym byłoby obciążone zbyt dużym ryzykiem. Skoncentrowaliśmy uwagę na jak najstaranniejszym zebraniem informacji o samym czasie pracy. Mamy jednocześnie świadomość, że czas pracy, o którym mówimy w raporcie, nie odnosi się do pojęcia „jednego etatu” albo „gołego etatu”. Inaczej mówiąc, nie wnikamy w to, jakie są składniki wynagrodzenia nauczycieli, którzy prowadzą np. 25 lekcji tygodniowo, a jakie takich, którzy prowadzą łącznie 12 lekcji tygodniowo w dwóch szkołach, ale za to pokazujemy jaka jest relacja między liczbą prowadzonych lekcji a czasem poświęcanym na główne czynności implikowane przez samo prowadzenie lekcji. Pokazujemy, że czynności pozalekcyjne są równie ważne jak same lekcje i w jakiej pozostają proporcji w pewnych przedziałach obciążeń „tablicowych”.

Zatem, nie koncentrujemy uwagi na szukaniu odpowiedzi na pytanie, ile trwa tygodniowa praca nauczyciela, który prowadzi przepisowe 18 lekcji tygodniowo, choć rozumiemy pewne zapotrzebowanie w debacie na taką informację. Problem polega na tym, że nauczycieli prowadzących właśnie 18 lekcji tygodniowo jest zaledwie około 15% i wcale nie jest pewne, czy koncentrując uwagę na nich uchwycilibyśmy sedno uwarunkowań czasu pracy nauczycieli. Doszliśmy też do wniosku, że jakiegokolwiek przeliczanie czasu pracy pozostałych nauczycieli na hipotetyczne 18 lekcji tygodniowo byłoby bardzo wątpliwe metodologicznie. Skupiamy więc uwagę przede wszystkim na odtworzeniu różnorodności środowiska nauczycielskiego starając się odtworzyć obraz jak najbliższy rzeczywistości.

W koncepcji badania przyjęliśmy też założenie, że próbkowanie badanych dni – w jednej metodzie – i zbieranych ankiet internetowych – w drugiej, powinno być rozłożone na wiele miesięcy roku, mając także nadzieję, że będziemy w ten sposób mogli powiedzieć coś więcej o dynamice rocznego cyklu pracy nauczyciela. Jednak analizy pokazały, że takie zadanie badawcze wymagałoby znacznie liczniejszego próbkowania, nie możemy więc odtworzyć zróżnicowania, jakie z pewnością występuje

w rocznym cyklu pracy nauczyciela. Jednak dzięki tak długiemu okresowi zbierania danych – przy kontrolowaniu parametrów losowego próbkowania – możemy operować pojęciem typowego tygodnia, ugruntowanego w danych z całego roku. To z kolei niesie ze sobą inne ograniczenie interpretacyjne, o czym piszemy w rozdziale 4: nie mamy jednoznacznej miary, jak taki typowy tydzień pracy przekłada się na tygodnie nietypowe, a zatem też na czas pracy w skali miesiąca, czy roku. Widać rosnącą potrzebę rozpatrywania pracy nauczyciela w skali całego roku, właśnie ze względu na zmienność pomiędzy tygodniami i miesiącami i roczny cykl pracy szkoły.

Jeszcze jednym założeniem badania, które sugerowali zwłaszcza partnerzy społeczni, jest zastosowanie bardzo rozbudowanego katalogu czynności zawodowych w ankiecie internetowej. Dzięki niemu uzyskaliśmy znacznie dokładniejszy obraz rzeczywistości. Trzeba jednak też pamiętać, że sumowanie tak uzyskanych czasów cząstkowych jest możliwe tylko dla niektórych czynności (wskazujemy je w rozdziale 4), dla innych zaś byłoby nieuprawnione metodologicznie i prowadziło do fałszywych rezultatów.

Mimo wymienionych ograniczeń badanie wnosi naszym zdaniem przede wszystkim obraz różnorodności pracy nauczycieli i jej wewnętrznych uwarunkowań, zależności jednych czynności od drugich, pokazanie zjawiska kompensacji pewnych czynności przy większej liczbie godzin lekcyjnych, a także częstotliwości wykonywania różnych czynności. Pokazuje też dokładniej zróżnicowanie występujące wśród nauczycieli, a także ich preferencje i opinie w rozpatrywanych w badaniu kwestiach. Wnosi więc do debaty publicznej sporą dawkę wiedzy.

Układ raportu

Po syntetycznym zestawieniu głównych wyników, drugi rozdział przedstawia zakres badań, opisuje zastosowaną metodologię, wyjaśnia, dlaczego zastosowano dwie techniki zbierania danych ilościowych, przedstawia zasady doboru próby i potencjalne źródła błędów.

Trzeci rozdział opisuje szczegółowo wyniki badania, które dotyczą warunków pracy nauczycieli, w tym wielu elementów mających wpływ na miejsce i czas pracy nauczycieli. W tym rozdziale są też opinie nauczycieli na temat warunków ich pracy oraz szczegółowa charakterystyka badanej populacji.

Czwarty rozdział zajmuje się czasem pracy nauczycieli, zawiera szczegółową tabelę czynności wykonywanych przez nauczycieli i częstotliwości występowania tych czynności, informacje o orientacyjnym czasie poświęconym jednorazowo na każdą czynności, informacje o zależnościach między liczbą godzin tzw. „tablicowych” a czasem poświęcanym przez nauczycieli na pozostałe czynności w typowym tygodniu zajęć. Znajdziemy w nim również informacje o tym, czym różnią się nauczyciele z pełnym i niepełnym pensum. Przedstawiony jest też sumarycznie tydzień pracy nauczycieli podczas roku szkolnego, z wyszczególnieniem tych czynności, które zajmują w nim najwięcej czasu.

Raport zaopatrzony jest w aneksy, z których jeden przedstawia kwestię podziału nauczycieli według przedmiotów nauczania, a drugi pokazuje szczegółowy kalendarz badania.

Główne wyniki

Czas badania i próba:

Poniższe wyniki dotyczą nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, czynnych zawodowo, którzy w okresie badania uczyli w szkołach dla młodzieży, od podstawowej, poprzez gimnazjum, po liceum, technikum lub zasadniczą szkołę zawodową.

Badanie terenowe czasu i warunków pracy nauczycieli przeprowadzone zostało w okresie od listopada 2011 r. do 1 grudnia 2012 r. na próbie 2617 nauczycieli z 477 szkół (DAR) oraz próbie 4762 nauczycieli z 921 szkół (CAWI).

Co zapewnia mi praca nauczyciela?

Kontakty z ludźmi – odpowiada 96% ankietowanych nauczycieli. Osobisty rozwój – wskazują na drugim miejscu – 85% wskazań.

Czego dowiedzieliśmy się o nauczycielach?

38% z nich, mając 15 lat, mieszkało na wsi. W małym mieście do 20 tys. mieszkańców mieszkało w tym wieku 22 % nauczycieli, w mieście średniej wielkości (pow. 20 tys. do 100 tys.) – 26%, a w dużym mieście (pow. 200 tys.) – 13%.

Najczęściej nauczyciele pracują w takim samym otoczeniu, w jakim wzrastali: 58% nauczycieli wychowujących się na wsi obecnie również pracuje na wsi, podobnie nauczyciele, którzy mieszkali w wieku 15 lat w małych miastach w 49% pracują w małych miastach, analogicznie 62% z miast średniej wielkości uczy w szkołach położonych w takich właśnie miastach oraz 58% nauczycieli pochodzących z dużych miast uczy w dużych miastach. Na wieś przeprowadziło się 12% nauczycieli wzrastających w dużych miastach, 17% z miast średnich i 33% z małych miast. W dużym mieście z kolei pracuje 7% nauczycieli pochodzących ze wsi, 5% z małego miasta, 7% z miasta średniej wielkości.

Gdzie nauczyciele wolą wykonywać pracę, która nie polega na prowadzeniu lekcji?

53% nauczycieli deklaruje, że woli pracować w domu, 8% – w szkole, 35% deklaruje, że niektóre czynności woli wykonywać w domu, a inne w szkole, a dla 4% miejsce wykonywania czynności zawodowych nie ma znaczenia. Wynika to ze specyfiki wykonywanych zadań wymagających, skupienia, ciszy i elastycznego planowania, a nie z niezadowolenia z warunków pracy w szkole. Nauczyciele są generalnie zadowoleni z warunków pracy (92%).

Nauczyciele o planie lekcji i „okienkach”

Jeśli nauczyciele mają „okienka” pomiędzy lekcjami, to najczęściej w tym czasie sprawdzają prace uczniów – 34%. 24% zajmuje się dokumentacją szkolną. Najrzadziej nauczyciele przeznaczają „okienka” na odpoczynek i relaks (67% nigdy tego nie robi, a często zaledwie 4%) oraz sprawy prywatne (odpowiednio: 85% i 1%).

83% nauczycieli bardzo dobrze lub dobrze ocenia swój plan lekcji, źle – 4%, ani dobrze, ani źle – 13 %.

Co nauczyciele sądzą o pensum?

78% nauczycieli uważa, że pensum nie jest ani za wysokie, ani za niskie, 1% – że jest ono zdecydowanie za wysokie, 4% za raczej wysokie, podczas gdy 10% sędzi, że pensum jest raczej za niskie, a 7% – zdecydowanie za niskie.

„Wielka piątka” codziennych czynności nauczyciela

Badanie pozwoliło wyodrębnić 54 czynności wykonywane przez nauczycieli, określić, jak często nauczyciele wykonują te czynności i ile deklarują, że poświęcili na nie czasu, gdy wykonywali je ostatni raz (patrz tabela 4.3.).

Wyniki badania dają podstawę do określenia czasu 5 czynności codziennych jako dominującego składnika czasu pracy. Te czynności to: prowadzenie lekcji, przygotowywanie lekcji, prowadzenie innych zajęć, przygotowywanie innych zajęć, sprawdzanie prac. Pozostałe czynności pełnią zdecydowanie mniejszą rolę w budżecie czasu nauczycieli i są na ogół wykonywane znacznie rzadziej.

Sumaryczny czas wykonywania czynności w typowym tygodniu

W typowym tygodniu roku szkolnego czas poświęcony na 5 czynności codziennych nauczyciele pełnoetatowi szacują średnio na 34 godz. 35 min. (ankieta internetowa). Nie dotyczy to okresów nietypowych w ciągu roku szkolnego. Wszystkie czynności zsumowane w technice DAR (zob. rozdział 2) dają łącznie wynik 46 godz. 40 minut. tygodniowo – dotyczy to nauczycieli, którzy prowadzą od 18 do 27 lekcji tygodniowo, nie zajmują stanowisk, które by wpływały na pensum i pracują w jednej szkole lub zespole szkół, czyli około 60% nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących.

Po „wielkiej piątce” kolejną pozycją w budżecie czasu jest tworzenie dokumentacji przebiegu nauczania i pracy szkoły, które jednak zajmuje tylko około 6% całego czasu pracy.

Na samokształcenie i doskonalenie zawodowe nauczyciele przeznaczają 4% czasu.

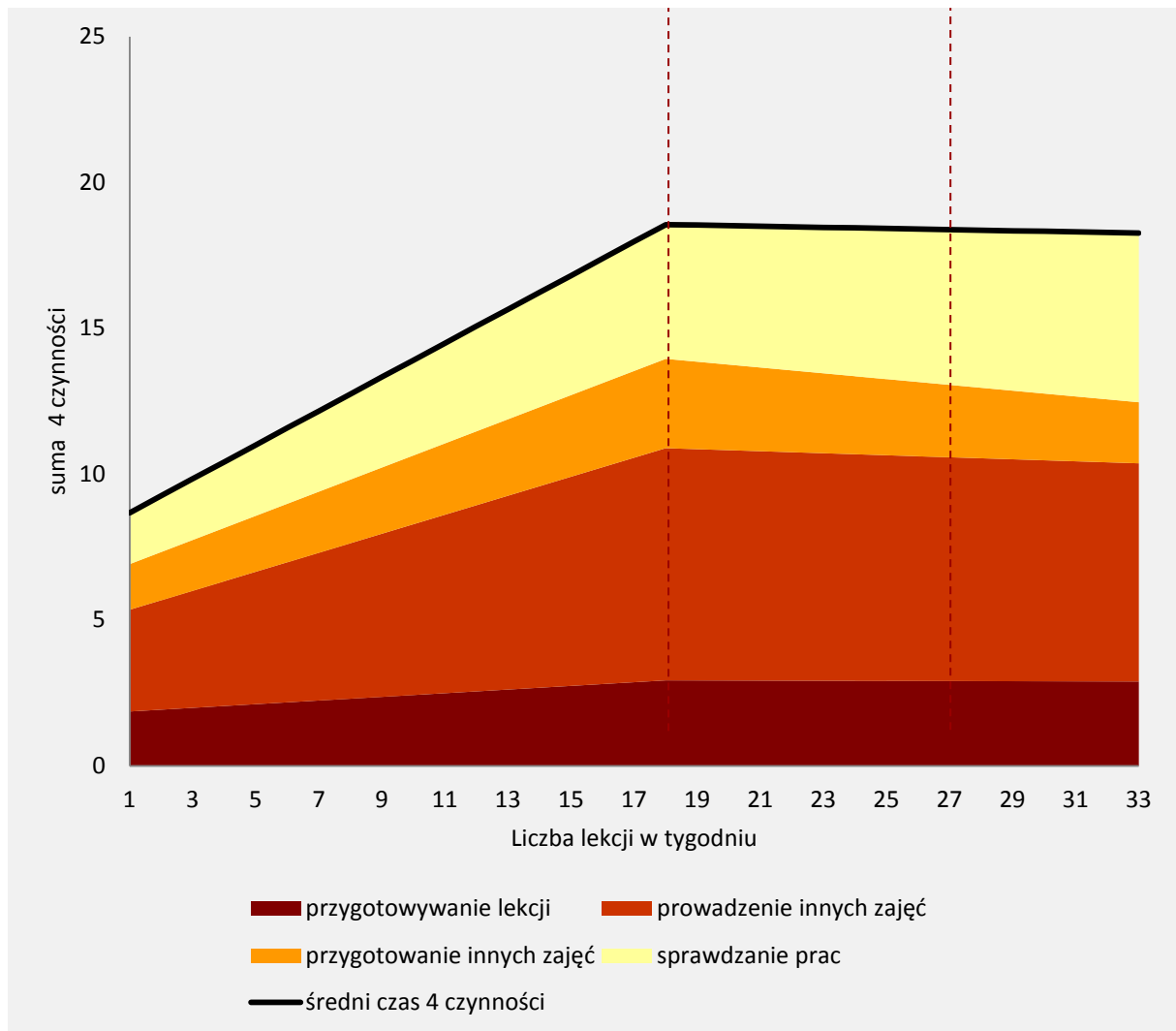
Indywidualne kontakty z rodzicami zajmują średnio zaledwie 1,3% czasu.

Na czynności rejestrowane jako „inne” – nauczyciele poświęcają aż 4 godz. 40 minut tygodniowo z wykazanych 46 godz. 40 min (patrz. tabela 4.11.).

Liczba lekcji a czas pracy nauczyciela – zaskakująca zależność

Wydawać by się mogło, że istnieje prosta zależność, każda godzina prowadzonej przez nauczyciela lekcji wymaga określonego, stałego nakładu pracy pozalekcyjnej. Stąd oczywista wydawałoby się, że im więcej godzin tablicowych, tym więcej czasu nauczyciele poświęcają także na czynności, takie jak przygotowanie lekcji i sprawdzanie prac. Jednak okazało się, że ta zależność jest bardziej złożona – o ile w przypadku nauczycieli, którzy nie mają pełnego pensum 18 godzin widać wyraźnie zależność liniową – im więcej nauczyciel ma godzin tablicowych, tym dłużej pracuje w ogóle, to wówczas, gdy nauczyciel ma co najmniej pełne pensum, czas jego pracy stabilizuje się na zbliżonym poziomie, nie wzrastając wraz kolejnymi godzinami ponadwymiarowymi. Inaczej mówiąc, czy nauczyciel prowadzi 18 godzin lekcyjnych czy 20 lub 25 – pozostałe czynności codzienne zajmują mu sumarycznie mniej więcej tyle samo czasu.

Zależność między liczbą godzin tablicowych a czasem wykonywania czynności codziennych (suma tygodniowa czasów czterech czynności) z pokazaniem składowych

2. Podstawowe założenia metodologiczne

Badanie Warunków i Czasu Pracy Nauczycieli realizowane było jako badanie na reprezentatywnej próbie losowej za pomocą dwóch komponentów ilościowych – wywiadów kwestionariuszowych (DAR oraz CAWI), poprzedzonych wstępnym badaniem jakościowym.

Badanie jakościowe przeprowadzone zostało za pomocą 24 wywiadów grupowych FGI i jego celem było przede wszystkim opracowanie **katalogu czynności zawodowych** nauczycieli oraz **słownika pojęć** tak, by narzędzia w głównych badaniach ilościowych odwoływały się do pojęć i terminów dobrze odpowiadających realiom pracy nauczycielskiej i dopasowanych do sposobu, w jaki ją opisują sami nauczyciele.

Badanie ilościowe zostało zrealizowane dwiema technikami.

Pierwsza to DAR (*day after recall*) realizowane metodą wywiadu bezpośredniego wspomaganego komputerem (CAPI), którego celem było określenie przebiegu losowo wybranego dnia (zwykle poprzedzającego dzień badania) oraz czasu poświęconego przez badanego na czynności zawodowe w tym konkretnym dniu. Badanie było zrealizowane na próbie 2617 nauczycieli z 477 szkół; próbę tę można również traktować jako próbę 2617 **dni pracy nauczyciela**.

Druga to ankieta internetowa CAWI, której głównym przedmiotem był czas poświęcany na realizację poszczególnych czynności zawodowych w **typowym tygodniu respondenta**, a także częstotliwość wykonywania różnych czynności z katalogu czynności zawodowych i czas poświęcany na nie jednorazowo. Wywiady były realizowane na próbie losowej 4762 nauczycieli z 921 szkół.

Na wszystkich etapach badania, oprócz kwestii czasu pracy, zbierane były również dane i opinie na temat wybranych warunków pracy nauczycieli oraz podstawowe dane o charakterystyce społeczno-demograficznej i zawodowej respondentów. Zapisywany był również dokładny plan lekcji nauczyciela z całego tygodnia.

2.1. Co badano?

Głównym celem badania było określenie czasu, poświęcanego w skali typowego tygodnia roku szkolnego przez nauczycieli na wykonywanie czynności zawodowych, oraz czynników warunkujących jego zróżnicowanie. Realizacja tego celu wymagała jednak wstępnego rozstrzygnięcia wielu kwestii szczegółowych, ale o zasadniczym znaczeniu.

Czas pracy, czyli co? Badany czas pracy miał być zarówno czasem pracy zorganizowanej przez pracodawcę, jak i realizowanej samodzielnie przez nauczyciela, czasem pracy w szkole, w domu, czy w dowolnym innym miejscu. O ile w wielu zawodach nie ma wątpliwości, czy dana czynność związana jest z pracą zawodową, czy nie, to w przypadku nauczycieli (tak samo dziennikarzy, naukowców, przedsiębiorców i wielu innych zawodów) ścisłe rozgraniczenie aktywności zawodowych od pozostałych może być trudne lub wręcz niemożliwe. Przygotowywanie się do lekcji niewątpliwie jest czynnością zawodową, ale są sytuacje, kiedy trudniej to rozstrzygnąć. Czy historyk, czytając książkę historyczną, bądź polonista, śledząc twórczość współczesnych pisarzy i wybierając coś, by zainteresować swoich uczniów, albo matematyk, który, oglądając film w kinie, wpada na pomysł ciekawego wyjaśnienia funkcji liniowej – robią to w ramach swoich godzin pracy, czy nie. Takie postawienie sprawy może wydawać się absurdalne i między innymi dlatego nauczyciele (podobnie jak dziennikarze lub naukowcy) mają nie w pełni regulowany czas pracy. Niemniej praktyczne dylematy

co i jak zakwalifikować muszą stanąć przed badaczami czasu pracy i muszą być rozstrzygnięte, co więcej, musi je też rozstrzygnąć sam badany, odpowiadając na pytania wywiadu.

Aby problemy z tym związane możliwie ograniczyć, główne badanie ilościowe poprzedzone było wspomnianym już **badaniem jakościowym**, obejmującym 24 zogniskowane wywiady grupowe (FGI). Dzięki temu badaniu wypracowano **katalog czynności zawodowych** nauczycieli (w tym ustalono relacje między postrzeganiem czynności zawodowych przez nauczycieli a tym, jak określane są one w prawie oświatowym) oraz **słownik pojęć**. Dzięki temu zmniejszone zostało ryzyko, że kwestionariusze dotyczące czasu pracy posługiwać się będą terminami nieadekwatnymi do struktury czynności zawodowych, bądź też nieadekwatnymi do sposobu, w jaki swoją pracę opisują sami nauczyciele (a więc w sposób niezrozumiały dla respondentów). W ramach badania jakościowego poruszana była także kwestia warunków pracy nauczycieli.

Nauczyciel, czyli kto? Jest oczywiste, że zupełnie inaczej kształtować się będzie dzień pracy nauczyciela-dyrektora szkoły, inaczej – nauczyciela pełniącego funkcję niezwiązaną z prowadzeniem zajęć lekcyjnych np. bibliotekarza czy pedagoga szkolnego. Z drugiej strony, inne będzie spojrzenie na czas pracy nauczyciela pracującego na część etatu, na pełen etat, na pełen etat, ale uzupełniany np. pracą na zlecenie w innej szkole. Najprościej byłoby się ograniczyć do opisu czasu pracy nauczyciela „typowego” – pracującego „przy tablicy”, na pełny etat, ale nie więcej lub niewiele więcej niż 18 lekcji tygodniowo zawartych w ustawowym pensum i tylko w jednej szkole, tyle że nauczyciele tacy stanowią zdecydowaną mniejszość wśród ogółu społeczności nauczycieli, a więc właśnie nie są typowi. Spora część nauczycieli pracuje w niepełnym wymiarze godzin, zaś znaczna większość prowadzi więcej niż 20 lekcji tygodniowo, w tym pewna część pracując dla więcej niż jednego pracodawcy. Badania mają odzwierciedlić stan faktyczny, razem z jego złożonością i zróżnicowaniem. Z tego względu objęliśmy badaniem szerokie spektrum nauczycieli, dobór do badania był całkowicie losowy i dlatego badana zbiorowość odwzorowuje faktyczne zróżnicowanie w społeczności nauczycieli. Jednak w konsekwencji uzyskane dane nie poddają się łatwej i uproszczonej interpretacji. Nie jest oczywiste, co oznaczałaby hipotetyczna praca na jeden pełny etat i ograniczona do wymiaru pensum.

Badaniem objęci byli nauczyciele szkół podstawowych, gimnazjów, liceów ogólnokształcących oraz średnich i zasadniczych szkół zawodowych, uczący w nich przedmiotów ogólnokształcących. Nie wypowiadamy się zatem o czasie pracy nauczycieli przedmiotów zawodowych, nauczycieli ze szkół artystycznych, czy ze szkół specjalnych. Ograniczenie to wynika ze specyfiki tych grup, która sprawia, że każda wymaga odrębnego podejścia badawczego, w tym znacznie różniących się narzędzi badawczych i dostosowanej metodologii.

Tygodniowy czas pracy – ale w jakim tygodniu? Celem badania było określenie tygodniowego czasu pracy – ten jednak w przypadku nauczycieli jest zależny od okresu roku szkolnego: inny na początku roku, inny w jego trakcie, inny w okresie wystawiania ocen i egzaminów. Inny wreszcie jest czas pracy nauczycieli w czasie ferii i wakacji, nie w całości przecież pokrywający się z terminami urlopów, ani nie wolny całkowicie od sformalizowanych obowiązków.

W komponencie CAWI pytania dotyczyły „typowego tygodnia”, jednakże na jego obraz u respondentów wpływać musiał w największym stopniu aktualny układ obciążeń. Z tego względu w aneksie to tego rozdziału podajemy kalendarz badania i roku szkolnego, by czytelnik mógł umiejscowić w nim przedstawione w raporcie oszacowania respondentów. W badaniu DAR pytania dotyczyły zawsze konkretnego dnia: realizacja wywiadów była rozłożona na poszczególne okresy roku

szkolnego (z kontrolą rozkładu na poszczególne dni tygodnia), załącznik nr 2 do raportu zawiera szczegółowy rozkład dni, o których zebrano relacje respondentów techniką DAR.

Oba komponenty realizowane były wyłącznie w okresach zajęć, zarówno jesiennym jak i wiosennym (z pominięciem wakacji i ferii) – a więc tylko do tych okresów odnoszą się uzyskane wyniki. W okresach tych badaniem DAR objęte były wszystkie dni tygodnia, włącznie z sobotami i niedzielami, bowiem w badaniach jakościowych nauczyciele podkreślali, że wielu z nich część czynności zawodowych wykonują w te dni.

2.2. Jak badano?

Badanie czasu pracy było badaniem interrogacyjnym: zastosowana metoda pomiaru czasu pracy nauczycieli opiera się na deklaracjach samych badanych. **Należy wyraźnie stwierdzić, że dla takiego podejścia nie ma praktycznie alternatywy.** Poza całodobową obserwacją – tak w szkole, jak i w domu – która z oczywistych względów nie jest możliwa do zastosowania w badaniu na próbie reprezentatywnej, nie ma innej metody pozwalającej ocenić czas pracy, który zawiera przecież wiele czynności wykonywanych indywidualnie i zależnych od samodzielnych decyzji nauczycieli. Nie zmienia to jednak faktu, że oparcie się na deklaracjach nauczycieli naraża pomiar na błędy, wynikające zarówno z ograniczeń pamięci badanych, jak i trudności w oszacowaniu czasu trwania pojedynczych czynności, a tym bardziej przeliczania ich na sumaryczny czas w typowym tygodniu roku szkolnego. Trzeba się też liczyć z tendencją (niekoniernie uświadomianą) do stawiania w dobrym świetle siebie i swojej grupy zawodowej. Dobór rozwiązań metodologicznych, zastosowanych w badaniu, nastawiony był na minimalizację błędów systematycznych wynikających z tych czynników, choć – oczywiście – ich całkowita eliminacja nie jest możliwa.

W badaniu DAR celem wywiadu było określenie przebiegu jednego dnia (zwykle dnia poprzedzającego dzień realizacji wywiadu). Procedura wywiadu, prowadzonego przez ankietera techniką CAPI (wspomagany komputerowo wywiad osobisty), zakładała systematyczne odtworzenie przebiegu dnia, od pobudki poprzez prowadzenie zajęć planowych (jeśli nauczyciel tego dnia je prowadził), przez czas po zakończeniu zajęć planowych, do pójścia na spoczynek, ze szczególnym uwzględnieniem czynności należących do „katalogu czynności zawodowych”. Dzięki takiej konstrukcji wywiadu:

- pytania dotyczą kwestii, które respondent ma jeszcze w pamięci (ostatni dzień)
- odwołanie do struktury dnia i wzajemnych relacji czasowych poszczególnych wydarzeń ułatwia określenie czasu trwania poszczególnych czynności.
- odwołanie do katalogu czynności zmniejsza ryzyko, że o wykonywaniu jakiejś czynności zawodowej badany zapomni.

Jednocześnie, skoncentrowanie wywiadu nie na kwestiach ogólnych, ale na konkretnie (ostatni dzień), zmniejsza ryzyko, że badani będą zawyżać deklaracje czasu pracy. Ryzyko takie bowiem nie wynika ze skłonności respondentów do „świadomego kłamania” (zwłaszcza, że takie kłamstwo nie przyniosłoby respondentowi żadnej bezpośredniej korzyści), ale ze skłonności do zawyżania wartości, których badany nie jest pewien. Jeśli badany *zna* dokładną odpowiedź na zadane pytanie, można założyć, że odpowiada zgodnie z prawdą; w im większym stopniu odpowiedź musi *zrekonstruować* (np. oszacować w pamięci, poskładać z kawałków itp.), tym większe ryzyko, że na jej treść będą miały wpływ jego przekonania lub interesy. Im zatem konkretniejsze są pytania, i im płycej musi sięgać do pamięci, tym mniejsze jest ryzyko, że niedokładność odpowiedzi ma systematyczny charakter.

W badaniu CAWI, przedmiotem wywiadu (ankiety) były przede wszystkim poszczególne czynności zawodowe: częstotliwość ich wykonywania i czas, jaki zajęło ich wykonanie ostatnim razem. Częstotliwość występowania określana była na skali porządkowej od pozycji „raz w tygodniu lub częściej” do pozycji „rzadziej niż raz w roku”, chodziło bowiem o to, by nie pominąć żadnej czynności, nawet jeśli wykonywana jest bardzo rzadko. W następnej kolejności badany był proszony o wskazanie, ile czasu poświęca na wykonywanie poszczególnych czynności zawodowych w „typowym tygodniu”, o ile daną czynność uprzednio zadeklarował jako wykonywaną raz na tydzień lub częściej. W konsekwencji komponent ten pozwala na bezpośrednie oszacowanie czasochłonności w skali tygodnia tych czynności, które nauczyciele wykonują w każdym typowym tygodniu zajęć szkolnych, czyli w cyklu cotygodniowym. Natomiast czynności wykonywane rzadziej, np. „raz na miesiąc”, należy szacować osobno na podstawie deklaracji o ich częstotliwości wykonywania i czasu poświęconego na nie „ostatnim razem”.

Wprawdzie wywiad CAWI odnosił się do „typowego” tygodnia (a nie jak w DAR do konkretnego dnia, w dodatku wybranego losowo przed badaniem), jednak obecny w nim był szereg elementów, podnoszących rzetelność pomiaru: wykorzystanie katalogu czynności i to w wersji bardzo szczegółowej, poprzedzenie pytań o czas w „typowym tygodniu” pytaniem o czas konkretnego zdarzenia (ostatni przypadek wykonywania czynności), wstępna selekcja czynności, o których czas trwania pytano w skali tygodnia (na podstawie deklarowanej częstotliwości wykonywania).

2.3. Dlaczego dwa typy wywiadów?

Zastosowanie w badaniu dwóch narzędzi – CAWI oraz DAR – wynikało z ich różnych charakterystyk pomiarowych. Praktyka taka, zwana w metodologii badań społecznych „triangulacją”, służy podniesieniu rzetelności pomiaru. Wywiad DAR, którego przedmiotem jest przebieg ostatniego dnia, charakteryzuje się wyższą trafnością pomiarową, jest mniej narażony na niedoskonałość pamięci respondentów, bądź na ich – świadome lub nieświadome – dążenie do wykazania się dłuższym czasem pracy. Podstawową jego zaletą jest jednak możliwość zsumowania czasu wykonywania wszystkich czynności zawodowych w badanym dniu. Każdą wymienioną przez respondenta czynność zawodową ankietier mógł przyporządkować tylko jednej kategorii z katalogu czynności zawodowych zakodowanych w komputerze. Dzięki temu zebrane dane w poszczególnych kategoriach czynności są względem siebie rozłączne, a zatem można je ze sobą sumować. Pytanie o konkretny dzień pozwala także – choć oczywiście nie na poziomie indywidualnym – oszacować czas poświęcany tygodniowo przez badaną zbiorowość nauczycieli na odpowiednio zagregowane czynności, zarówno te częste, wykonywane w cyklu tygodniowym, jak i te mniej częste, ale pojawiające się w miarę regularnie, jak np. zebrania z rodzicami, czy indywidualne spotkania z rodzicami.

Dzięki rozłączności poszczególnych kategorii czynności możemy więc określić zarówno sumę czasu we wszystkich kategoriach, jak i strukturę czasu pracy nauczycieli ze względu na wyszczególnione kategorie. Przy próbie liczącej ponad dwa i pół tysiąca nauczycieli (czy dokładniej – dni pracy nauczycielskiej, rozsianych po całym roku szkolnym i po wszystkich dniach tygodnia), uzyskano znaczące liczby obserwacji, w których część badanych wykonywała w danym dniu akurat czynność mniej częstą niż przygotowanie się do zajęć, czy sprawdzanie prac uczniowskich, ale jednak na tyle częstą, by odpowiednio licznie „utrafić” na nią w losowo wyznaczonych dniach badania. Nie możemy jednak oczekiwać, że dałoby się tą metodą zbadać drobniawczo wyspecyfikowane czynności rzadko występujące w ciągu roku szkolnego, np. czas poświęcony na kilkudniową wycieczkę, czy przeprowadzenie ustnego egzaminu maturalnego. Liczba obserwacji byłaby zbyt mała, by uzyskane wyniki można było uogólnić. W tej technice badawczej należy raczej dobrać takie grupy czynności zawodowych, by sytuacja wywiadu z ankietierem pozwoliła w sposób w miarę naturalny dla badanego

odtworzyć faktyczny przebieg ostatniego dnia pracy. Nie powinno więc być zbyt wiele kategorii w katalogu czynności zawodowych

Metodologia ta ma też inne ograniczenia, w szczególności dotyczy to możliwości analizy zróżnicowania tygodniowego czasu pracy. Krótki lub długi czas pracy danego respondenta w konkretnym dniu badania nie musi wiązać się z długością sumarycznego czasu pracy tego respondenta w całym tygodniu. Dotyczy to zarówno sumarycznego czasu pracy, jak i czasu przeznaczanego na poszczególne czynności zawodowe – jeśli nauczyciel danego dnia poświęcił np. trzy godziny na udział w konferencji związanej z doskonaleniem zawodowym, a przedtem miał akurat indywidualną rozmowę z rodzicem ucznia, z kolei po konferencji omawiał z innym nauczycielem warunki wyjazdu na wycieczkę z uczniami, to nie oznacza, że możemy ten wynik uogólnić na cały tydzień. Albo gdy wylosowany dzień badania trafił akurat na dzień wolny od zajęć tablicowych, w którym nauczyciel gros czasu przeznaczył na sprawdzanie prac klasowych, nie wiemy, co i jak długo robił w pozostałe dni danego tygodnia. Innymi słowy, metoda DAR nie pozwala na oszacowanie tygodniowego czasu pracy konkretnego respondenta, a więc także nie pozwala na analizy uwzględniające rozmaite cechy respondenta. Mówiąc językiem analiz statystycznych, dane uzyskane w DAR nie mogą być poddane typowej dla badań społecznych analizie regresji, mających na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie o uwarunkowania tygodniowego czasu pracy. Wypowiadanie się o przeciętnym czasie pracy w skali tygodnia możliwe jest dla odpowiednio licznych grup nauczycieli, przy czym wynika ono ze zsumowania uśrednionych wyników dla wszystkich dni tygodnia. Dodatkowo, ponieważ czas pracy dzienny jest relatywnie bardziej zróżnicowany od czasu pracy tygodniowego, wyniki badania DAR są silnie narażone na błędy o charakterze losowym.

Ograniczeń tych nie ma badanie CAWI, w którym pytania dotyczyły czasu pracy tygodniowego, a więc odwoływały się do umiejętności respondenta oszacowania tygodniowego czasu poświęconego na daną czynność zawodową. Jest z kolei bardziej narażone na niedokładności w deklaracjach respondentów, natomiast pozwala na porównywanie deklaracji czasu pracy na poziomie indywidualnym, co umożliwia rozmaite analizy przekrojowe dla konkretnych czynności. Ponadto jest ono mniej obciążone błędami losowymi, zwłaszcza, że ze względu na niższe koszty jego realizacji (funkcja ankietera ograniczona do zaproszenia wylosowanego nauczyciela do udziału w badaniu, podczas gdy ankietę nauczyciel wypełniał już samodzielnie) możliwe było przeprowadzenie badania na większej liczbie próbie.

Można by poprzestać na technice CAWI, gdyby nie podstawowe jej ograniczenie – niekiedy niesłusznie ignorowane przez część badaczy – ograniczona możliwość sumowania ze sobą czasów poszczególnych czynności zawodowych ze względu na praktyczną niemożność zastosowania kategorii ściśle rozłącznych. Z jednej strony lista czynności zawodowych nauczycieli jest bardzo rozbudowana i nie można tego faktu pomijać, z drugiej część tych czynności zachodzi na siebie, a stopień zachodzenia na siebie nie jest praktycznie możliwy do ustalenia.

Stosując obie techniki równolegle wykorzystano zalety każdej z nich. W technice DAR zastosowano dość uproszczony katalog czynności zawodowych, by osiągnąć rozłączność poszczególnych kategorii i móc sumować czasy cząstkowe, zaś w technice CAWI zastosowano bardzo drobiazgowy katalog czynności zawodowych, bez możliwości prostego sumowania, ale uzyskując informację o każdej, nawet rzadkiej czynności zawodowej, częstotliwości jej wykonywania i szacunkowym czasie trwania. W efekcie badanie CAWI pozwala na prowadzenie znacznie bardziej zróżnicowanych analiz, których wyniki mogą być „kontrolowane” poprzez porównanie z wynikami uzyskanymi w badaniu DAR, mniej narażonymi na systematyczne błędy pomiaru. Wyniki uzyskiwane w obu komponentach się uzupełniają.

Zastosowanie dwóch technik do pomiaru tego samego zjawiska – czasu pracy – w konieczny sposób prowadzić musi do uzyskania dwóch różnych przeciętnych wyników pomiaru. Wielkość tej rozbieżności może dać pewne pojęcie o generalnej skali błędów oszacowania, której w badaniu czasu pracy możemy się spodziewać. Fakt, że rozbieżność oszacowań przeciętnego czasu uzyskanych w niezależnych od siebie komponentach DAR i CAWI jest stosunkowo niewielka, jest argumentem za wysoką rzetelnością obu pomiarów.

2.4. Dobór próby

Próby do obu komponentów ilościowych dobierane były losowo, za pomocą dwustopniowego schematu warstwowo-systematycznego. W pierwszym etapie losowane były szkoły (na podstawie bazy SIO), następnie w szkołach, na podstawie danych dostarczanych przez dyrekcję szkoły, losowani byli nauczyciele. Schemat losowania szkół uwzględniał warstwowanie ze względu na typ i lokalizację szkoły. W przypadku odmowy udziału w badaniu ze strony szkoły wykorzystywano szkołę zastępczą o podobnej charakterystyce; na poziomie nauczycieli próba zastępcza nie była stosowana. W realizacji DAR także losowo przydzielany był termin realizacji wywiadu, z zachowaniem kontroli poprawnego rozkładu dni tygodnia, o które pytał ankietier i liczby wywiadów w poszczególnych okresach roku szkolnego. Ze względu na możliwości zaburzenia reprezentatywności próby na skutek nierównomierności jej realizacji, bądź ze względu na własności jednostek niemożliwe do uwzględnienia w losowaniu (np. konieczność uwzględnienia, że nauczyciele pracujący w kilku szkołach mieli większe niż inni szanse trafienia do próby), poprawność rozkładów cech takich jak typ i lokalizacja szkoły, liczba pracodawców, a także termin (w tym dzień tygodnia) wywiadu, na poziomie analiz korygowana była poprzez nadanie poszczególnym obserwacjom odpowiednich wag.

2.5. Błędy losowe

Obecność błędów losowych jest charakterystyczną i nieodzowną cechą badań reprezentatywnych. Ich wielkość w konkretnym badaniu jest – z definicji – nieznana, można natomiast – opierając się na matematycznej teorii prawdopodobieństwa – oszacować ich potencjalną wielkość. Innymi słowy, możliwe jest określenie dokładności oszacowań, przedstawianej typowo jako taką wielkość błędu losowego, która nie jest przekraczana w 95% pomiarów (tzw. poziom ufności 95%).

Błędy losowe i dokładność zależne są od następujących czynników:

- Wielkości próby badawczej: im większa próba, tym mniejsza oczekiwana wielkość błędów losowych (większa dokładność). Z tego względu w badaniu czasu pracy nauczycieli zastosowane zostały, w obu komponentach, próby liczące po kilka tysięcy osób.
- Schematu doboru próby: schematy warstwowe i systematyczne zmniejszają błędy losowe, dobór wielostopniowy lub zespołowy – zwiększa (im większe wiązki realizacyjne, tym większe błędy losowe). W badaniu zastosowano schemat warstwowo-systematyczny, zaś wiązki realizacyjne (4-6 osób) były niewielkie.
- Wariacji (zróżnicowania) wielkości badanej cechy (im większe zróżnicowanie, tym większe spodziewane błędy losowe).

Dokładność oszacowania („błąd statystyczny”) określa się zasadniczo dla każdego z prezentowanych wyników z osobna; na poziomie całego badania można wskazać jedynie minimalną dokładność oszacowań dla odsetków (np.: dla odsetka nauczycieli pracujących w więcej, niż jednej szkole; odsetka nauczycieli deklarujących pracujące mniej niż 40 godzin w tygodniu itp.), wyznaczonych dla

całej badanej populacji. W przypadku badania czasu pracy nie przekraczają one ok. półtora procent dla komponentu CAWI oraz ok. dwa procent dla komponentu DAR. Dokładność oszacowania będzie gorsza dla odsetków wyznaczonych w odniesieniu do konkretnych podgrup nauczycieli (np. „nauczycieli deklarujących mniej niż 40 godzin pracy tygodniowo wśród nauczycieli gimnazjów”).

Dla przeciętnych czasów wykonywania różnych czynności dokładność oszacowania musi być wyznaczana w każdym przypadku osobno i nie da się wskazać żadnej pojedynczej, nawet przybliżonej wartości.

Należy jednak powtórzyć, że tak zdefiniowana „dokładność oszacowań” odnosi się jedynie do błędów losowych, a nie uwzględnia różnego rodzaju błędów systematycznych, związanych z czynnikami opisywanymi wcześniej.

Tabela 2.1. Źródła błędów pomiaru i sposoby ich minimalizacji w obu technikach badawczych.

Poziom problemu	Źródło błędów	Sposób minimalizacji błędów
Reprezentatywność badania	Błędy losowe	Próby warstwowe o dużej liczebności
	Niepełna realizacja próby	Umowa motywująca wykonawcę do maksymalnej realizacji próby
	Reprezentatywność próby	Zastosowanie odpowiedniego schematu losowania i ważenia danych
Rzetelność pomiaru na poziomie indywidualnym	Respondent jako źródło informacji: problemy z jego pamięcią, z oszacowaniami czasu, chęć postawienia w dobrym świetle swojej grupy zawodowej	Zastosowanie metody DAR. Oparcie badania na pytaniach o konkretne i proste zdarzenia Osobne pytania o poszczególne czynności z katalogu czynności zawodowych w CAWI Porównanie wyników pomiarów z wykorzystaniem dwóch metod badawczych
Trafność pomiaru	Problem intersubiektywności definicji: czy respondenci rozumieją „czas pracy” tak samo, jak badacze?	Konstrukcja kwestionariuszy w oparciu o badanie jakościowe
	Problemy definicyjne: Jakie czynności liczą się do czasu pracy?	Wyraźne określenie katalogu czynności zawodowych

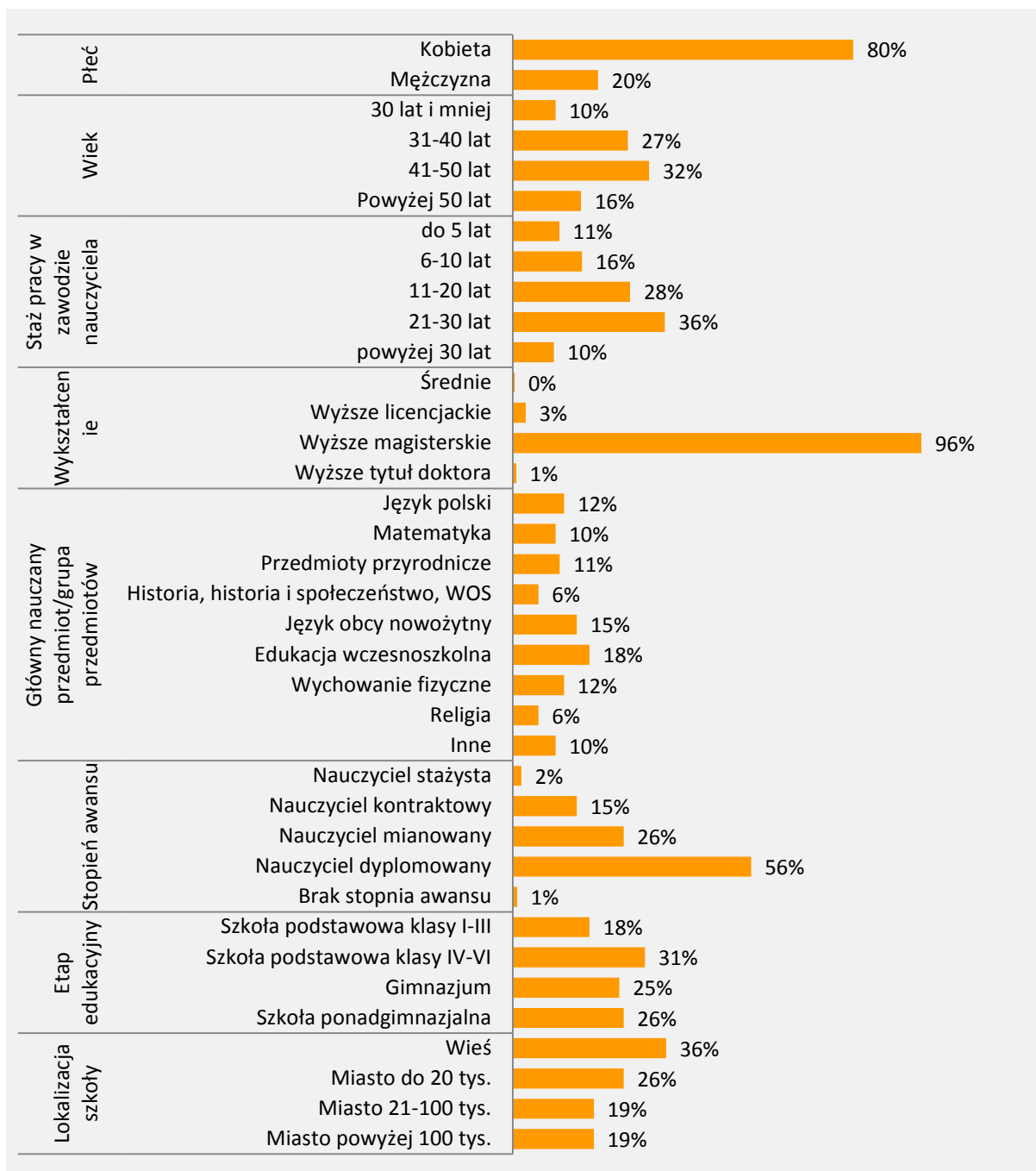
3. Warunki pracy i charakterystyka nauczycieli

3.1. Charakterystyka badanych nauczycieli

3.1.1. Podstawowe informacje o badanych nauczycielach

W badaniu w ramach komponentu CAWI brało udział 4762 nauczycieli.

Wykres 3.1. Opis badanej próby (n=4762).

W badanej populacji nauczycieli udział kobiet wynosił 80%. Najlicniejszą grupę wiekową stanowiły osoby w wieku 41-50 lat (32% wszystkich respondentów).

Wśród badanych zdecydowanie dominowały osoby z wykształceniem wyższym magisterskim – 96%. Ponad połowa respondentów (56%) to nauczyciele dyplomowani, 26% – mianowani, 15% – kontraktowi, a 2% to stażyści. Nauczyciele biorący udział w badaniu najczęściej mieli 21-30 (36%) lub 11-20 (28%) lat stażu w zawodzie nauczyciela.

Wśród badanych nauczycieli najwięcej było osób pracujących w szkołach zlokalizowanych na wsi – 36%, a następnie w miastach do 20 tys. mieszkańców (26%), w miastach 20-100 tys. mieszkańców i w szkołach w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (po 19%).

Niemal połowa badanych nauczycieli uczyła w szkołach podstawowych, 18% w klasach I-III, a 31% w klasach IV-VI. 25% nauczycieli uczyło w gimnazjach, a 26% w szkołach ponadgimnazjalnych (z czego 14% w szkołach ogólnokształcących, 9% technikum, 3% w zasadniczej szkole zawodowej, a niecałe 0, 5% stanowili nauczyciele uczący w liceach profilowanych).

Większość, bo prawie 80% nauczycieli, zadeklarowała, że uczy w jednej szkole, 17% nauczycieli – w dwóch szkołach i 4% w trzech szkołach lub więcej.

Nauczyciele, którzy wskazali, że uczą w więcej niż jednej szkole, w tym na przykład w dwóch szkołach z zespołu szkół stanowili 21% wszystkich badanych nauczycieli. Wśród nich najczęściej deklarowanymi kombinacjami szkół, w których pracują, były:

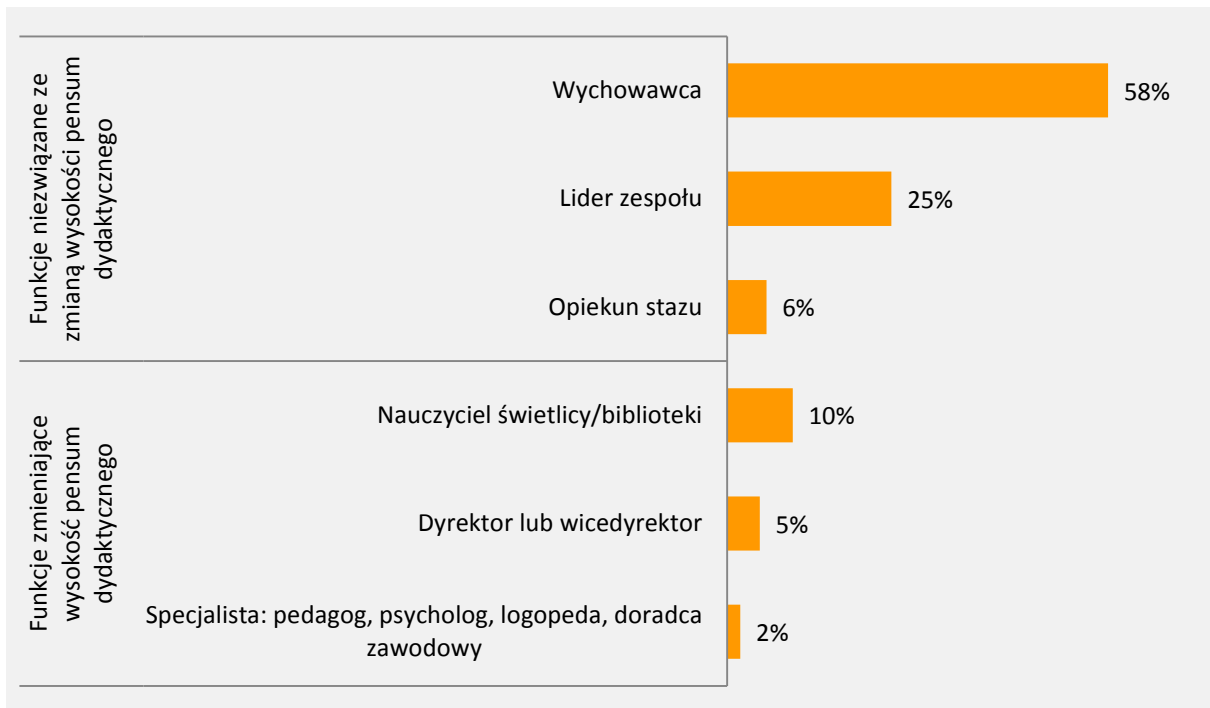
- szkoła podstawowa – gimnazjum (40%)
- liceum ogólnokształcące – technikum (13%)
- gimnazjum – liceum ogólnokształcące (12%)
- szkoła podstawowa – szkoła podstawowa (8%)

W badaniu brali udział nauczyciele uczący różnych przedmiotów, które na potrzeby analiz zostały pogrupowane w 9 kategorii – nie są one równoliczne, w niektórych jest tylko jeden przedmiot, w innych kilka. Najwięcej nauczycieli w próbie uczyło języka polskiego – jako główny nauczany przedmiot wskazało ją 12% nauczycieli, następnie matematyki – 10%, przedmiotów przyrodniczych (biologii, przyrody, chemii, fizyki, geografii) – 11%. 6% nauczycieli wskazało kategorię: historia, historia i społeczeństwo lub wiedza o społeczeństwie, 15% – języki obce nowożytne, 18% – edukację wczesnoszkolną, 12% – wychowanie fizyczne, a 6% – religię. 10% nauczycieli jako główny przedmiot nauczany wskazało na jeden z tych, które umieściliśmy w kategorii „inne”. Znalazły się w niej: informatyka, zajęcia komputerowe, technologia informacyjna, zajęcia techniczne, przedmioty artystyczne (muzyka, plastyka, wiedza o kulturze, historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna, zajęcia artystyczne), filozofia, etyka, edukacja dla bezpieczeństwa, ekonomia w praktyce, etyka, filozofia, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie do życia w rodzinie.

Wśród badanych nauczycieli prawie 2/3 pełni funkcję wychowawcy klasy, zaś 1/4 to liderzy zespołów przedmiotowych lub innych zespołów zadaniowych w szkole. 6% nauczycieli pełni funkcję opiekuna stażu. Nauczyciele deklarowali również, poza pracą w charakterze nauczyciela tablicowego, pełnienie funkcji związanych ze zmianą wysokości pensum dydaktycznego – i tak na przykład w badaniu wzięło udział 10% nauczycieli świetlicy lub biblioteki, 5% dyrektorów lub wicedyrektorów szkół i 2% nauczycieli pełniących w szkole funkcje pedagoga, psychologa, logopedy lub doradcy zawodowego

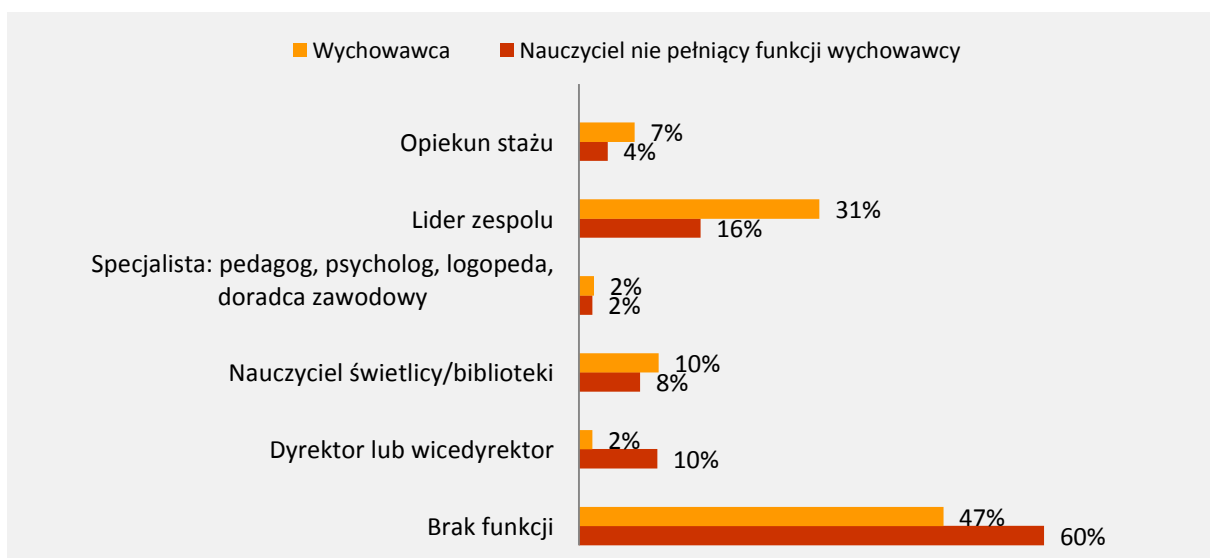
(Wykres 3.2.). Ponieważ jeden nauczyciel może pełnić więcej niż jedną funkcję w szkole, przedstawiony poniżej rozkład procentowy nie sumuje się do 100%. 25% uczestniczących w badaniu nauczycieli nie pełniło żadnej funkcji w szkole.

Wykres 3.2. Funkcje pełnione przez nauczycieli w szkole (n=4762).

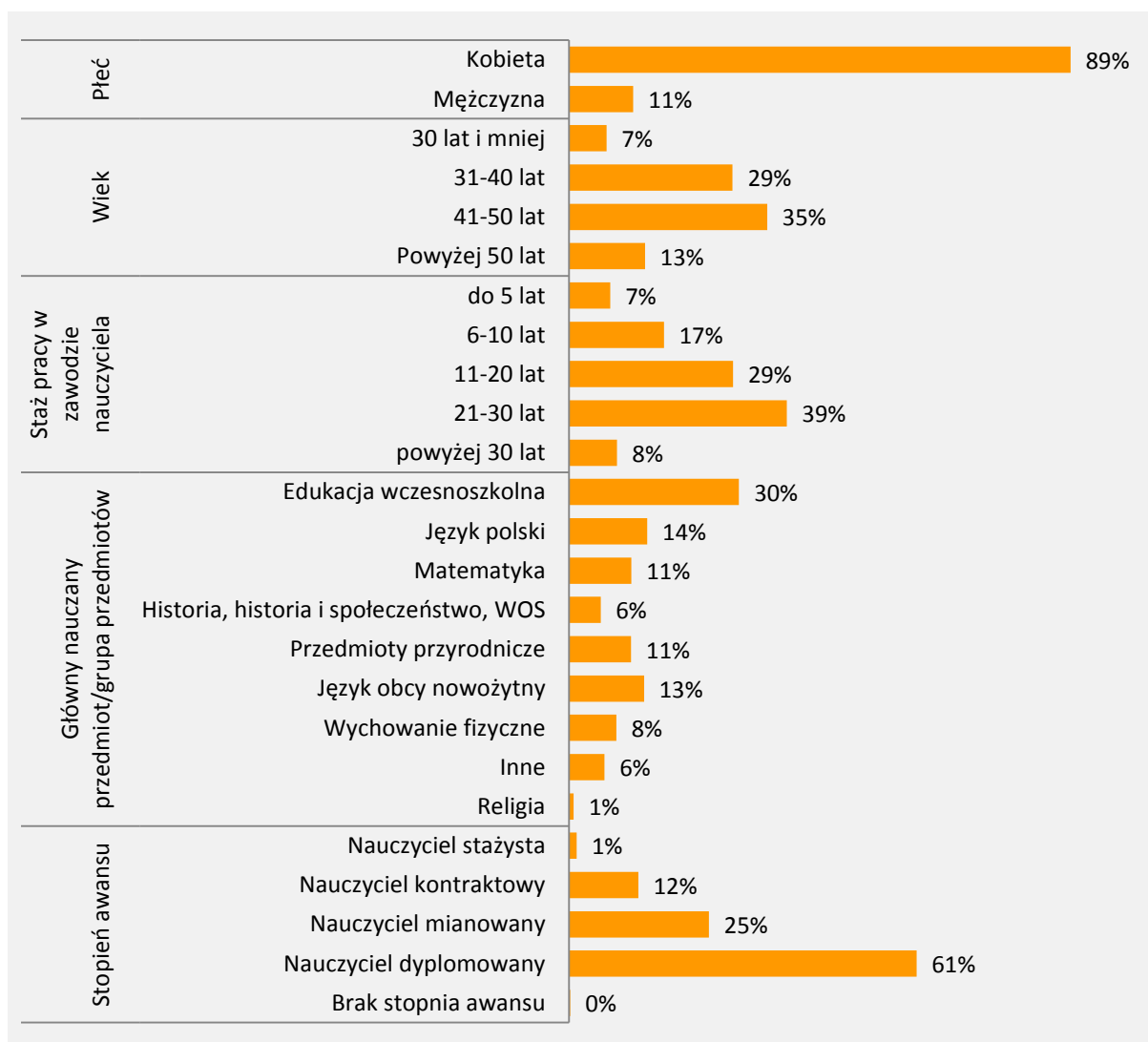
Wśród nauczycieli pełniących funkcję wychowawcy zdecydowanie więcej jest liderów zespołów niż wśród respondentów nie należących do tej kategorii nauczycieli (Wykres 3.3.). Można zauważyć również większy odsetek opiekunów stażu wśród wychowawców niż w grupie nauczycieli niepełniących takich funkcji. Z kolei dyrektorów lub wicedyrektorów jest zdecydowanie więcej w grupie nauczycieli niebędących wychowawcami niż wśród wychowawców.

Wykres 3.3. Funkcje pełnione w szkole przez nauczycieli w podziale na wychowawców i nauczycieli niebędących nauczycielami (n=4762).

Wychowawcy to zdecydowanie częściej kobiety niż mężczyźni, osoby o stopniu nauczyciela dyplomowanego lub mianowanego, uczący języka polskiego, matematyki, historii lub przedmiotów przyrodniczych, a także nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej (co naturalne ze względu na organizację nauki w klasach I-III w szkole podstawowej), najczęściej osoby w wieku 41-50 lat lub 31-40 lat, a co za tym idzie raczej osoby o dużym stażu pracy w zawodzie nauczyciela (21-30 lat, ale też, choć nieco rzadziej osoby o stażu pracy 11-20 lat i 6-10 lat) (Wykres 3.4). Z analizy powyżej przedstawionych danych **wyłania się obraz wychowawcy jako nauczyciela mającego szczególne miejsce w społeczności szkolnej**. Jest to osoba, której z racji jej doświadczenia powierza się nie tylko prowadzenie klasy, ale także przewodzenie zespołom przedmiotowym i wprowadzaniem nowych osób do zawodu.

Wykres 3.4. Nauczyciele pełniący funkcję wychowawców klas – profil (n=2762).

3.1.2. Ścieżka edukacyjna nauczycieli

Informacji o ścieżce edukacyjnej nauczycieli dostarczają nam następujące pytania:

M10. Jaki jest Pana(i) najwyższy osiągnięty poziom wykształcenia?

M14. W jakiej szkole średniej zdał(a) Pan(i) maturę?

M15. Proszę wskazać wielkość miejscowości, w której znajdowała się ukończona przez Pana(ią) szkoła średnia. Chodzi o ówczesną wielkość miejscowości, nie obecną.

M16. Czy zdawał(a) Pan(i) na maturze matematykę?

M17. Czy zdawał(a) Pan(i) na maturze historię?

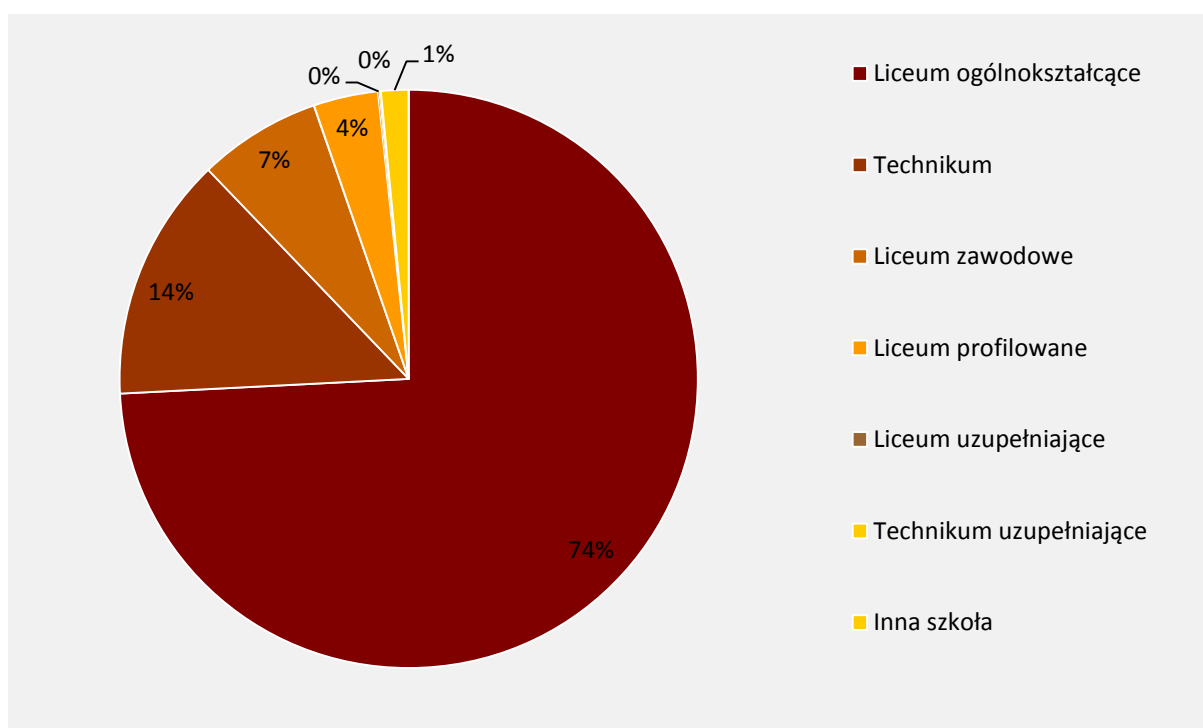
M18. Czy zdawał(a) Pan(i) na maturze język obcy nowożytny?

M20. W jaki sposób uzyskał(a) Pan(i) kwalifikacje do wykonywania zawodu nauczyciela?

Wśród badanych zdecydowanie dominowały osoby z wykształceniem wyższym magisterskim – 96%. Pozostałe 3% nauczycieli to osoby o wykształceniu wyższym licencjackim i 1% z tytułem doktora.

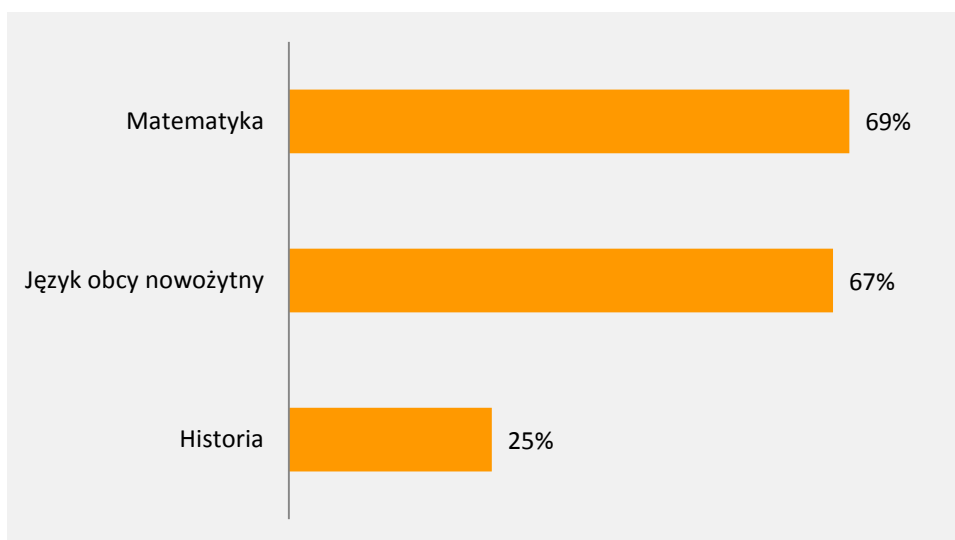
Nauczyciele pytani o to, w jakiej szkole średniej zdawali maturę, w zdecydowanej większości wskazali liceum ogólnokształcące (Wykres 3.5).

Wykres 3.5. Typ szkoły średniej, w której nauczyciele zdawali maturę (n=4762).

Większość respondentów zdawała na maturze matematykę i język obcy nowożytny. Tylko ¼ nauczycieli zdawał na maturze historię (Wykres 3.6.)

Wykres 3.6. Przedmiot zdawany przez nauczycieli na maturze (n=4762).

Większość nauczycieli uzyskała dyplom studiów wyższych na uczelni publicznej (93%), a bardzo niewielki procent na uczelni niepublicznej (7%). Nauczyciele nieco częściej studiowali w trybie stacjonarnym (56%) niż niestacjonarnym (43%), a zdecydowanie najrzadziej na studiach wieczorowych (1%).

Kwalifikacje do wykonywania zawodu nauczyciela respondenci najczęściej uzyskali na studiach w ramach specjalizacji nauczycielskiej (Wykres 3.7).

Wykres 3.7. Miejsce uzyskania przez nauczycieli kwalifikacji nauczycielskich (n=4762).

3.1.3. Pochodzenie społeczne nauczycieli

Informacji o pochodzeniu społecznym nauczycieli dostarczają nam następujące pytania:

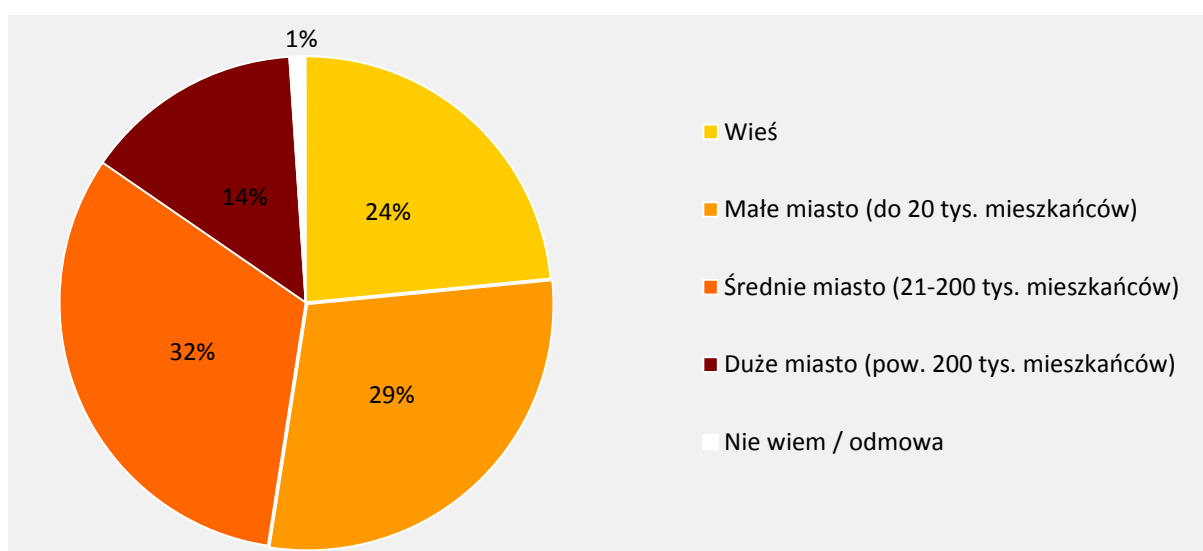
M11. Prosimy wskazać wielkość miejscowości, w której się Pan(i) urodził(a).

M12. Prosimy wskazać wielkość miejscowości, w której mieszkał(a) Pan(i), kiedy miał(a) 15 lat.

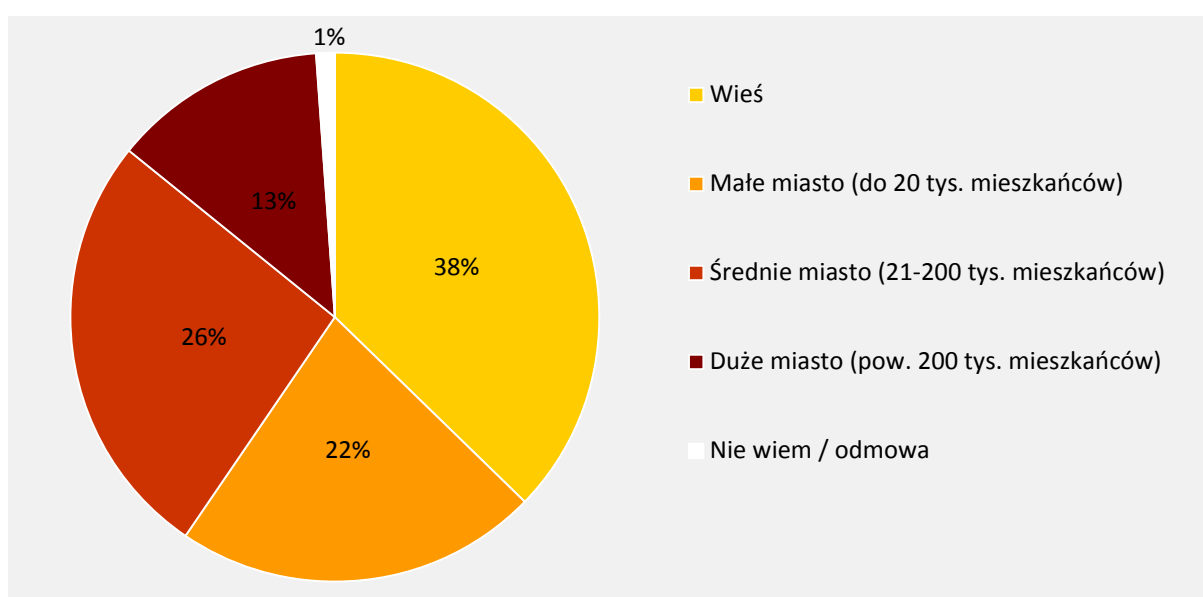
M13. Prosimy podać wykształcenie Pana(i) rodziców.

Najczęściej miejscem urodzenia nauczycieli było średnie (32%) lub małe miasto (29%) (Wykres 3.8). Z kolei miejscem zamieszkania w wieku 15 lat najczęściej była wieś (38%) (Wykres 3.9).

Wykres 3.8. Wielkość miejscowości, w której urodził się nauczyciel (n=4762).

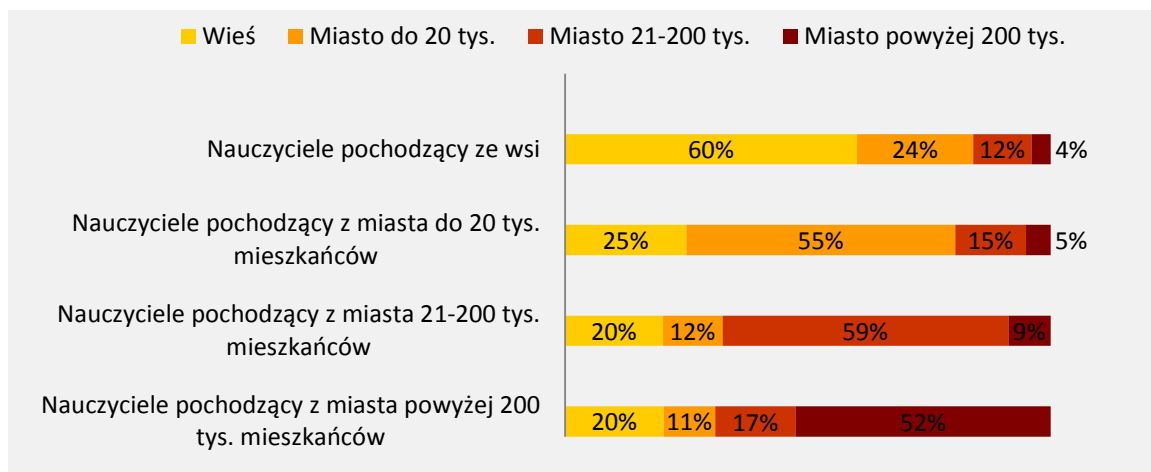

Wykres 3.9. Wielkość miejscowości, w której nauczyciel mieszkał, gdy miał 15 lat (n=4762).

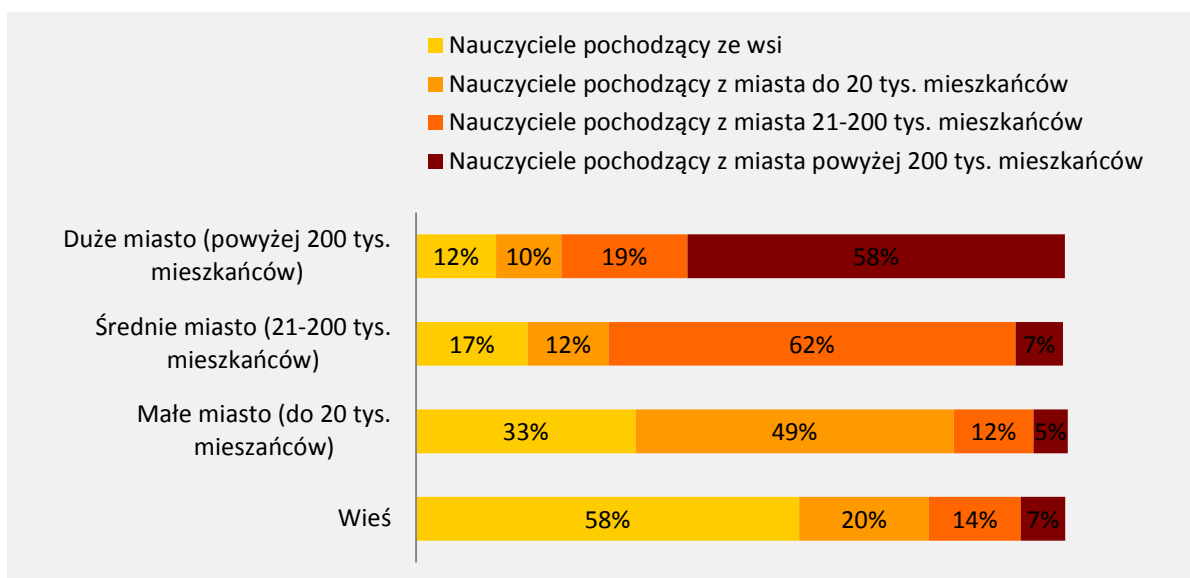

Kiedy porówna się wielkość miejscowości, w której urodził się nauczyciel, z wielkością miejscowości, w której znajduje się szkoła, w jakiej nauczyciel uczy obecnie, okazuje się, że połowa nauczycieli uczy w szkołach zlokalizowanych w miejscowościach o tej samej wielkości co te, w których się urodzili. Jeszcze większa zbieżność jest w przypadku porównania wielkości miejscowości, w której nauczyciel mieszkał mając 15 lat, z tą, w której obecnie zlokalizowana jest jego szkoła, niemal 60% wszystkich nauczycieli pracuje obecnie w miejscowości o takiej samej wielkości jak ta, z której pochodzą (Wykres 3.10 a i b).

Wykres 3.10a. Wielkość miejscowości, w której nauczyciel obecnie pracuje a wielkość miejscowości, w której nauczyciel mieszkał, mając 15 lat (n=4762).

Wykres 3.10b. Wielkość miejscowości, w której nauczyciel mieszkał, mając 15 lat, a wielkość miejscowości, w której nauczyciel obecnie pracuje (N=4762).

Badanie pozwoliło zgromadzić informacje na temat wykształcenia rodziców respondentów (Wykres 3.11). Dzięki czemu możemy w do pewnego stopnia wnioskować o pochodzeniu społecznym badanych nauczycieli i dziedziczeniu pozycji społecznej po rodzicach versus awansu społecznego.

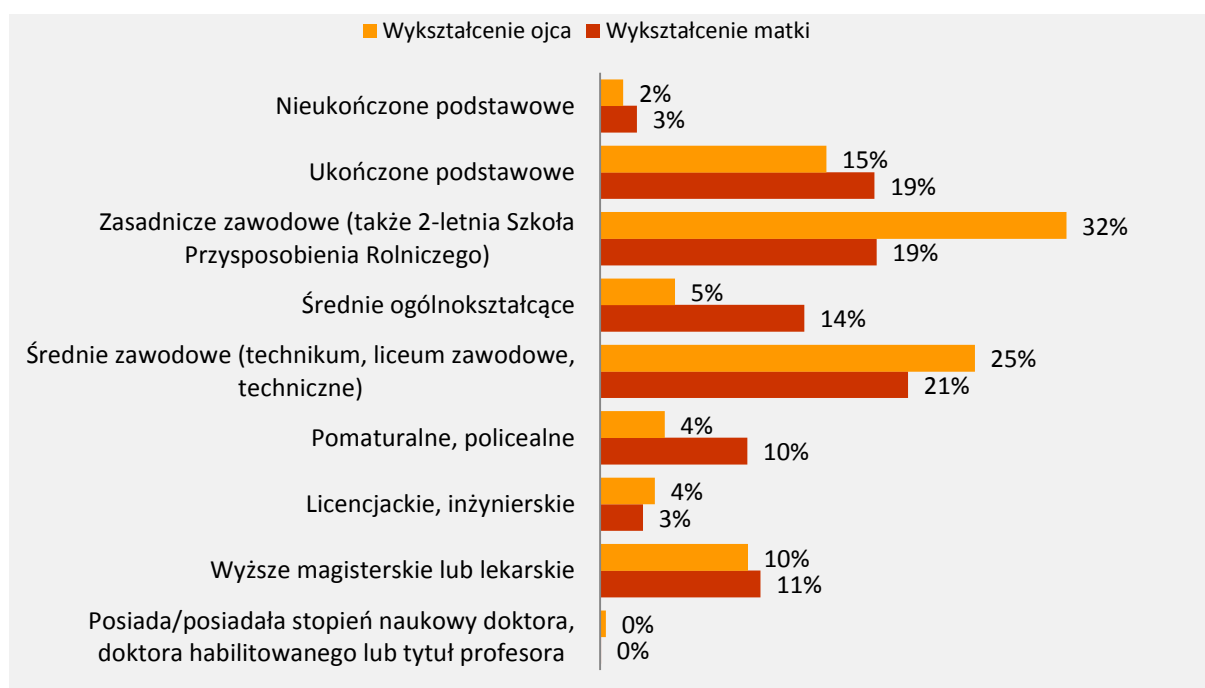
Rodzice badanych nauczycieli to najczęściej osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe, w mniejszym stopniu średnie zawodowe lub podstawowe. Co ciekawe, matki częściej niż ojcowie

kończyły szkoły średnie ogólnokształcące oraz szkoły policealne oraz pomaturalne. Struktura wykształcenia rodziców badanych nauczycieli odwzorowuje tendencje dominujące w czasie PRL, kiedy, jak pisze Białecki (2003), zasadnicze szkoły zawodowe miały ofertę kształcenia prawie wyłącznie dla mężczyzn, a kobiety, aby zdobyć wykształcenie w zawodach uznawanych za typowo kobiece – musiały kształcić się dłużej. Z kolei odsetek kobiet i mężczyzn wśród osób z wykształceniem wyższym jest bardzo zbliżony (10% ojcowie, 11% matki). Zatem, zestawiając ze sobą poziom wykształcenia badanych nauczycieli z poziomem wykształcenia ich rodziców, można stwierdzić, iż zdecydowana większość badanych jest pierwszym pokoleniem w rodzinie z wyższym wykształceniem, co może świadczyć o awansie społecznym tej grupy zawodowej. Należy jednak pamiętać, że w Polsce w ciągu ostatnich 20 lat znacząco wzrósł odsetek osób z wyższym wykształceniem i jest on w społeczeństwie dużo wyższy niż w latach, gdy duża część respondentów miała 15 lat. Na przykład w latach 80. XX wieku prawie 3/4 polskiego społeczeństwa miało najwyżej wykształcenie zasadnicze zawodowe, 20% – średnie, a jedynie 7% – wykształcenie wyższe.

Najbardziej wykształcone okazały się być matki nauczycieli języków obcych nowożytnych. W tej grupie nauczycieli wykształcenie licencjackie, inżynierskie, wyższe magisterskie, lekarskie, stopień naukowy lub tytuł naukowy posiadało 18% matek. Dla porównania wykształcenie co najmniej licencjackie posiadało 10% matek nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i jedynie 7% matek nauczycieli religii. Im większa miejscowość, w której uczył nasz respondent, tym większy odsetek tych, których matki posiadały wykształcenie co najmniej licencjackie. W grupie nauczycieli pracujących w szkołach zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców 20% nauczycieli zadeklarowało co najmniej licencjackie wykształcenie swoich matek. Dla porównania takich osób uczących w szkołach wiejskich było tylko 11%.

Co najmniej licencjackie wykształcenie ojca częściej niż inni deklarowali nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych (18%), nauczyciele języka obcego nowożytnego (20%) oraz uczący w szkołach zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (22%).

Wykres 3.11. Poziom wykształcenia rodziców nauczyciela w momencie, gdy miał on 15 lat (n=4762).

3.1.4. Sytuacja rodzinna nauczycieli

Informacji o sytuacji rodzinnej nauczycieli dostarczają nam następujące pytania:

M26. Jaki jest Pana(i) stan cywilny?

M27a. Czy w Pana(i) gospodarstwie domowym są dzieci będące na Pana(i) utrzymaniu?

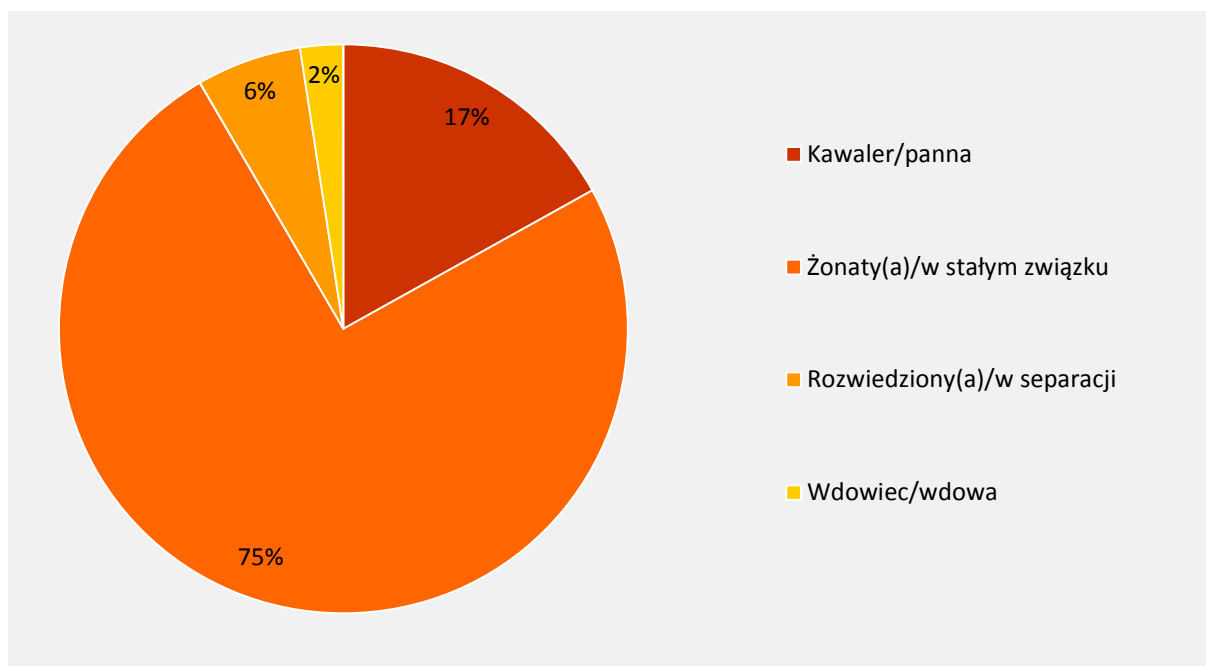
M27b. Bardzo prosimy podać rok urodzenia wszystkich dzieci, które mieszkają z Panią/Panem w gospodarstwie domowym.

M28. Czy Pana(i) współmałżonek / partner życiowy pracuje zarobkowo?

M29. Czy Pana(i) współmałżonek / partner życiowy jest nauczycielem?

Większość, bo aż $\frac{3}{4}$ nauczycieli w momencie udziału w badaniu było w stałym związku, formalnym lub nieformalnym (Wykres 3.12).

Wykres 3.12. Stan cywilny nauczycieli biorących udział w badaniu (n=4159).

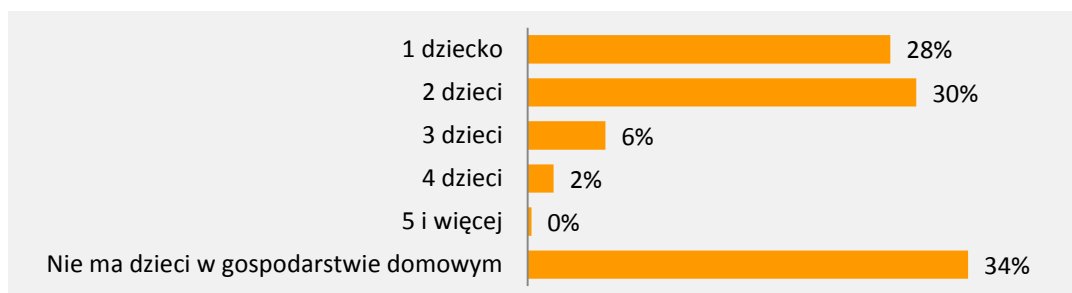
Co istotne, w wypadku 63% tych osób, współmałżonek, partner życiowy pracuje zarobkowo, a w wypadku 15% partner także pracuje w zawodzie nauczyciela. Zdecydowanie częściej to mężczyźni mają partnerkę, która tak jak respondent jest nauczycielką – 50% mężczyzn zadeklarowało, że ich partnerka wykonuje zawód nauczyciela, i tylko 13% kobiet.

Aż $\frac{2}{3}$ nauczycieli w całej próbie zadeklarowała posiadanie dzieci, które mieszkają w gospodarstwie domowym respondenta i pozostają na jego utrzymaniu. W momencie badania nauczyciele najczęściej mieli jedno lub dwójkę dzieci na utrzymaniu. Nieco ponad $\frac{1}{3}$ nauczycieli nie posiadała na utrzymaniu dzieci mieszkających w tym samym gospodarstwie domowym (Wykres 3.13.).

Choć 16% respondentów nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o wiek, obserwujemy zależności pomiędzy wiekiem nauczycieli a odpowiedzią na pytanie o dzieci. Nauczyciele w wieku do 30 lat

najrzadziej (26%), a w wieku 41-50 najczęściej (81%) twierdząco odpowiadali na to pytanie. Odsetek ten gwałtownie spadł w grupie 50+ i wynosi 51%.

Wykres 3.13. Liczba dzieci, które mieszkają z nauczycielem w gospodarstwie domowym (n=4159).

3.1.5. Awans zawodowy

Informacji o awansie zawodowym nauczycieli dostarczają nam następujące pytania:

A1. Jaki jest Pana(i) stopień awansu zawodowego?

A2.1. Kiedy otrzymał(a) Pan(i) stopień nauczyciela kontraktowego?

A2.2. Kiedy otrzymał(a) Pan(i) stopień nauczyciela mianowanego?

A2.3. Kiedy otrzymał(a) Pan(i) stopień nauczyciela dyplomowanego?'

A3. Czy obecnie jest Pan(i) w okresie stażu na wyższy stopień awansu zawodowego?

A4. Dlaczego nie jest Pan(i) w okresie stażu na wyższy stopień awansu zawodowego?

A5. Na zakończenie tej części ankiety chcielibyśmy poznać Pana/i opinie na temat procedur awansu zawodowego.

Zdecydowana większość nauczycieli osiągnęła najwyższy stopień w hierarchii zawodowej – tytuł nauczyciela dyplomowanego – 56%, a znikoma liczba z nich posiada tytuł nauczyciela stażysty (2,5%), co nie jest wynikiem zaskakującym, biorąc pod uwagę strukturę wieku badanych nauczycieli (Tabela 3.1.).

Tabela 3.1. Stopnie awansu badanych nauczycieli (n=4762)

Stopień awansu zawodowego	%
Stażysta	2,5
Kontraktowy	15,1
Mianowany	25,6
Dyplomowany	56
Brak stopnia awansu	0,8
Suma	100

Jak wynika z danych SIO w populacji nauczycieli w roku 2012 46,4% osób miało stopień nauczyciela dyplomowanego, 27,9% – mianowanego, 19,1% – kontraktowego, 4,7% – stażysty, a 0,8% stanowili nauczyciele nie posiadający stopnia awansu zawodowego. Zatem badana próba nauczycieli nieco odróżnia się od populacji i odznacza się większym odsetkiem osób o najwyższym stopniu awansu – nauczyciela dyplomowanego. Najwyższy stopień awansu osiągają częściej kobiety, osoby powyżej 40 roku życia, a także nauczyciele języka polskiego, matematyki, nauk przyrodniczych i edukacji wczesnoszkolnej. Stosunkowo mniej osób z najwyższym stopniem awansu jest wśród nauczycieli języka obcego nowożytnego oraz religii.

Największe aspiracje rozwoju w ramach istniejącego systemu awansu mają nauczyciele posiadający niższe stopnie awansu: wśród nauczycieli kontraktowych i stażystów odpowiednio 87% i 68% deklarowało odbywanie stażu na stopień wyższy, a wśród nauczycieli mianowanych niespełna 50%. Ci ostatni wydają się być najmniej zmotywowani do osiągnięcia wyższych szczebli w ramach systemu awansu. Wśród przyczyn, jakie podają, stosunkowo częściej niż w wypadku nauczycieli plasujących się niżej w hierarchii awansu zawodowego, pojawiają się względy formalne („zbyt uciążliwe wymogi formalne” – 34%), trudne do pogodzenia z ilością obowiązków w szkole oraz z życiem prywatnym („brak czasu ze względu na ilość obowiązków w szkole” – 21,3%, „zakłócenia życia rodzinnego, związane z koniecznością podjęcia dodatkowych studiów” – 21,1%), ale także brak motywacji („nie widzę takiej potrzeby” – 24,5%, „brak wystarczającej motywacji finansowej” – 14,4%). Z kolei nauczyciele posiadające niższe stopnie awansu zawodowego częściej wskazywali na fakt, iż nie spełniają wymogów formalnych (63,5% – nauczyciele bez stopnia awansu, 36,8% – nauczyciele stażyści, 49% - nauczyciele mianowani). Należy dodać, iż znacząc odsetek badanych jako przyczynę wskazał fakt obowiązkowej przerwy między kolejnymi stopniami awansu zawodowego (Wykres 3.14.). Warto odnotować także, iż w mniejszym stopniu awansem na wyższy stopień zainteresowani byli mężczyźni.

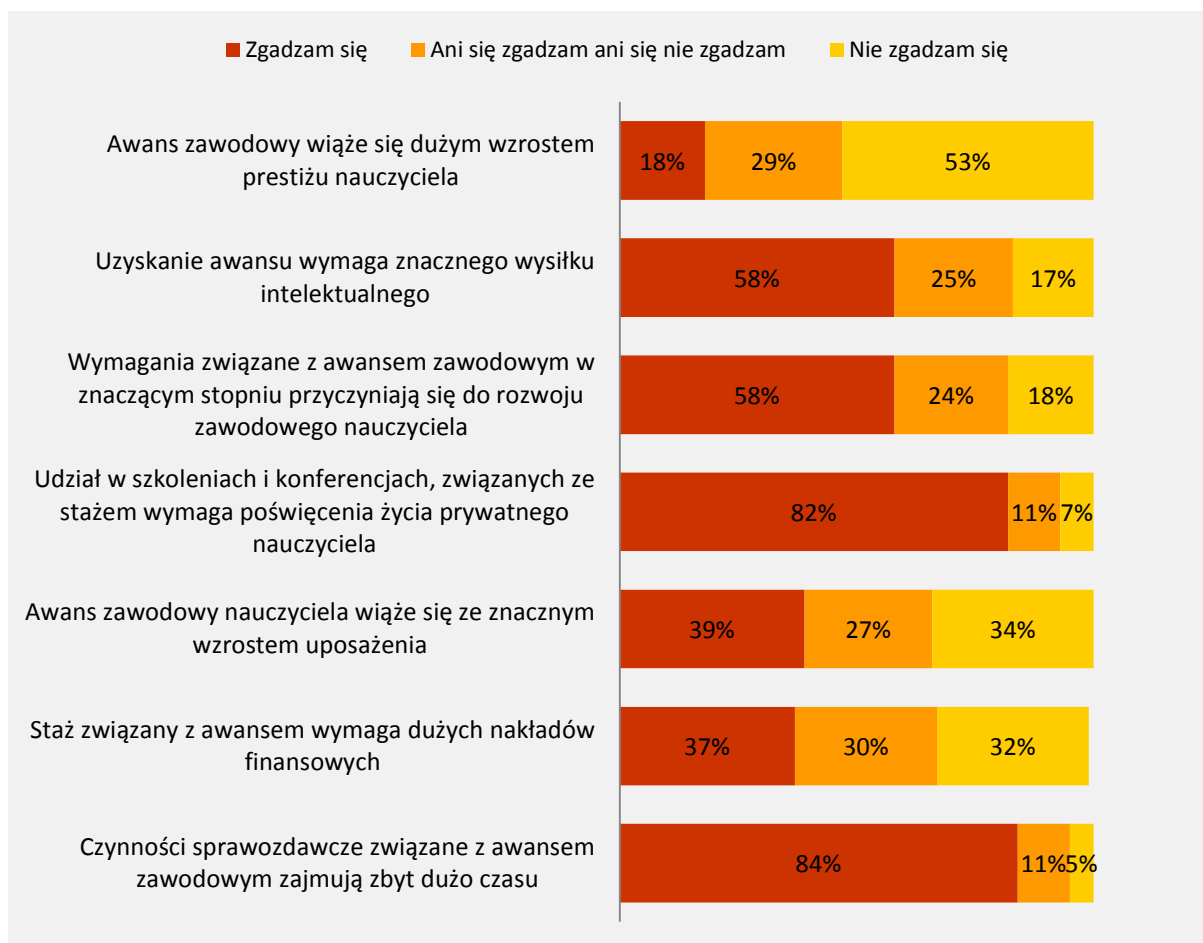

Wykres 3.14. Przyczyny nie odbywania stażu na wyższy stopień awansu zawodowego (dotyczy nauczycieli nie posiadający stopnia nauczyciela dyplomowanego, n=881).

Powyżej wskazane przyczyny znajdują potwierdzenie w kolejnym pytaniu, w którym respondentów poproszono o wyrażenie swoich opinii na temat procedur awansu zawodowego oraz o wskazanie, w jakim stopniu zgadzają się z danym stwierdzeniem. Nauczyciele myślą o procedurze awansu raczej w kategoriach czynności, które zabierają im dużo czasu (86,3% wskazań na odpowiedź zdecydowanie się zgadzam i raczej się zgadzam) i wymagają poświęcenia ich życia prywatnego ze względu na konieczność udziału w szkoleniach i konferencjach związanych ze stażem (82%), niż jako o czynniku, który wiąże się z dużym wzrostem prestiżu nauczyciela (18%). Przy czym, im wyższy stopień awansu, tym więcej osób zgadzających się z tym pierwszym stwierdzeniem i tym mniej respondentów zgadzających się z tym drugim. Największe istotne statystycznie różnice w dostrzeganiu czasochłonności procedur awansu występują pomiędzy nauczycielami dyplomowanymi (86,3%) i stażystami (66%). Wyniki te nie budzą zdziwienia, gdyż obecnie funkcjonująca procedura awansu zawodowego jest najbardziej obciążająca czasowo w wypadku przechodzenia ze stopnia nauczyciela mianowanego na dyplomowanego. Respondenci przyznają jednocześnie, iż wymagania związane z awansem zawodowym w znaczącym stopniu przyczyniają się do rozwoju zawodowego nauczyciela (58,4%), a samo uzyskanie awansu wymaga znacznego wysiłku intelektualnego (57,6%) (Wykres 3.15.).

Wykres 3.15. Opinie na temat procedur awansu zawodowego (n=4762).

3.1.6. Przerwy w wykonywaniu zawodu nauczyciela

Informacji o przerwach w wykonywaniu zawodu nauczyciela dostarczają nam następujące pytania:

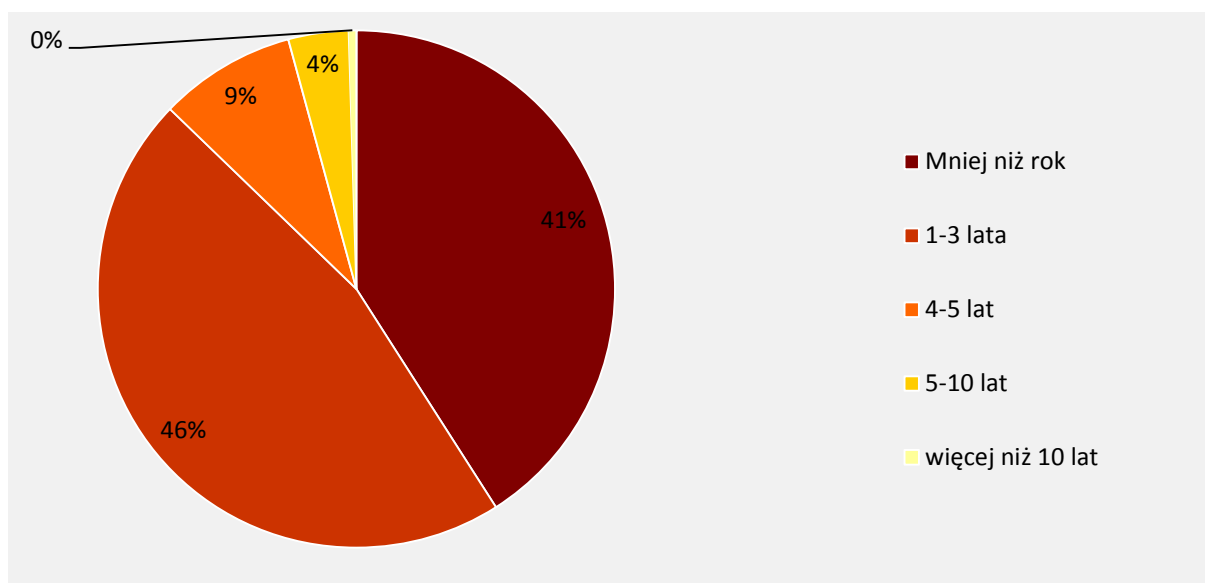
M6. Czy miał(a) Pan(i) przerwy w wykonywaniu zawodu nauczyciela?

M7. Jak długie w sumie były te przerwy?

M8. Jaki był powód lub cel tej przerwy?

Ponad 1/3 nauczycieli miała w swoim życiu przerwy w wykonywaniu zawodu nauczyciela, najczęściej trwające nie dłużej niż rok lub 1-3 lata (Wykres 3.16).

Wykres 3.16. Długość przerw w wykonywaniu pracy w zawodzie nauczyciela (n=1396).

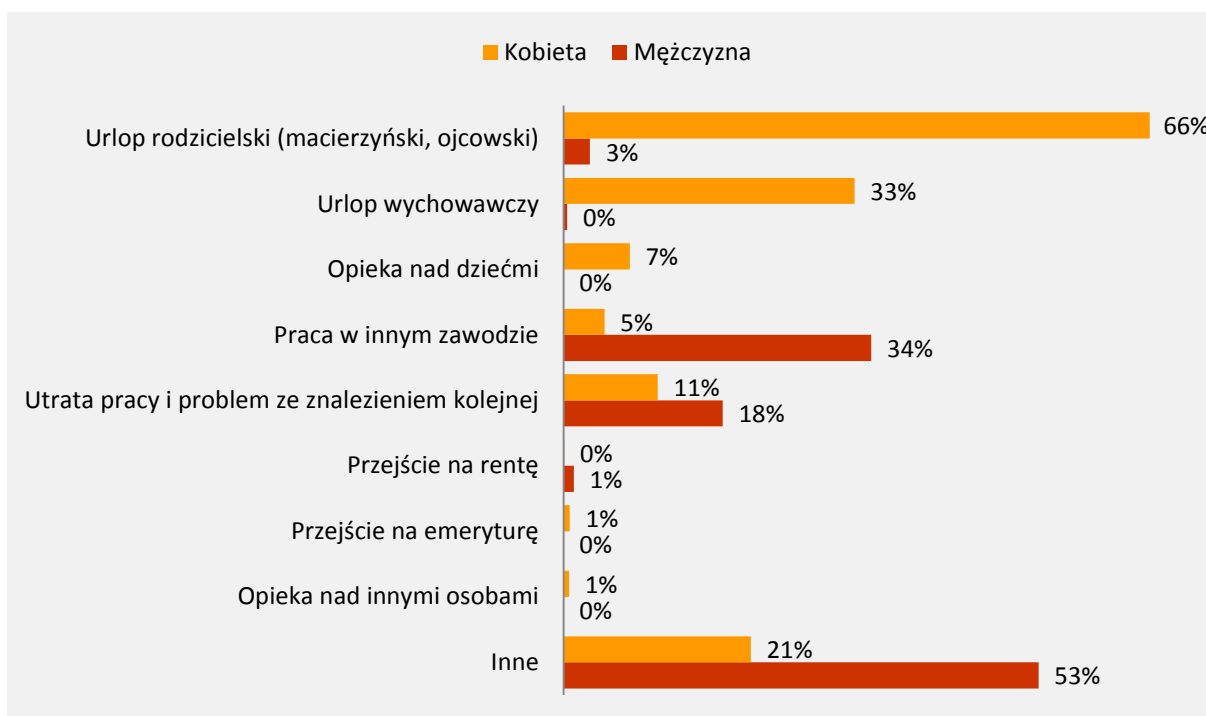
Najczęściej wskazywanym przez nauczycieli powodem przerw w wykonywaniu zawodu nauczyciela był urlop rodzicielski i urlop wychowawczy. Stosunkowo często respondenci podawali utratę pracy i problem ze znalezieniem kolejnej jako przyczynę przerwy w pracy w zawodzie nauczyciela (Wykres 3.17).

Wykres 3.17. Powody przerw w wykonywaniu zawodu nauczyciela (n=1396).

Powody te były różne dla kobiet i mężczyzn (Wykres 3.18). Dla nauczycielek zdecydowanie dominującym powodem przerw w wykonywaniu zawodu nauczyciela była opieka nad dzieckiem, zarówno podczas urlopów przeznaczonych do tego celu: urlop macierzyński, wychowawczy, jak i bez urlopu. Z kolei dla mężczyzn powodem przerw była najczęściej praca w innym zawodzie lub utrata pracy w szkole i problem ze znalezieniem kolejnej w zawodzie nauczyciela.

Wykres 3.18. Powody przerw w wykonywaniu zawodu nauczyciela wskazywane przez kobiety i mężczyzn (n=1396).

3.1.7. Dodatkowa praca nauczycieli

Informacji o dodatkowej pracy nauczyciela dostarczają nam następujące pytania:

M21. Czy pracuje Pan(i) zarobkowo gdzieś indziej, poza szkołą?

M22. Proszę wskazać Pana(i) dodatkowe miejsce lub miejsca pracy?

M23. W jakiej formie jest Pan(i) zatrudniona(y) w tym miejscu pracy?

M24. Ile godzin zwykle pracuje Pan(i) w ciągu tygodnia w tym miejscu pracy?

M25a. Czy kiedykolwiek pracował(a) Pan(i) w innym zawodzie niż nauczyciel?

M25b. Które z określeń poniżej najlepiej pasuje do tej pracy, którą Pan(i) wykonywał(a): wolne zawody i specjaliści; wyższe stanowiska administracyjne; zawody związane z pracą biurową; sprzedaż, handel; usługi; wykwalifikowany pracownik fizyczny; półwykwalifikowany pracownik fizyczny; niewykwalifikowany pracownik fizyczny; rolnictwo

Nauczycielom zadano dwa pytania dotyczące wykonywania innych prac niż praca nauczyciela. Pierwszym było, czy obecnie pracują zarobkowo poza szkołą. Twierdząco na to pytanie odpowiedział co szósty respondent: co trzeci mężczyzna i co szósta kobieta. Prace inne niż praca w szkole wykonują raczej nauczyciele młodszy, o niższym stopniu awansu, uczący w szkołach ponadgimnazjalnych, pracujący w średnich i większych miastach, uczący języków obcych nowożytnych, wychowania fizycznego, religii i przedmiotów zaklasyfikowanych jako „pozostałe”.

Nauczyciele pracujący zarobkowo poza szkołą są często osobami niemającymi jeszcze określonej drogi zawodowej – osobami młodymi i będącymi na początku ścieżki awansu w zawodzie nauczyciela. Pamiętajmy też, że w mniejszym stopniu awansem na wyższy stopień w zawodzie nauczyciela zainteresowani byli mężczyźni, co również przemawia za tym, że część z nich nie wybrała ścieżki w zawodzie nauczyciela jako określonej dla siebie i jedynej drogi zawodowej. Poza tym nauczyciele aktywni zawodowo poza szkołą pracują w miejscowościach, które dają możliwość pracy w różnych miejscach. Z kolei z uwagi na przedmiot nauczany przez nauczyciela, na przykład język obcy, czy wychowanie fizyczne, nauczyciele ci oferują potrzebne na pozaszkolnym rynku pracy kompetencje, będąc dzięki temu atrakcyjnymi pracownikami dla potencjalnych pracodawców (nauczyciele języków obcych mogą uczyć na przykład w szkołach językowych, nauczyciele wychowania fizycznego dysponują umiejętnościami potrzebnymi w pracy w charakterze trenera pozaszkolnej drużyny, czy trenera na siłowni) (Wykres 3.19).

Wykres 3.19. Miejsca pracy nauczycieli poza szkołą (wyniki tylko dla nauczycieli, którzy wskazali, że pracują poza szkołą, n=676, respondenci mieli możliwość wskazania kilku odpowiedzi).

Drugim pytaniem było, czy badani nauczyciele kiedykolwiek wykonywali zawód inny niż zawód nauczyciela. Tak było w przypadku niemal 27% nauczycieli. Charakterystyka demograficzna jest podobna jak w pytaniu opisanym wyżej. Na uwagę zwraca tutaj fakt, że oprócz nauczycieli nowożytnych języków obcych, wychowania fizycznego, religii i „pozostałych” zawody inne niż nauczyciela wykonywali w przeszłości także nauczyciele uczący obecnie historii i WOS. Osoby, które wykonywały w przeszłości inne zawody, zapytano o to, jaki był to zawód i poproszono o zaklasyfikowanie tego zawodu. Na pytanie o zawód nie odpowiedziało 44% osób. Ważne odpowiedzi zakodowano przy użyciu klasyfikacji ISCO-08. Ponieważ można wykonywać kilka zawodów, odpowiedzi nie sumują się do 100%. Wśród odpowiedzi dominowały zaklasyfikowane jako zawody

specjalistów (25%), techników i średniego personelu (26%), pracowników biurowych (23%), pracowników usług i sprzedawców (19%). Pozostałe kategorie zebrały mniej niż 5% wskazań.

W pytaniu, w którym zapytano respondentów o samodzielne zaklasyfikowanie zawodów, zastosowano kafelety nieco inną niż ISCO, za to nieco bardziej przyjazną osobom badanym. Pytanie było bardziej ogólne i miało charakter zamknięty, odpowiedzieli na nie wszyscy respondenci. Z odpowiedzi wyłania się podobny obraz pozaszkolnych zawodów wykonywanych przez nauczycieli. W grupie tych, którzy kiedykolwiek miało pozaszkolne zawody niemal 37% osób wskazało zawody związane z pracą biurową, 31% odpowiedź „Wolny zawód, specjalista”, 23% „Sprzedaż, handel” a 12% „usługi”. Interesujące wydaje się, że aż 45% respondentów wskazało co najmniej jeden zawód z grupy takich, które mają stereotypowo niższy prestiż niż zawód nauczyciela (handel, usługi, praca fizyczna, praca na roli).

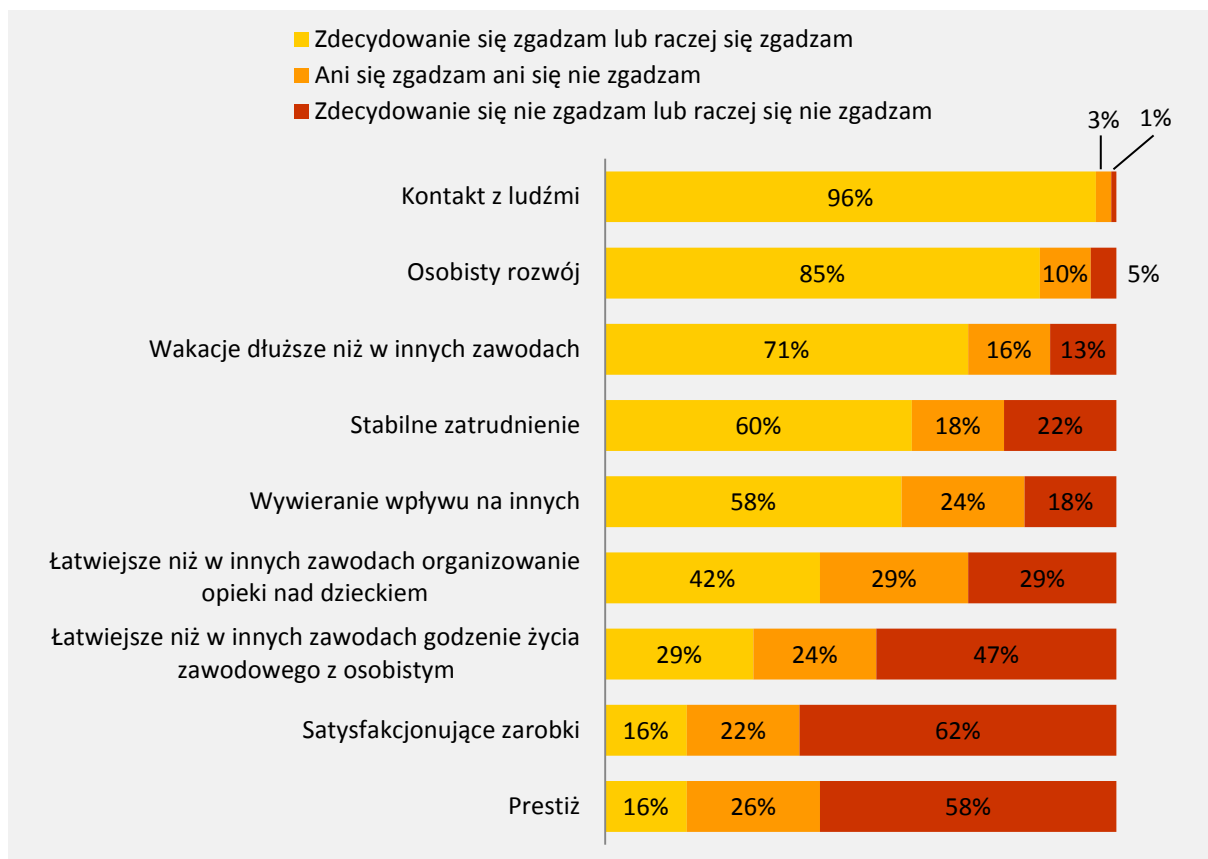
3.1.8. Poglądy na temat pracy nauczyciela

Informacji o poglądach nauczycieli na temat pracy nauczyciela dostarczają nam następujące pytania:

J6. Poniżej znajduje się kilka stwierdzeń na temat pracy nauczyciela. Prosimy wskazać, na ile zgadza się bądź nie zgadza Pan(i) z każdym z nich: osobisty rozwój; wywieranie wpływu na innych; kontakty z ludźmi; stabilne zatrudnienie; satysfakcjonujące zarobki; łatwiejsze niż w innych zawodach organizowanie opieki nad dzieckiem; wakacje dłuższe niż w innych zawodach; łatwiejsze niż w innych zawodach godzenie życia zawodowego z osobistym; prestiż.

Nauczyciele proszeni o ustosunkowanie się do kilku stwierdzeń na temat pracy nauczyciela w zdecydowanej większości zgodzili się („zdecydowanie się zgadzam”, „raczej się zgadzam”) ze stwierdzeniem, że praca ta zapewnia im kontakty z ludźmi (96%) i osobisty rozwój (86%). Dla ponad 2/3 nauczycieli praca wiąże się z dłuższymi wakacjami niż w innych zawodach. Najrzadziej natomiast praca nauczyciela oznacza dla respondentów satysfakcjonujące zarobki i prestiż (16%) (Wykres 3.20).

Wykres 3.20. Poglądy na temat pracy nauczyciela (n=4762).

3.1.9. Aktywność społeczna nauczycieli

Informacji o aktywności społecznej nauczycieli dostarczają nam następujące pytania:

S1. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy poświęcił/a Pan/i swój wolny czas na nieodpłatną pracę na rzecz innych – członków Pana(i) rodziny, którzy nie zamieszkują wspólnie z Panem(ią); swoich przyjaciół, znajomych; swoich sąsiadów; jakiejś osoby lub osób nieznajomych, społeczności, środowiska naturalnego lub miejscowości, w której Pan(i) mieszka? Chodzi o prace na rzecz innych, niezwiązane bezpośrednio ze szkołą, w której Pan(i) pracuje, ale też niekoniecznie związane z pracą nauczyciela (np. zrobienie zakupów chorej sąsiadce).

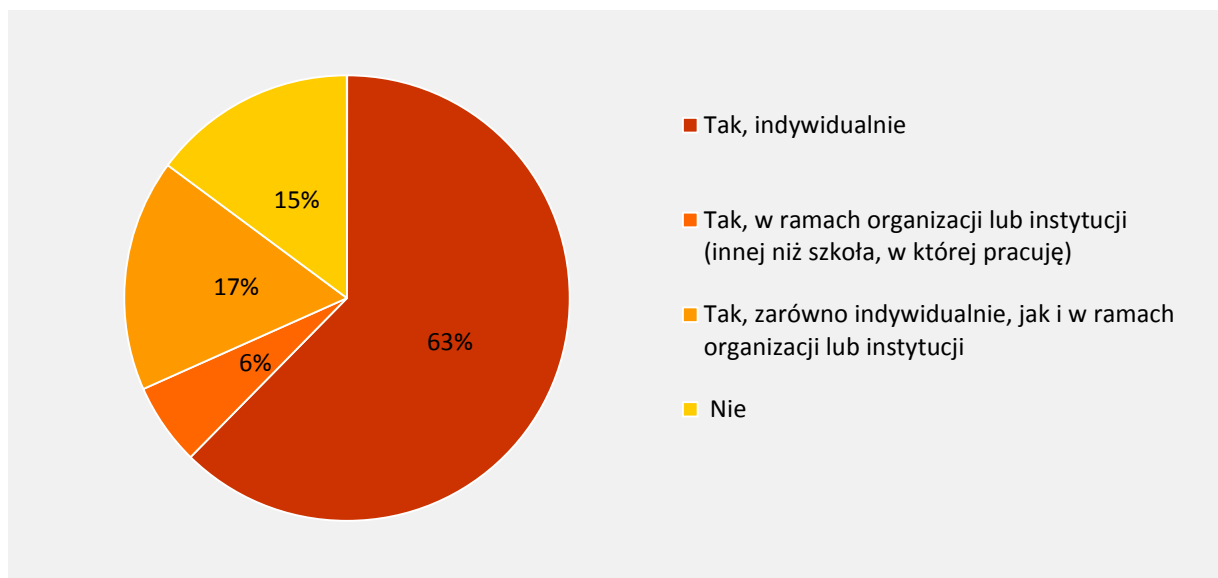
S2. Prosimy przy każdej czynności wskazać jak często zdarza się ją Panu/Pani wykonywać nieodpłatnie (pomoc osobom niepełnosprawnym lub starszym; udział w pracach porządkowych, odśnieżaniu, zbieraniu śmieci na rzecz innych; udział w pracach remontowych lub budowlanych na rzecz innych; działania agitacyjne – zbieranie podpisów pod petycją, zbiórka pieniędzy; działania proekologiczne; działania związane z pracą na rzecz lokalnej parafii; działania związane z edukacją, niezwiązane bezpośrednio ze szkołą – miejscem pracy; działania związane z samorządem lokalnym; działania związane z bezpieczeństwem na drogach; działania związane z turystyką; wolontariat w organizacji pozarządowej).

S3. Czy i w jakich organizacjach społecznych działał(a) Pan(i) w ciągu ostatnich 12 miesięcy?

Zdecydowana większość (85%) nauczycieli zadeklarowała, iż w ciągu ostatnich 12 miesięcy wykonywała nieodpłatną pracę na rzecz innych. Jednocześnie częściej były to kobiety niż mężczyźni i

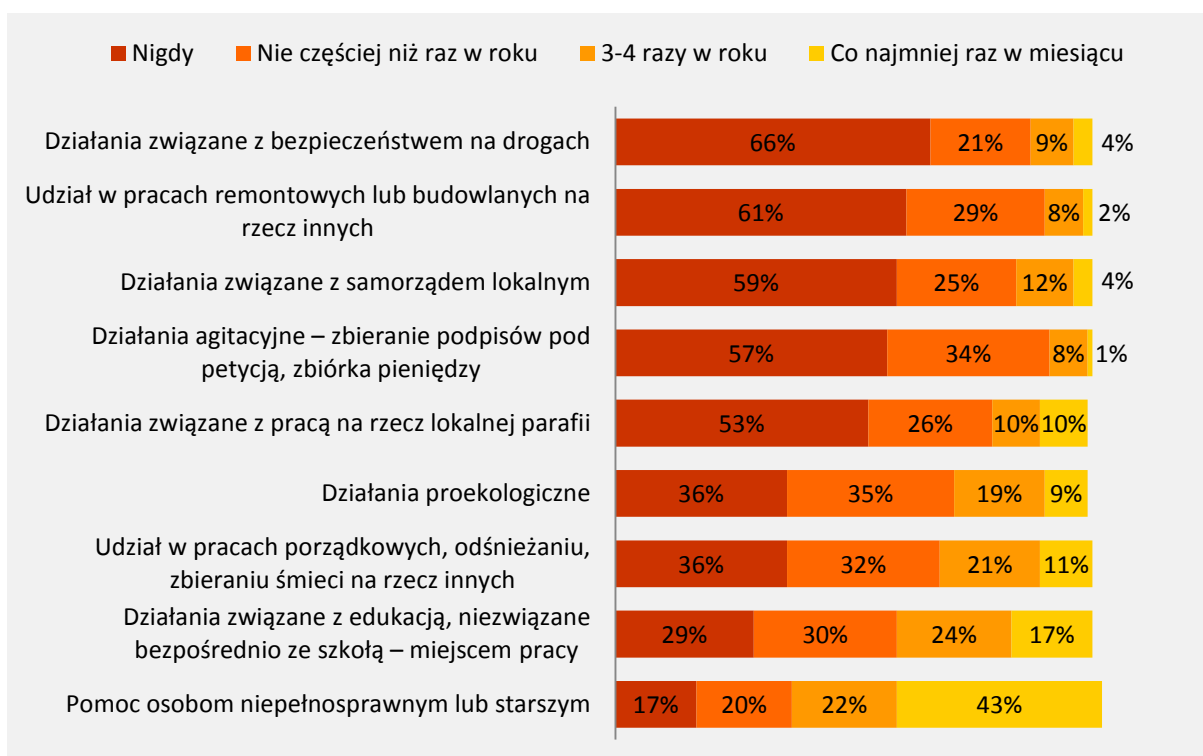
była to raczej praca, którą wykonywali indywidualnie (63%) niż w ramach jakichś instytucji (Wykres 3.21).

Wykres 3.21. Nieodpłatna praca na rzecz innych (n=4762).

Jak wynika z odpowiedzi badanych nauczycieli, najczęściej, bo co najmniej raz w miesiącu, pomagają oni osobom niepełnosprawnym lub starszym (43%). Wśród rzadziej wykonywanych czynności (3-4 razy w roku) wymienione zostały działania proekologiczne, działania agitacyjne i udział w pracach porządkowych. Mężczyźni zdecydowanie częściej niż kobiety biorą udział w pracach remontowych lub budowlanych na rzecz innych, w działaniach związanych z samorządem lokalnym, w działaniach związanych z bezpieczeństwem na drogach, czy turystyką (Wykres 3.22).

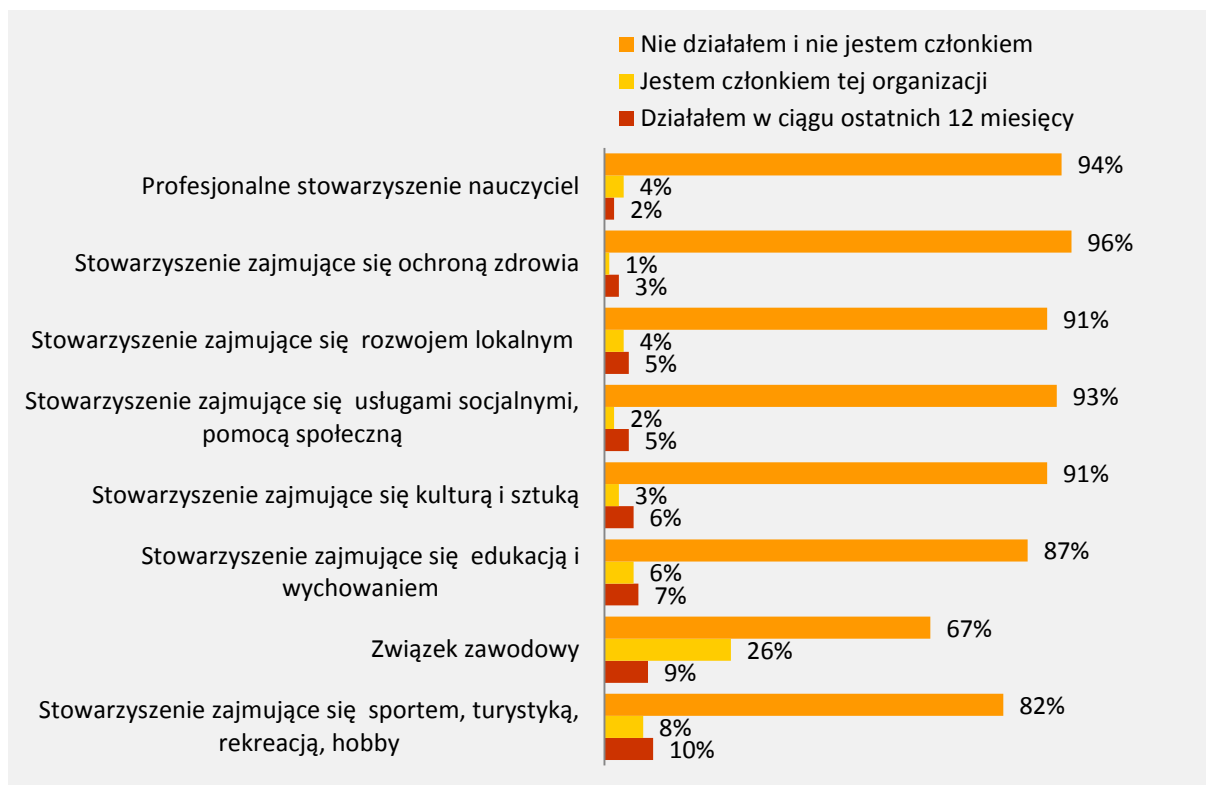
Wykres 3.22. Rodzaje nieodpłatnej pracy na rzecz innych (n=4762).

Nieco ponad ¼ badanych nauczycieli zadeklarowało przynależność do związku zawodowego. Częściej są to kobiety niż mężczyźni. Wśród nauczycieli działających w różnego typu organizacjach społecznych najwięcej osób było aktywnych w stowarzyszeniach zajmujących się sportem, turystyką, rekreacją i hobby. Byli to w częściej mężczyźni, niż kobiety (które, jak wskazaliśmy wyżej, społecznie udzielają się pracując indywidualnie). Nie jest to wynik zaskakujący, biorąc pod uwagę strukturę polskich organizacji pozarządowych, wśród których, jak pokazuje badanie Klon/Jawor (2012) dominują podmioty prowadzące działalność w dziedzinie: sport, turystyka, rekreacja, hobby (38%) (Wykres 3.23).

Wykres 3.23. Działalność w organizacjach społecznych (n=4762).

3.2. Warunki pracy

Na nasze codzienne działanie znaczny wpływ mają warunki, w jakich praca jest wykonywana. Nie tylko od wynagrodzenia i zakresu obowiązków, ale w dużej mierze od warunków pracy, zależy to, czy nauczyciel ma poczucie pełnej satysfakcji z pracy, czy też czuje się zmęczony lub zniechęcony. W przypadku nauczycieli warunki pracy mają też istotny wpływ na miejsce jej wykonywania, uciążliwość i długotrwałość powtarzających się czynności, podejmowanie się dodatkowych zadań, w efekcie na czas pracy. Wyposażenie szkoły i dostępność sprzętu biurowo-technicznego, zwłaszcza sprzętu komputerowego (IT) wydaje się odgrywać dziś dużą rolę w pracy nauczycieli.

Informacji na temat opinii nauczycieli o warunkach pracy w szkole dostarczyło nam badanie ilościowe (internetowe) CAWI (Computer Assisted Web Interview), w którym brało udział 4762 nauczycieli. Wyniki te będziemy uzupełniać danymi z badania jakościowego realizowanego metodą

zogniskowanych wywiadów grupowych (Focus Group Interview - FGI) dotyczącego warunków pracy nauczycieli.

Przyjęta w badaniu koncepcja warunków pracy nauczycieli ogranicza się do czynników fizycznych i obejmuje między innymi wyposażenie szkół, zarówno to tradycyjne, jak kreda, papier i inne materiały biurowe, jak i nowoczesne urządzenia wykorzystywane w pracy nauczyciela – komputer, drukarka, rzutnik, czy tablica interaktywna, a także dostęp do Internetu w szkole. W badaniu ważną kwestią było również preferowane przez nauczycieli miejsce (szkoła, czy dom) indywidualnej pracy – przygotowywania zajęć, oceny prac uczniów, czy prowadzenia dokumentacji szkolnej.

Zawężenie koncepcji warunków pracy do wyposażenia szkoły, sal lekcyjnych, pokoju nauczycielskiego oraz opinii nauczycieli na temat warunków pracy podyktowane było dbałością o komfort respondenta, który odpowiadał na szereg szczegółowych pytań w części poświęconej czasowi pracy.

Mamy pełną świadomość, że wiele problemów badawczych w obszarze warunków pracy nie zostało w pełni zbadanych, niemniej jednak podjęte wątki dostarczają ciekawych informacji, a uzyskane odpowiedzi pozwalają formułować kolejne pytania badawcze, zwłaszcza pytanie o rozdźwięk między dostępnością niektórych sprzętów biurowo-informatycznych w szkole a realnym zapotrzebowaniem na nie po stronie nauczycieli

3.2.1. Miejsca pracy indywidualnej nauczycieli

Specyfika pracy nauczyciela polega między innymi na możliwości wykonywania pracy indywidualnej w dowolnym miejscu – czy to w szkole, czy w domu. W badaniu jakościowym nauczyciele podkreślali potrzebę posiadania miejsca do cichej pracy. Pojawia się pytanie, czy takie miejsce znajduje się w szkole? A jeśli tak, to czy nauczyciele, jako miejsce wykonywania pracy indywidualnej wybraliby szkołę, czy dom?

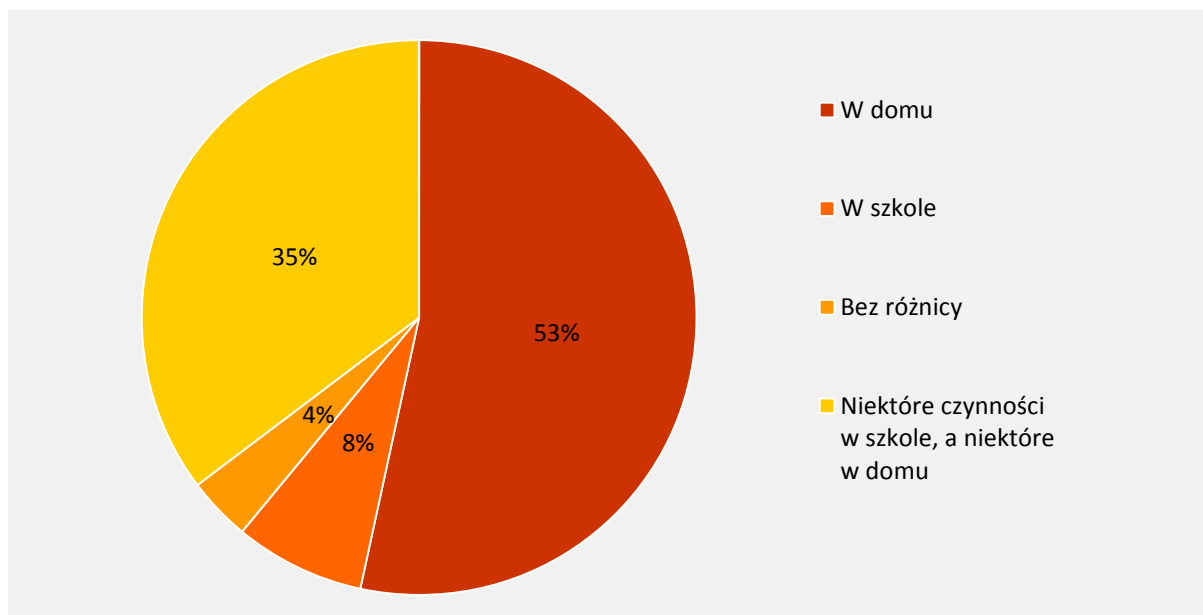
Informacji na temat preferowanego przez nauczycieli miejsca „pracy własnej” rozumianej, jako praca indywidualna nauczyciela dostarcza nam odpowiedź respondentów na pytania:

W13a. „Czy woli Pan(i) „pracę własną” wykonywać w domu czy w szkole?” oraz W13b. Dlaczego? Prosimy o uzasadnienie odpowiedzi.

Definicja „pracy własnej” nauczycieli pochodzi ze wspomnianego już badania jakościowego. „Praca własna” dotyczy przede wszystkim czynności związanych z indywidualnym przygotowaniem do zajęć (opracowanie koncepcji zajęć, merytoryczne przygotowanie do zajęć, zbierania i opracowywanie materiałów edukacyjnych, testów/sprawdzianów), oceną prac uczniów (sprawdzanie kartkówek, klasówek, zeszytów) oraz z prowadzeniem dokumentacji szkolnej.

W badaniu ilościowym większość nauczycieli (53%) wybrało dom jako preferowane miejsce wykonywania „pracy własnej”, a kolejne 35% deklarowało, że niektóre czynności woli wykonywać w domu, a niektóre w szkole. Zaledwie 8% nauczycieli wolałoby pracę własną wykonywać w szkole. Dla pozostałych 4% nauczycieli nie stanowiło różnicy, gdzie wykonują pracę własną (Wykres 3.24.).

Wykres 3.24. Preferowane przez nauczycieli miejsce wykonywania „pracy własnej” (n=4762).

W pytaniu otwartym nauczyciele zostali poproszeni o uzasadnienie swojej odpowiedzi na pytanie o preferowane miejsce wykonywania „pracy własnej”. Najczęściej wskazywane przez nauczycieli powody, dla których wolą pracę własną wykonywać w domu, to: cisza, spokój i możliwość skupienia się oraz lepszy dostęp do Internetu, komputera lub drukarki. Respondenci wskazywali także na dostęp do potrzebnych materiałów, w tym osobistej biblioteczki w domu, oraz brak miejsca do pracy własnej w szkole i wygodniejsze, bardziej komfortowe warunki do pracy w domu. Dla części nauczycieli ważne było również to, że w domu mają możliwość pracy o dowolnej porze.

„W domu dysponuję większym zasobem literatury metodycznej. Atmosfera domu daje mi większą motywację do pracy i komfort psychiczny.”

„W domu można pracować również w nocy i nie muszę się martwić, że się z czymś nie wyrobuję.”

„W domu mam ciszę, odosobnione miejsce, co sprzyja skupieniu. Mogę regulować sobie czas pracy.”

Również badanie jakościowe pokazało, że niektórzy nauczyciele zdecydowanie wolą pracować w domu, co spowodowane jest czynnikami niezależnymi od estetyki sal szkolnych, dostępności oraz jakości szkolnego sprzętu komputerowego. Nauczyciele ci wskazywali na fakt, że po kilku godzinach intensywnej pracy dydaktycznej niezwykle trudne jest skoncentrowanie się na kolejnych zawodowych czynnościach, zazwyczaj wymagających dużego zaangażowania intelektualnego. W domu nauczyciele mogą podjąć pracę po chwili odpoczynku, wytchnienia od zajęć poprowadzonych w szkole (najczęściej wieczorem lub także w weekend).

Nauczyciele, którzy w badaniu ilościowym wskazali, że niektóre czynności wolą wykonywać w szkole, a inne w domu, tłumaczyli, że działania te mają charakter pracy koncepcyjnej, twórczej, dotyczą merytorycznego przygotowania lekcji lub oceny prac uczniów, wymagają skupienia i ciszy. W szkole natomiast wykonywane są czynności związane z dostępem do dokumentacji szkolnej (np.: dzienniki), czy też urządzeń biurowych (np.: kserokopiarka, drukarka).

„Czynności takie, jak kserowanie lub drukowanie materiałów potrzebnych do lekcji wykonuję w szkole, ponieważ nie mam odpowiedniego wyposażenia technicznego w domu. Uzupełnianie wszelkiej dokumentacji również wykonuję w większości w szkole, ze względu na stały dostęp do dzienników i innych materiałów. Natomiast zawsze w domu sprawdzam zadania, przygotowuję lekcje, poszukuję materiałów, piszę sprawozdania itp., ponieważ łatwiej mi się skupić na pracy, gdy jestem sama.”

Najczęściej wskazywane przez nauczycieli powody preferowania szkoły jako miejsca pracy własnej to: poświęcanie czasu rodzinie, chęć oddzielenia życia zawodowego od prywatnego, a także bardzo dobre warunki do „pracy własnej” w szkole, w tym dostęp do potrzebnych dokumentów, materiałów, pomocy dydaktycznych i urządzeń biurowych.

„Dlatego, że przychodząc do domu mogę się nim zająć. Dlatego, że w domu mogę odpocząć i oderwać się na chwilę od spraw zawodowych.”

„Ponieważ uważam, że w domu powinnam odpocząć i poświęcić czas rodzinie.”

„Zdecydowanie w szkole, ponieważ w domu nie mam dostępu np. do Internetu.”

„Ze względu na dostęp do dokumentów zdecydowanie w szkole.”

Wskazanie domu, jako preferowanego miejsca „pracy własnej” nie musi oznaczać braku ogólnego zadowolenia z warunków pracy w szkole. Wśród nauczycieli, którzy wskazali dom, jako preferowane miejsce „pracy własnej”, niemal 90% jest zadowolonych z warunków pracy w szkole (łącznie odsetek odpowiedzi „raczej zadowolony” i „zdecydowanie zadowolony”) i podobny odsetek z nich dobrze ocenia warunki do „pracy własnej” w tej szkole. Można więc uznać, że to nie z powodu niezadowolenia z warunków do wykonywania pracy własnej w szkole nauczyciele wolą wykonywać ją w domu. **Nauczyciele podkreślali specyfikę zadań, jakie trzeba wykonywać, gdy pracuje się w zawodzie nauczyciela. Wiele z nich, zdaniem nauczycieli wymaga skupienia, ciszy i elastycznego planowania, kiedy daną czynność wykonać, a takie warunki dostępne są częściej w domu niż w szkole.**

Nauczycielki zdecydowanie rzadziej niż nauczyciele wolałyby „pracę własną” wykonywać w szkole (kobiety – 6%, mężczyźni – 13%). Chętniej wykonywaliby „pracę własną” w szkole nauczyciele w wieku 30 lat i mniej (11%). Dla porównania tylko 6% spośród nauczycieli w wieku 41-50 lat wybrałoby szkołę jako miejsce do „pracy własnej”. Opinie nauczycieli różnicuje stopień awansu zawodowego, okazuje się, że najchętniej „pracę własną” w szkole wykonywaliby nauczyciele stażyści (16%). Tylko 6% nauczycieli dyplomowanych było tego samego zdania.

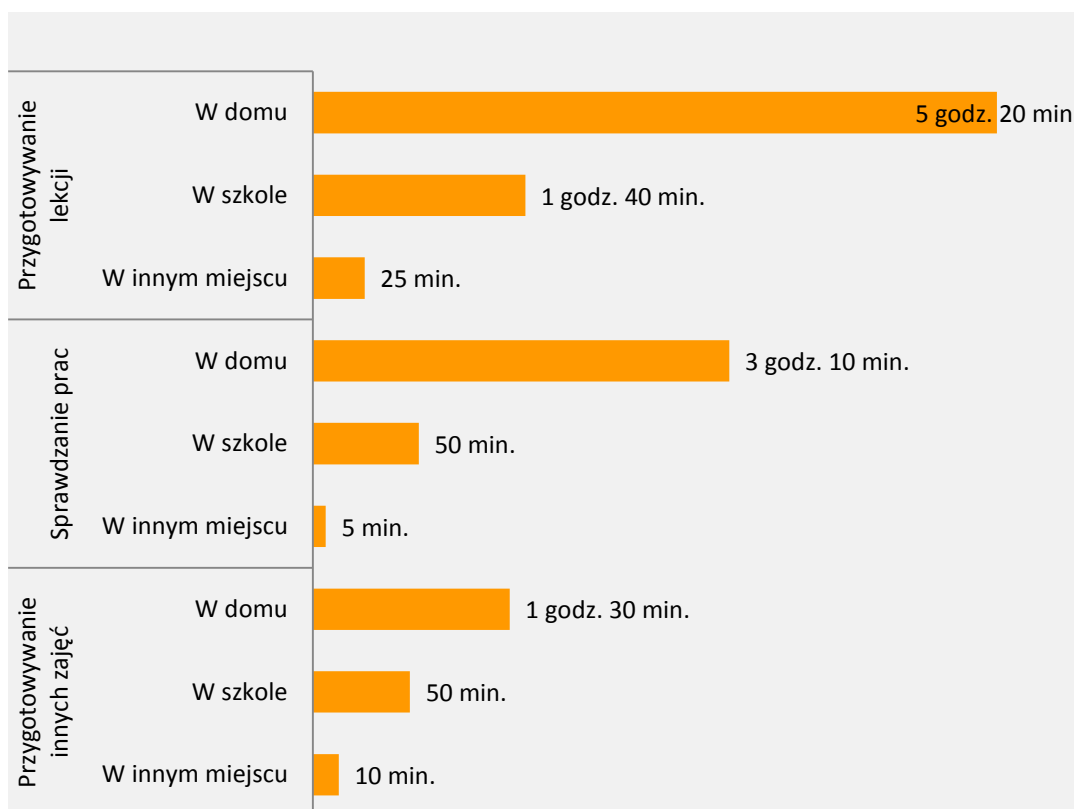
Wśród nauczycieli szkół wiejskich nieznacznie, choć istotnie statystycznie mniej, jest tych, którzy jako preferowane miejsce wykonywania „pracy własnej” wskazali dom (50%). Dla porównania takich osób wśród nauczycieli szkół zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców jest 57%.

Nauczyciele języka polskiego (64%) i matematyki (61%) zdecydowanie częściej niż pozostali woleliby „pracę własną” wykonywać w domu. Co zrozumiałe ze względu na specyfikę przedmiotu tylko 35% nauczycieli wychowania fizycznego deklaruje chęć wykonywania pracy w domu. Warto zauważyć, że część nauczycieli wychowania fizycznego uczy również innych przedmiotów, zatem nauczyciele ci mogli odpowiedzieć na pytanie o preferowane miejsce wykonywania „pracy własnej” odnieść do drugiego nauczanego przez siebie przedmiotu. W szkole najrzadziej chcieliby wykonywać „pracę własną”

nauczyciele matematyki, języka polskiego i religii (po 4%). Szkołę jako miejsce preferowane do „pracy własnej” zdecydowanie najrzadziej wskazali nauczyciele szkół podstawowych w klasach I-III (5%), a najczęściej nauczyciele gimnazjum (9%).

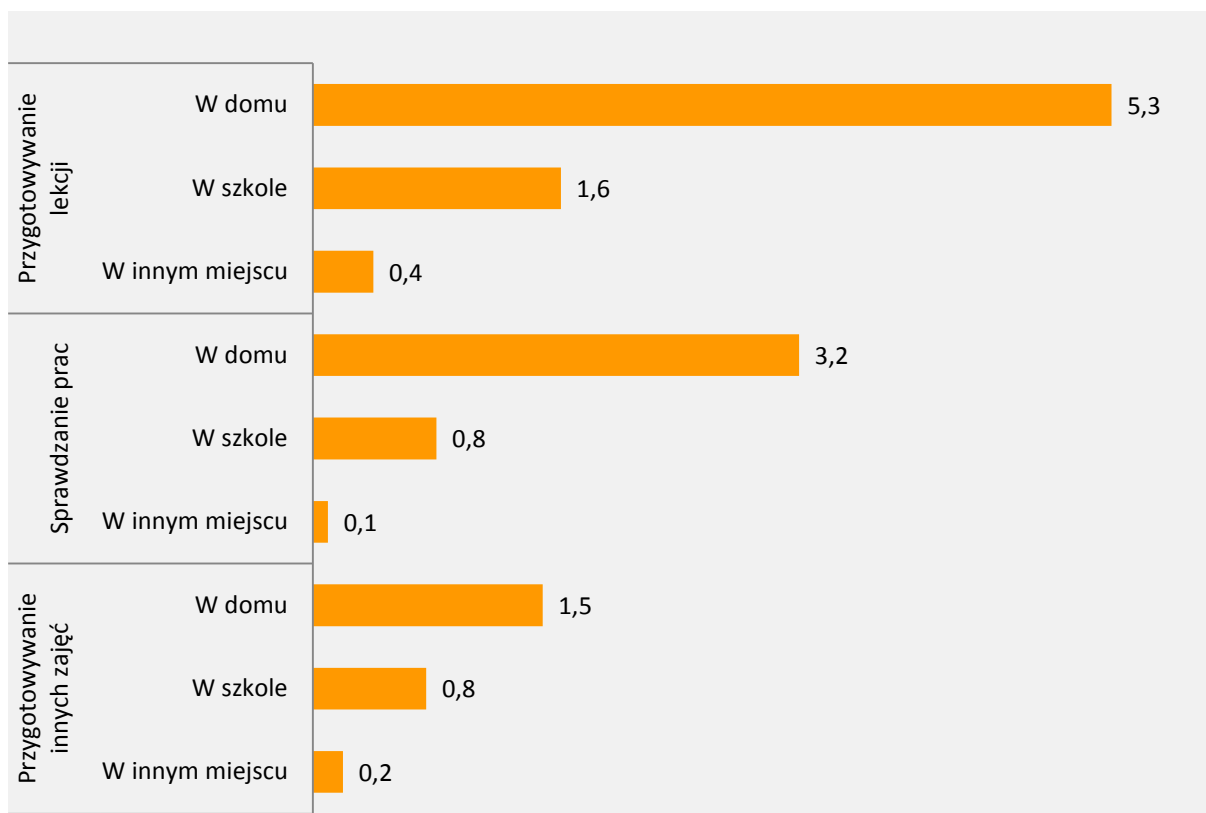
Nauczyciele zostali poproszeni również o podanie szacunkowego czasu trwania różnych czynności w ciągu typowego tygodnia w rozbiciu na miejsca, w których są one przez wykonywane (w szkole, w domu lub w innym miejscu). Tak jak w wypadku preferowanego miejsca wykonywania „pracy własnej”, tak i w odpowiedzi na to pytanie okazało się, że nauczyciele wykonywali dużą część „pracy własnej” w domu. Na zadania takie jak: przygotowywanie lekcji, przygotowywanie innych zajęć i sprawdzanie prac nauczyciele poświęcali zdecydowanie więcej czasu w domu niż w szkole (Wykres 3.25). Nieco więcej czasu w domu niż w szkole respondenci przeznaczali także na przygotowywanie kart osiągnięć ucznia, przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem, tworzenie planu lekcji i przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym.

Wykres 3.25a. Średni czas wyrażony w godzinach zegarowych poświęcony na przygotowanie lekcji, sprawdzanie prac, przygotowanie innych zajęć w rozbiciu na miejsce wykonywania czynności w typowym tygodniu według szacunków nauczycieli.¹n=4505).

¹ 5,9 godziny oznacza 5 h 55 min., 1,8 – 1 h 50 min., 0,4 – 30 min., 3,8 – 3 h 50 min., 0,9 – 55 min., 0,1 – 20 min., 0,8 – 50 min., 0,3 – 25 min.

Wykres 3.25b. Średni czas wyrażony w godzinach zegarowych poświęcony na przygotowanie lekcji, sprawdzanie prac, przygotowanie innych zajęć w rozbiu na miejsce wykonywania czynności w typowym tygodniu według szacunków nauczycieli.²(dla nauczycieli mających 18-35 lekcji tygodniowo).

3.2.3. Wyposażenie szkół

Wyposażenie szkoły, w tym sal lekcyjnych i pokoju nauczycielskiego wydaje się mieć istotny wpływ na percepcję warunków pracy przez nauczycieli. W kontekście czasu pracy nauczycieli duże znaczenie ma wyposażenie sal, w tym między innymi w sprzęt multimedialny, dostęp do materiałów biurowych, możliwość łatwego przechowywania materiałów dydaktycznych, czy szafki dla uczniów.

Informacji o opiniach nauczycieli na temat wyposażenia szkół dostarczają nam następujące pytania:

W1. Czy ma Pan(Pani) w tej szkole stałą salę, w której prowadzi Pan(Pani) lekcje?

W2. W ilu salach prowadzi Pan(Pani) zajęcia w tej szkole?

W3. Jaką część zajęć prowadzi Pan(Pani) w tej szkole w sali wyposażonej w następujące rzeczy? (zaplecze na materiały dydaktyczne (osobne pomieszczenie), szafki dla każdego ucznia, zlew i bieżąca woda, komputer/komputery, Internet, radiomagnetofon, telewizor, odtwarzacz płyt CD, odtwarzacz DVD, rzutnik, ekran projekcyjny, tablica multimedialna)

² 5,9 godziny oznacza 5 h 55 min., 1,8 – 1 h 50 min., 0,4 – 30 min., 3,8 – 3 h 50 min., 0,9 – 55 min., 0,1 – 20 min., 0,8 – 50 min., 0,3 – 25 min.

W7. Czy ma Pan(Pani) w tej szkole swobodny dostęp (to znaczy zawsze, kiedy ma Pan(Pani) taką potrzebę wynikającą z zaplanowanej lekcji) do następujących rzeczy: kreda, papier i inne materiały biurowe?

W8. Prosimy wskazać, czy poniższe rzeczy są dostępne w tej szkole i czy ich Pan(Pani) używa (komputer stacjonarny, laptop/notebook, tablet, połączenie z Internetem, drukarka, pamięć USB, czytnik książek elektronicznych, telewizor, odtwarzacz płyt CD, odtwarzacz DVD, skaner, kopiarka, rzutnik, ekran projekcyjny, tablica multimedialna)

TIK1. Poniżej znajduje się szereg przykładów wykorzystywania nowych technologii w pracy nauczyciela. Prosimy zaznaczyć, czy i jak często wykorzystuje je P. w następujący sposób: wyszukuję ciekawe materiały w Internecie do wykorzystania na lekcji; uczestniczę w forach, grupach dyskusyjnych nauczycieli swojego przedmiotu; wykorzystuję pocztę elektroniczną i inne narzędzia informatyczne do komunikacji z nauczycielami innych przedmiotów; zachęcam uczniów do korzystania z aplikacji komputerowych wspierających nauczanie przedmiotu; nawiązuję na lekcji do treści dostępnych w Internecie; komunikuję się z uczniami za pomocą poczty elektronicznej; zadaję prace domowe wymagające użycia komputera lub Internetu.

TIK2. Jeżeli nie wykorzystuje Pan(i) lub rzadko wykorzystuje nowe technologie w swojej pracy, to dlatego że: nie wszyscy uczniowie mają komputer / dostęp do Internetu; nie mam odpowiednich zadań dla uczniów; uczniowie mają zbyt słabe umiejętności komputerowo-internetowe; nie znam wystarczająco dobrze Internetu; inne metody nauczania są lepsze; trudno sprawdzić prace uczniów wykonane na komputerze; uczniowie tylko kopiują z sieci lub od siebie i nie przykładają się do pracy

3.2.4. Stała sala lekcyjna

Podczas badań jakościowych nauczyciele podkreślali, jak istotną kwestią jest stała, jedna sala lekcyjna – pracownia przedmiotowa, w której nauczyciel prowadzi zajęcia i która zapewnia pełny dostęp do wszystkich materiałów potrzebnych do danego przedmiotu.

Problem współużytkowania sal lekcyjnych przez różne klasy i różnych nauczycieli wpływa zdaniem nauczycieli znacząco na ich czas pracy. Problem pojawia się zwłaszcza wtedy, gdy szkoła funkcjonuje w systemie dwuzmianowym – brak jest wówczas możliwości realizacji zajęć na terenie szkoły, są one realizowane na powietrzu lub w późniejszych godzinach. Realizując dodatkowe zajęcia, np. w ramach godzin tzw. *karcianych*, nauczyciel jest zmuszony do dłuższej przerwy pomiędzy zajęciami i dopasowywania się do możliwości skorzystania z sali lekcyjnej.

Zasada „jedna sala dla jednej klasy” pozytywnie wpływa na komfort pracy nauczyciela oraz oszczędza czas (materiały przygotowywane przez uczniów czy nauczyciela mogą pozostać w sali, nauczyciel może korzystać z sali także po zakończeniu swoich zajęć – przygotować się na następny dzień, sprawdzić prace, wypełnić dokumentację etc.).

Wśród nauczycieli uczestniczących w badaniu ilościowym blisko 2/3 zadeklarowało, że zazwyczaj prowadzą zajęcia w jednej, stałej sali (70%). Stała sala nie zawsze jednak oznacza, że nauczyciel ma tylko w niej zajęcia. Tylko 30% spośród wszystkich badanych nauczycieli prowadzi lekcje wyłącznie w jednej sali. 20% nauczycieli prowadzi zajęcia w dwóch salach, 17% w trzech, 11% w czterech i 21% w pięciu i więcej. Zatem wśród osób, które zadeklarowały posiadanie stałej sali, w której prowadzą zajęcia, znaczący odsetek korzystał z dwóch, a nawet trzech takich sal.

Stalą salę, w której zazwyczaj nauczyciel prowadzi lekcje, najczęściej mają nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej (95%), dyplomowani (76%) oraz będący w wieku między 41 a 50 lat (77%).

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie przedmiotowe, prowadzenie zajęć w stałej sali deklarowało 80% nauczycieli wychowania fizycznego, pracujących głównie w sali gimnastycznej, oraz 73% nauczycieli przedmiotów przyrodniczych (73%), którzy ze względu na eksperymentalny charakter zajęć potrzebują pracowni, w której mogą mieć dostęp do potrzebnego sprzętu.

3.2.5. Wyposażenie sal lekcyjnych

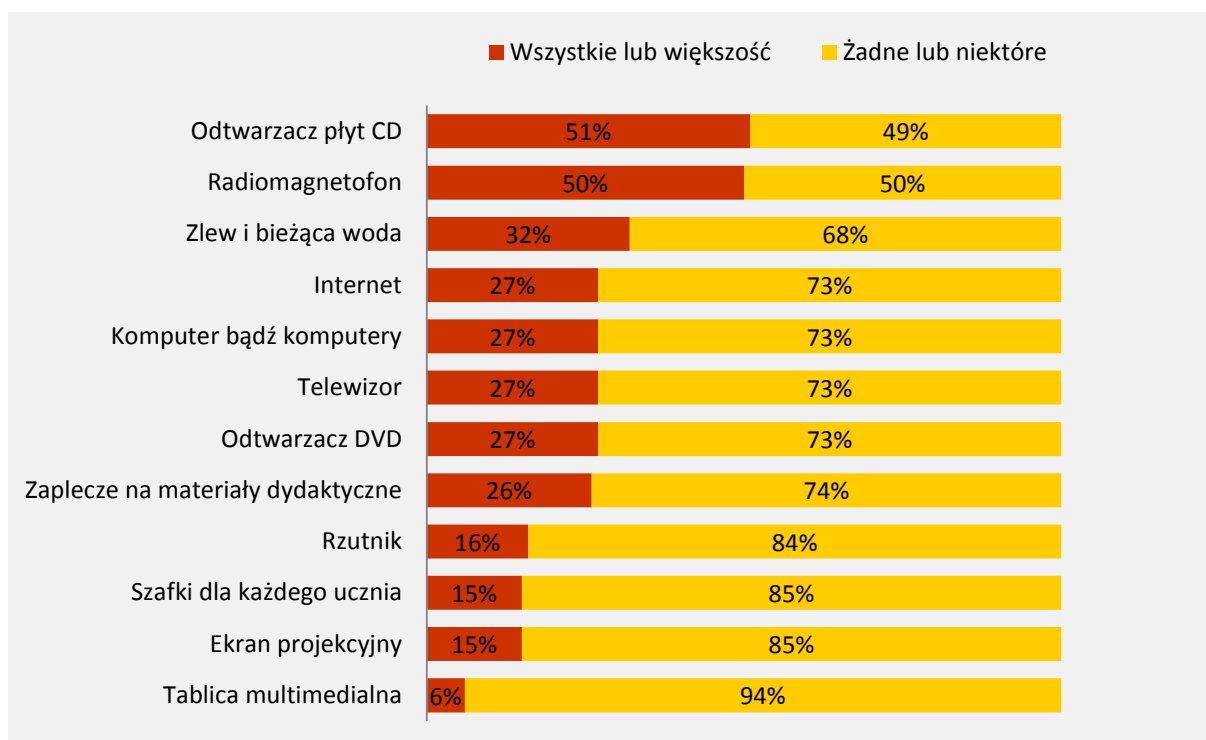
Wyposażenie sali wpływa nie tylko na komfort pracy nauczyciela, ale także na możliwości prowadzenia atrakcyjnej lekcji oraz czas, jaki nauczyciel poświęca na rozmaite czynności.

W badaniu jakościowym nauczyciele podkreślali, że problematyczne bywa organizowanie sprzętu multimedialnego. W sytuacji, kiedy nauczyciel zaplanował zajęcia z wykorzystaniem multimediiów, a jednocześnie jest zmuszony do poszukania i wypożyczenia sprzętu z innych sal lekcyjnych, pojawia się konieczność przyjscia do pracy wcześniej, przed zajęciami lub poświęcenia przerwy między lekcjami na jego pozyskanie. W przypadku pracowni plastycznych czy nauk przyrodniczych ważnym elementem wyposażenia jest zlew, w którym można umyć wykorzystywane pomoce dydaktyczne i ręce, dzięki czemu ani nauczyciel, ani dzieci nie wychodzą do łazienki w trakcie zajęć.

Nauczyciele pytani w badaniu ilościowym o wyposażenie sal (Wykres 3.26), w których prowadzą zajęcia, najczęściej wskazywali na dużą dostępność odtwarzaczy płyt CD, radiomagnetofonów oraz zlewu i bieżącej wody. Stosunkowo rzadko wymieniali zaś: rzutnik i ekran projekcyjny oraz szafki dla każdego ucznia. Tylko 6% nauczycieli wskazało, że wszystkie lub większość zajęć prowadzi w sali wyposażonej w tablicę multimedialną.

Wykres 3.26. Jaką część zajęć nauczyciel prowadzi w szkole w sali wyposażonej w następujące rzeczy? (n=4762).

(łączy odsetek odpowiedzi „wszystkie” lub „większość”; łączny odsetek odpowiedzi „żadne” lub „niektóre”)

Odnotowano pewne różnice między nauczycielami uczącymi różnych grup przedmiotowych w deklarowanej przez nich dostępności do sprzętów w salach, w których prowadzone są zajęcia (Wykres 3.27).

Nauczyciele przedmiotów przyrodniczych częściej niż pozostali wskazywali na pracę w salach w pełni wyposażonych w: zlew i bieżącą wodę, komputer, odtwarzacz DVD, Internet, rzutnik, odtwarzacz płyt CD oraz tablicę multimedialną.

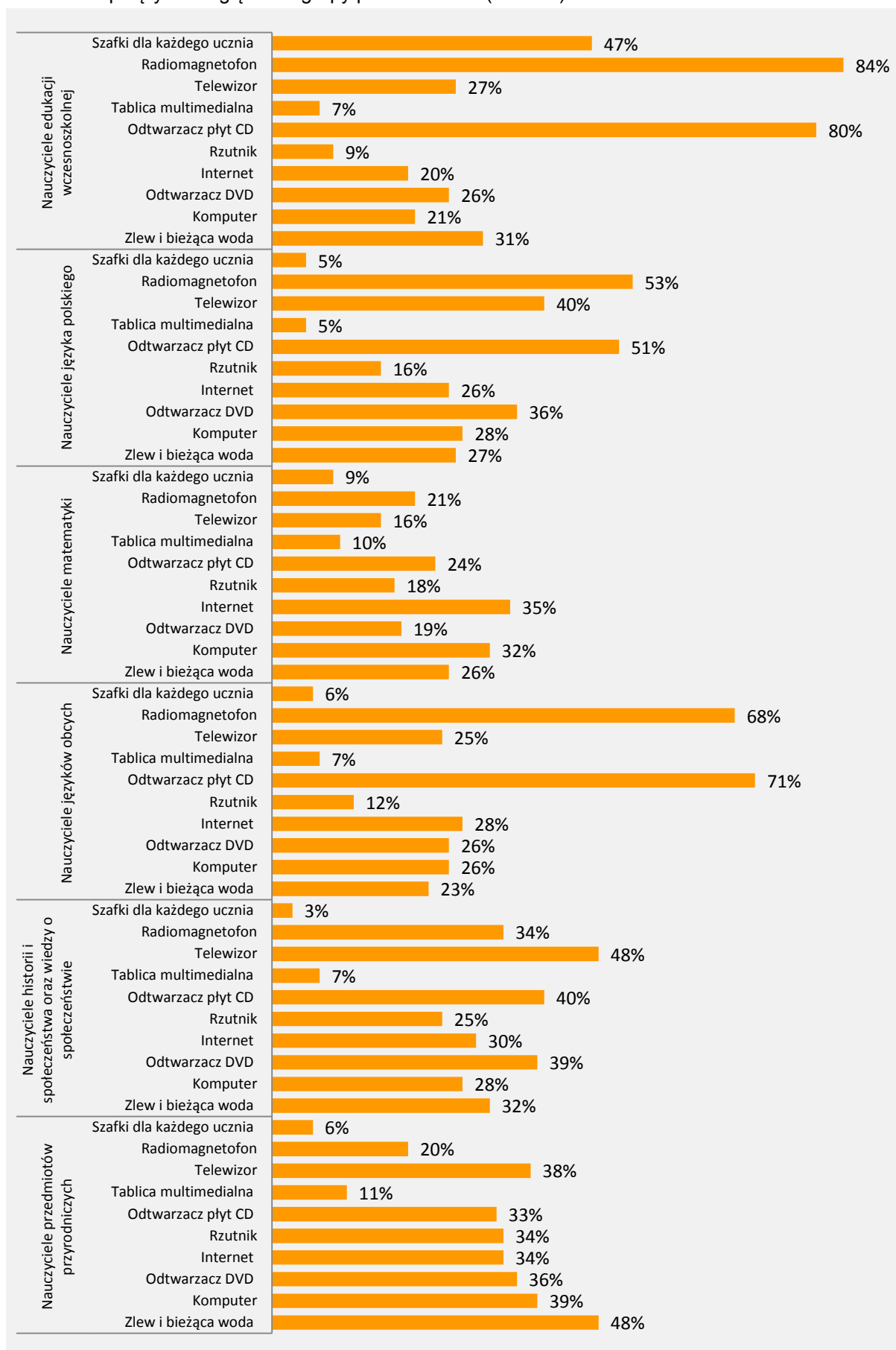
Nauczyciele matematyki z kolei częściej niż inni deklarowali prowadzenie większości zajęć w salach z dostępem do Internetu, komputera i tablicy multimedialnej.

W salach, w których prowadzą zajęcia nauczyciele historii i społeczeństwa oraz wiedzy o społeczeństwie, częściej znajdziemy odtwarzacz DVD i telewizor.

Natomiast sale nauczycieli języków obcych częściej wyposażone są w odtwarzacz płyt CD i radiomagnetofon, a sale nauczycieli języka polskiego w odtwarzacz płyt CD i odtwarzacz płyt DVD.

Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej częściej niż inni deklarowali prowadzenie większości zajęć w salach z dostępem do odtwarzacza płyt CD, radiomagnetofonu, zlewu i bieżącej wody oraz szafek dla każdego ucznia.

Wykres 3.27. Odsetek nauczycieli prowadzących większość lekcji w salach wyposażonych w określone sprzęty ze względu na grupy przedmiotowe (n=4762).

Dostrzegalne są także różnice między wyposażeniem sal, z których korzystają nauczyciele w zależności od typu szkoły. Nauczyciele klas I-III w szkołach podstawowych częściej niż nauczyciele pracujący w pozostałych typach szkół deklarowali dostęp do radiomagnetofonu (84%) i odtwarzacza płyt CD (80%), a zatem sprzętów potrzebnych do odtwarzania materiałów audio. W salach, w których uczą się uczniowie klas I-III, często dostępne są też szafki dla każdego ucznia (47%) i zlew z bieżącą wodą (31%), co wiązać można ze specyfiką pracy z uczniem w trakcie edukacji wczesnoszkolnej. Z kolei nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych częściej niż pozostali deklarowali posiadanie dostępu do tych elementów wyposażenia szkoły, które służą do odtwarzania filmów, np.: odtwarzacz DVD – 30%, czy telewizor – 34%, oraz częściej niż pozostali nauczyciele wskazywali na dostęp do Internetu (38%) i komputera/komputerów (37%) w sali, w której prowadzą większość lub wszystkie zajęcia.

Według deklaracji nauczycieli nie ma różnic między szkołami miejskimi i wiejskimi w dostępie do tablicy multimedialnej, ekranu projekcyjnego, rzutnika, odtwarzacza płyt CD i zaplecza na materiały dydaktyczne w salach. Nauczyciele uczący w szkołach wiejskich częściej niż pozostali deklarowali dostęp do szafek dla każdego ucznia w większości lub wszystkich salach, w których prowadzą zajęcia (66%), rzadziej natomiast od innych nauczycieli deklarowali prowadzenie zajęć w salach wyposażonych w: odtwarzacz DVD (24%), Internet (22%), komputer (21%). Z kolei nauczyciele szkół zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców częściej wskazywali, że pracują w salach wyposażonych w te elementy wyposażenia, których brakuje nauczycielom wiejskim: odtwarzacz DVD (31%), Internet (33%), komputer (32%), telewizor (32%), ale częściej też wskazywali na brak szafek dla każdego ucznia (84%).

Wśród artykułów szkolno-biurowych, do których nauczyciele mają swobodny dostęp (tzn. zawsze, kiedy mają taką potrzebę wynikającą z zaplanowanej lekcji) jest kreda (98%), papier (50%) i inne materiały biurowe (43%).

W opinii prawie wszystkich nauczycieli w szkole, w której pracują jest dostęp do Internetu (98%) i komputera stacjonarnego (97%). Większość nauczycieli wskazuje również na dostępność koparki (96%) i odtwarzacza płyt CD (96%) w szkole (Wykres 3.28).

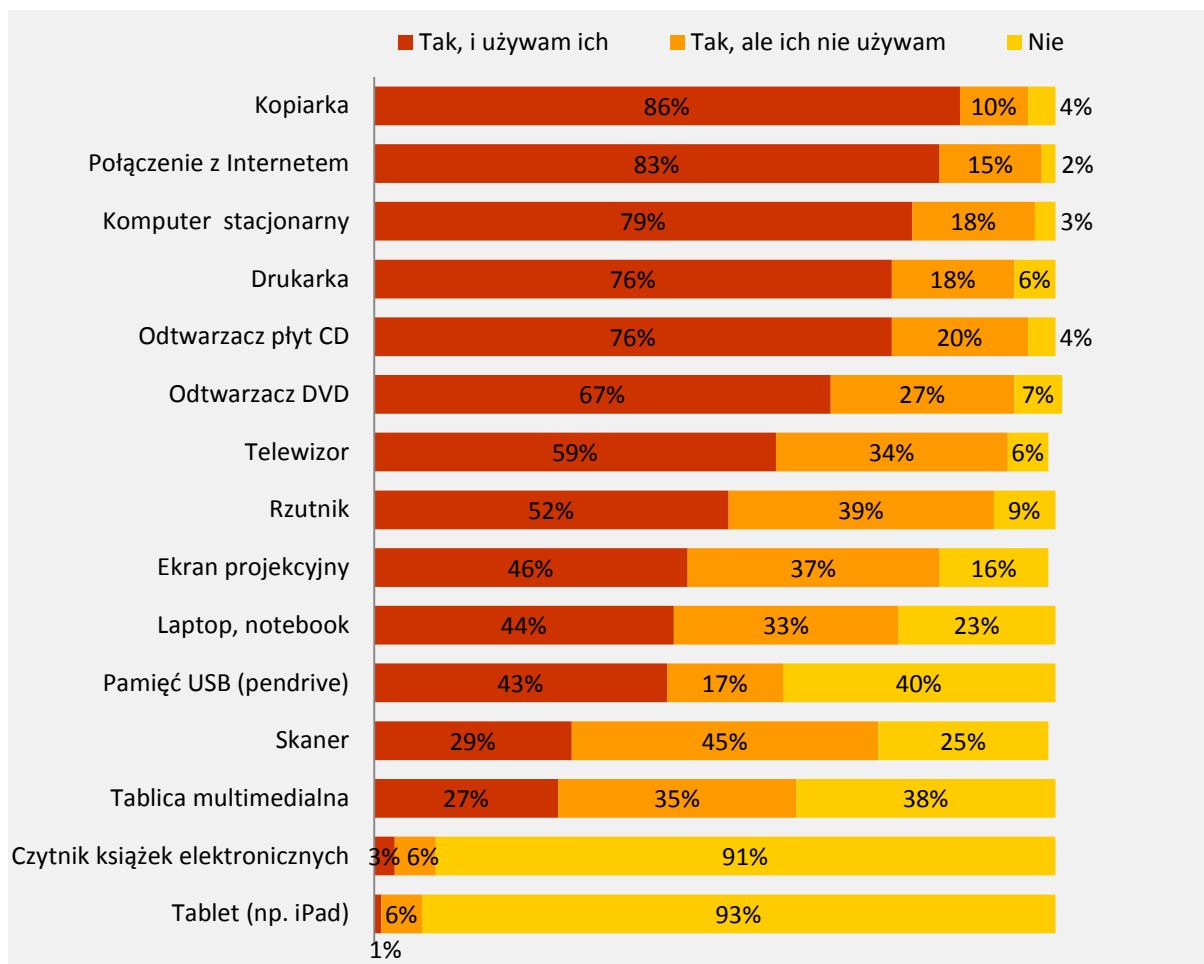
Ciekawych wyników dostarcza porównanie odpowiedzi dotyczących tych elementów wyposażenia, które są dostępne w szkole, ale których nauczyciele nie używają: skaner (74% ma dostęp, ale 45% nie używa), rzutnik (91% do 39%), ekran projekcyjny (83% do 37%), tablica multimedialna (62% do 35%), telewizor (93% do 34%), laptop, notebook (77% do 33%).

Duże odsetki nauczycieli, którzy mają dostęp do poszczególnych sprzętów, ale ich nie używają, nie oznacza, że sprzęt ten nie jest im potrzebny. Jak pokazało badanie jakościowe, zdarza się, że w niektórych szkołach nie ma możliwości użytkowania dostępnego sprzętu, na przykład drukarek, bo brakuje do nich tonerów/tuszu, papieru, czy też są uszkodzone, a jeśli działają, to do skorzystania z drukarki jest długa kolejka nauczycieli. Konsekwencją tego jest konieczność korzystania z drukarek poza szkołą, w tym zwłaszcza z prywatnych drukarek nauczycieli.

Odpowiedzi respondentów wskazują na niskie zróżnicowanie wyposażenia szkół w zależności od ich lokalizacji (miasto-wieś). Duże różnice występują w przypadku laptopów i tablic multimedialnych. Dostęp do laptopów deklarują najczęściej nauczyciele szkół wiejskich (80%), najrzadziej zaś nauczyciele szkół z miast powyżej 100 tys. mieszkańców (72%), to w wypadku tablicy multimedialnej sytuacja wygląda odwrotnie – dostęp do niej mieli najczęściej nauczyciele szkół z miast powyżej 100 tys. mieszkańców (71%), a najrzadziej nauczyciele szkół wiejskich (55%). Warto odnotować także, iż istotne statystycznie różnice w dostępie do sprzętu można zauważyć, biorąc pod uwagę różne etapy

edukacyjne, tylko w wypadku rzutnika i tablicy multimedialnej. Te sprzęty dostępne są częściej w szkołach ponadgimnazjalnych (odpowiednio 95% i 72%), rzadziej zaś w szkołach podstawowych (w klasach I-III) – odpowiednio 86% i 53%.

Wykres 3.28. Dostępność sprzętu biurowego i informatycznego w szkole i korzystanie z niego przez nauczycieli (n=4762).

3.2.6. Wykorzystanie nowych technologii

Z deklaracji nauczycieli wynika, że wykorzystują nowe technologie w pracy często (Wykres 3.29).

Nauczyciele przede wszystkim wyszukują w Internecie ciekawe materiały z myślą o wykorzystaniu ich na lekcji (93%), a w mniejszym stopniu (2/3 wskazań) nawiązują na lekcji do treści dostępnych w Internecie. Ponadto nauczyciele często zachęcają swoich uczniów do korzystania z aplikacji, które ich zdaniem mogą wspierać proces nauczania, i chętnie wykorzystują pocztę elektroniczną komunikując się z innymi nauczycielami. Stosunkowo najrzadziej nauczyciele wykorzystują nowe technologie w pracy z uczniami – 40% nauczycieli zadaje prace domowe wymagające użycia komputera lub Internetu i jedynie 28% komunikuje się z uczniami za pomocą poczty elektronicznej.

Wykres 3.29. Wykorzystanie nowych technologii w pracy nauczyciela co najmniej raz na miesiąc lub częściej (n=4762).

Respondenci, którzy zadeklarowali, że rzadko lub w ogóle nie wykorzystują nowych technologii w swojej pracy, zostali poproszeni o wskazanie przyczyn. Najbardziej nauczyciele przyznawali się do tego, że nie znają Internetu – niecałe 3% wszystkich respondentów wskazało tę odpowiedź. Podobnie tylko 10% uznało, że nie wykorzystuje nowych technologii w pracy z uczniem z powodu braku umiejętności komputerowo-internetowych u uczniów – tylko 10% wskazało taki powód. Dla wielu nauczycieli barierą w używaniu Internetu w pracy z uczniem jest fakt, że nie wszyscy uczniowie mają komputer i dostęp do Internetu – 49% spośród wszystkich nauczycieli wskazało tę odpowiedź. 37% nauczycieli przyznało, że uczniowie kopiują prace z sieci i dlatego nie korzystają z nowych technologii, pracując z nimi. 15% wszystkich respondentów uznało, że trudno jest sprawdzić prace uczniów wykonane na komputerze, a 14% zadeklarowało, że ich zdaniem inne metody nauczania są lepsze.

3.2.7. Pokój nauczycielski

Informacji o pokoju nauczycielskim dostarczają nam następujące pytania:

J1.a. Prosimy zaznaczyć jak często podczas przerwy między lekcjami przebywa Pan(Pani) w pokoju nauczycielskim? (praktycznie na każdej przerwie; raz, dwa razy dziennie; kilka razy w tygodniu; kilka razy w miesiącu; sporadycznie w semestrze; praktycznie nigdy)

W4. Prosimy zaznaczyć rzeczy, które są dostępne w pokoju nauczycielskim w tej szkole (wydzielone miejsce do samodzielnej pracy, komputer, Internet, skaner, drukarka, kopiarka, miejsce na rzeczy osobiste, kąt kuchenny, żadne z powyższych)

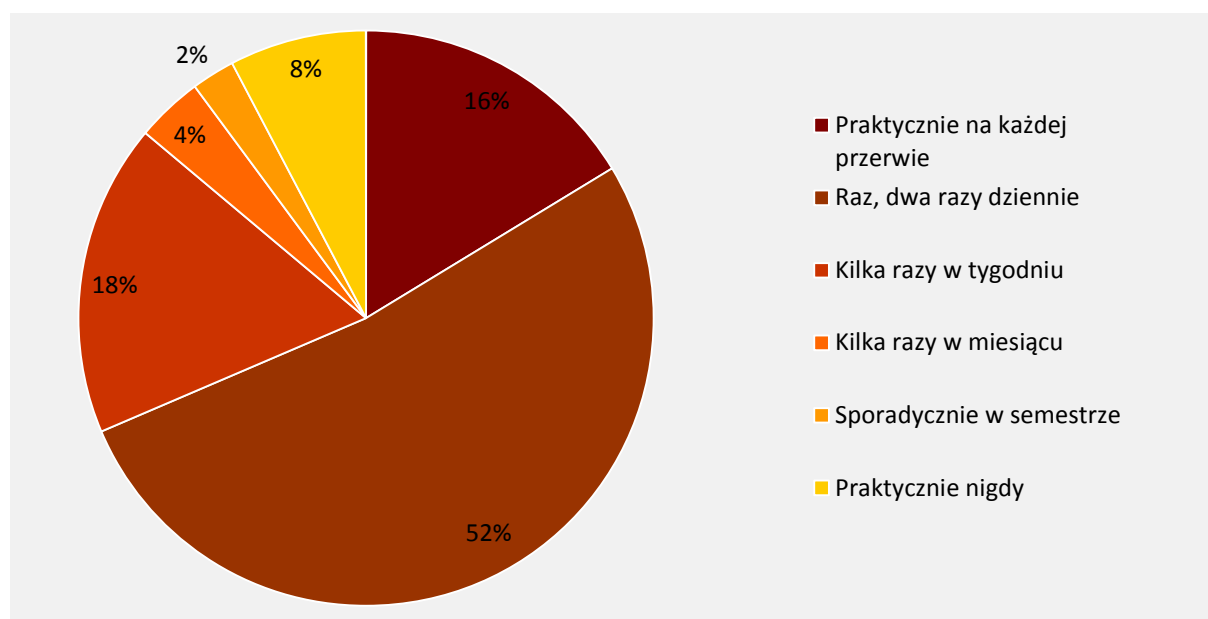
W5. Prosimy przy każdej z wymienionych czynności zaznaczyć jak często, jeśli w ogóle, wykonuje Pan(Pani) daną czynność w pokoju nauczycielskim w tej szkole? (odpoczywam, piję np. kawę/herbatę, jem posiłki, pracuje indywidualnie, pracuję zespołowo, biorę udział w spotkaniach, rozmawiam z rodzicami/uczniami)

W6. Jak ogólnie ocenia Pan(Pani) wielkość i wyposażenie pokoju nauczycielskiego w tej szkole?

Kolejne pytania miały na celu uzyskanie informacji na temat korzystania przez nauczycieli z pokoju nauczycielskiego, w tym jego wyposażenia i czynności wykonywanych przez nauczycieli w pokoju nauczycielskim, a także oceny jego użyteczności.

W badaniu ilościowym w pierwszym kroku respondentów poproszono o określenie częstotliwości przebywania podczas przerwy między lekcjami w pokoju nauczycielskim (Wykres 3.30). Okazało się, że aż 86% nauczycieli przebywa w pokoju nauczycielskim podczas przerw między lekcjami kilka razy w tygodniu lub częściej (52% nauczycieli z pokoju nauczycielskiego korzysta bardzo często: raz, dwa razy dziennie). Tylko 10% nauczycieli spędza przerwy między lekcjami w pokoju nauczycielskim sporadycznie w semestrze lub nigdy.

Wykres 3.30. Częstotliwość przebywania przez nauczycieli w pokoju nauczycielskim podczas przerw między lekcjami (n=4762).

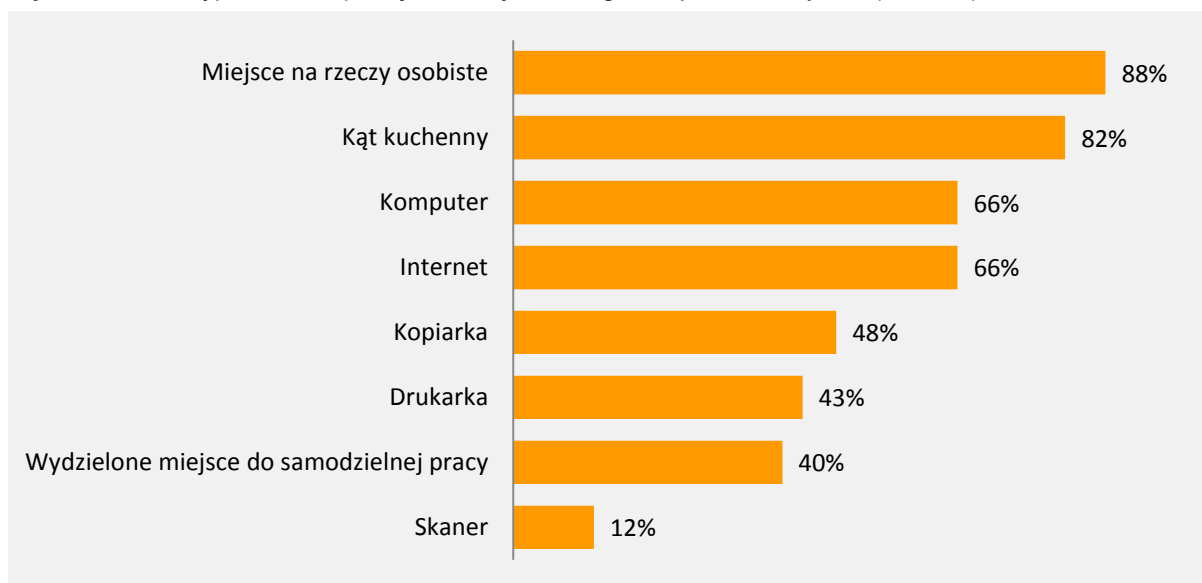
Mężczyźni nieco częściej niż kobiety deklarowali, że spędzają przerwy między lekcjami w pokoju nauczycielskim (90% spośród mężczyzn i 85% spośród kobiet zadeklarowało, że co najmniej kilka razy w tygodniu lub częściej przebywają w pokoju nauczycielskim). Nieco częściej z pokoju nauczycielskiego korzystają nauczyciele najmłodszy, w wieku 30 lat i mniej (90% z nich przebywa w pokoju nauczycielskim kilka razy w tygodniu lub częściej), rzadziej zaś nauczyciele w wieku 41-50 lat i powyżej 50 lat.

Nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych częściej niż nauczyciele szkół podstawowych, czy gimnazjalnych wskazywali użytkowanie pokoju nauczycielskiego podczas przerw między lekcjami (aż 94% spośród nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych przebywa w pokoju nauczycielskim kilka razy w tygodniu lub częściej).

Spośród nauczycieli uczących różnych przedmiotów, w pokoju nauczycielskim zdecydowanie najrzadziej przebywają nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, aż 25% z nich praktycznie nigdy nie korzysta z pokoju nauczycielskiego, a tylko 30% z nich przebywa w pokoju nauczycielskim kilka razy w tygodniu lub częściej. Między nauczycielami uczącymi pozostałych przedmiotów nie ma różnic w użytkowaniu pokoju nauczycielskiego.

Następnie nauczyciele byli pytani o dostępność różnych elementów wyposażenia pokoju nauczycielskiego (Wykres 3.31). Najczęstszym elementem wyposażenia pokoju nauczycielskiego jest zdaniem badanych miejsce na rzeczy osobiste (88%) i kąt kuchenny (82%). Około 2/3 nauczycieli zadeklarowało, że w pokoju nauczycielskim jest dostęp do Internetu i komputera.

Wykres 3.31. Wyposażenie pokoju nauczycielskiego w opinii nauczycieli (n=4762).

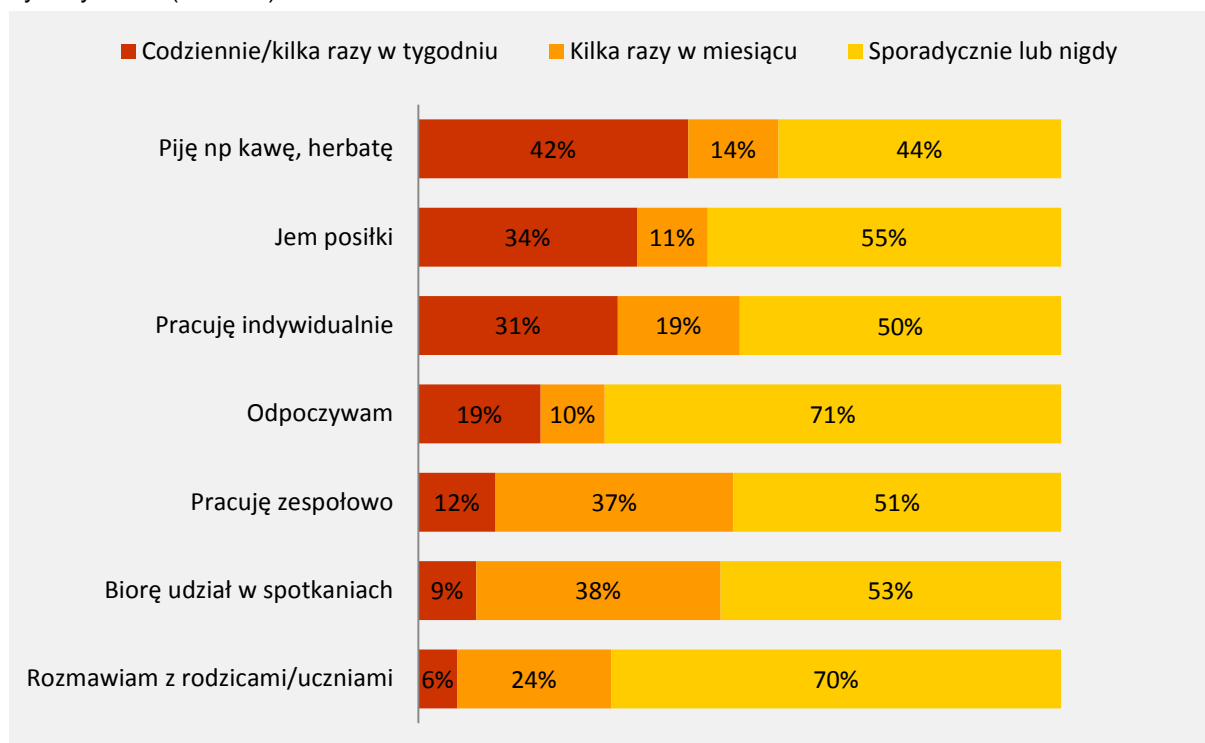

Nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych (74%) oraz szkół zlokalizowanych w miastach 20-100 tys. mieszkańców częściej deklarowali, że pokój nauczycielski wyposażony jest w komputer (odpowiednio: 74% i 73%) i Internet. (75% i 73%). Nauczyciele gimnazjów mają stosunkowo lepszy dostęp w pokoju nauczycielskim do kopiarki (55%), a nauczyciele szkół wiejskich do drukarki (51%).

W końcu respondenci zostali poproszeni o wskazanie czynności wykonywanych przez nich w pokoju nauczycielskim oraz częstotliwości ich wykonywania (Wykres 3.32). Czynnościami, których wykonywanie respondenci wskazywali codziennie lub kilka razy w tygodniu były: picie np. kawy lub herbaty (42%) oraz spożywanie posiłków (34%). Stosunkowo rzadko pokój nauczycielski był wskazywany jako miejsce, w którym nauczyciel odpoczywa (nauczycieli często odpoczywających w pokoju nauczycielskim było tylko 19%). Najrzadziej natomiast jest on zdaniem respondentów miejscem spotkań i rozmów z uczniami i rodzicami uczniów.

Pokój nauczycielski jako miejsce pracy indywidualnej najczęściej wskazali nauczyciele w wieku do lat 30 (38%), uczący języka obcego nowożytnego (40%), pracujący w klasach IV-VI w szkołach podstawowych (33%), a także nauczyciele ze szkół wiejskich (35%). Ogólnie jednak, na podstawie wyników badania ilościowego, nie można uznać pokoju nauczycielskiego za miejsce wybierane przez nauczycieli do pracy indywidualnej (aż połowa nauczycieli sporadycznie lub nigdy nie wykonuje tego rodzaju czynności w pokoju nauczycielskim).

Wykres 3.32. Czynności wykonywane przez nauczycieli w pokoju nauczycielskim i częstotliwość ich wykonywania (n=4762).

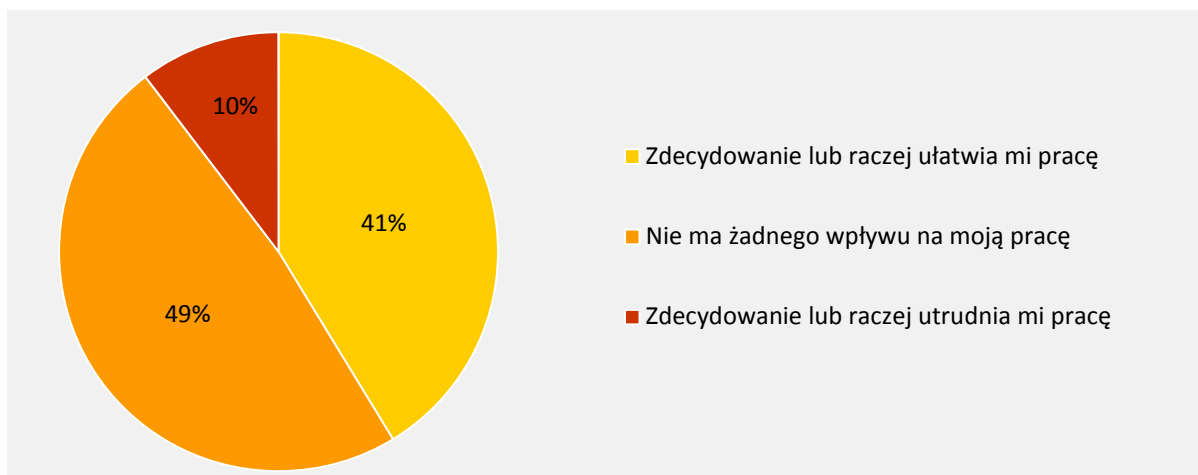

W tym kontekście ważne wydają się wyniki badania jakościowego. Zdaniem nauczycieli w pokoju nauczycielskim trudno o koncentrację na pracy indywidualnej, w większości szkół nie jest też on miejscem przeznaczonym na spotkania całej rady pedagogicznej, czy spotkania z rodzicami uczniów. Wynika to przede wszystkim z małej powierzchni pokoju i ogólnie słabo zorganizowanych stanowisk pracy (małe stoliki, brak krzeseł etc.), ale także z atmosfery panującej w pokoju nauczycielskim, w którym zazwyczaj panuje hałas, stale ktoś wchodzi i wychodzi, czy prowadzone są głośne rozmowy. Chaos, zamieszanie, częsty brak miejsca do siedzenia oznacza także brak możliwości wypoczynku w pokoju nauczycielskim. A zatem sprowadzenie pokoju nauczycielskiego niejako do funkcji pomieszczenia socjalnego, przeznaczonego głównie do spożywania posiłków, czy napojów może mieć związek z jego niedostosowaniem do wykonywania innych czynności.

W badaniu ilościowym okazało się jednak, że wyposażenie pokoju nauczycielskiego najczęściej nie ma żadnego wpływu na pracę nauczycieli (Wykres 3.33). Szczegółowej analizie wymaga to, czy wynika to z jakości sprzętu, liczby nauczycieli korzystających z tego samego sprzętu, czy charakteru wykonywanych w pokoju nauczycielskim czynności.

Wykres 3.33. Jak nauczyciel ogólnie ocenia wielkość i wyposażenie pokoju nauczycielskiego w tej szkole? (n=4762) (łączy odsetek odpowiedzi: zdecydowanie ułatwia mi pracę i raczej ułatwia mi pracę, łączy odsetek odpowiedzi: „zdecydowanie utrudnia mi pracę” i „raczej utrudnia mi pracę” oraz odsetek odpowiedzi „nie ma żadnego wpływu na moją pracę”)

3.2.8. Opinie nauczycieli o warunkach pracy

Swego rodzaju podsumowaniem serii pytań o warunki pracy nauczycieli są pytania o ogólną ocenę warunków pracy, w tym „pracy własnej” w danej szkole. Dodatkowym miernikiem tej oceny jest pytanie dotyczące czystości i zaplecza sanitarnego w szkole, które jak wykazało badanie jakościowe, w niektórych szkołach są przedmiotem troski nauczycieli pod względem estetycznym i porządkowym, podobnie jak podległe im sale lekcyjne.

O zadowoleniu bądź braku zadowolenia z warunków pracy wnioskować więc możemy na podstawie odpowiedzi nauczycieli na trzy pytania:

W12. Prosimy zaznaczyć na ile ogólnie jest Pan(Pani) zadowolony(a) bądź niezadowolony(a) z warunków pracy?

W11. Czy ogólnie rzecz biorąc ma Pan(Pani) dobre czy złe warunki do pracy własnej w tej szkole?

W10. Jak ocenia Pan(Pani) warunki sanitarne i czystość w tej szkole?

Jak wynika z badania ilościowego badani nauczyciele są generalnie zadowoleni z warunków pracy (92%). Podobna ocena dotyczyła także warunków do „pracy własnej” w szkole – 90% nauczycieli wskazało, że są one zdecydowanie dobre lub raczej dobre, jedynie zdaniem 1% respondentów są one zdecydowanie złe. Zdecydowana większość nauczycieli (95%) bardzo dobrze i dobrze oceniła też warunki sanitarne i czystość w swojej szkole (wykres 3.34).

Wykres 3.34. Ocena warunków sanitarnych i czystości w szkole, ocena warunków do „pracy własnej” w szkole oraz ogólne zadowolenie nauczycieli z warunków pracy (n=4762).

Choć respondentów krytycznych wobec warunków pracy nauczycieli jest niewielu (ok. 9%), to jednak warto zadać sobie pytanie, kim są. Jest ich więcej wśród kobiet (9%) niż mężczyzn (7%), wśród nauczycieli mianowanych (9%), osób w wieku między 41-50 lat (9%), uczących w szkołach ponadgimnazjalnych (10%), zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. (10%) i nauczycieli języków obcych nowożytnych (11%).

Niezadowolenie z warunków pracy, w szczególności sanitarnych w szkołach nieco częściej niż inni deklarują nauczyciele uczący w dużych szkołach, zwłaszcza w tych, w której uczy się 500 i więcej uczniów.

Podsumowując, na podstawie przeprowadzonego badania ilościowego, jak i jakościowego można zidentyfikować czynniki sprawiające, że warunki pracy nauczycieli są przez nich pozytywnie postrzegane, a czas poświęcany na wykonywanie wielu czynności zawodowych ulega skróceniu.

Wśród tych czynników znajduje się przede wszystkim wyposażenie sal lekcyjnych w urządzenia multimedialne. Współczesna szkoła nie może funkcjonować bez urządzeń multimedialnych. Podstawową kwestią jest zapewnienie chociaż jednego komputera w każdej z sal z dostępem do Internetu. Ważne jest też, aby sprzęt, jakim szkoła dysponuje, był wyposażony w odpowiednie oprogramowanie. Nauczyciele mogą wówczas korzystać z multimedialnych materiałów dydaktycznych przygotowywanych przez wydawnictwa, czy też z własnych materiałów w wersji elektronicznej, co pozwala oszczędzić czas (przeznaczany dotąd na samodzielne przygotowywanie materiałów od podstaw). Ważne jest także, aby w sali lekcyjnej była możliwość prezentowania materiałów na dużym ekranie (telewizor, rzutnik, czy tablica multimedialna). Coraz częściej szkoły wyposażane są w tablice multimedialne, jednak nadal dostęp do tej formy pracy z uczniem jest niedostateczny.

Z punktu widzenia nauczycieli istotne jest także zapewnienie zaplecza sali lekcyjnej (lub odpowiedniej szafy w sali lekcyjnej) dającej nauczycielowi wygodę korzystania oraz swobodny dostęp do pomocy dydaktycznych.

Istotne jest, aby w szkołach został zapewniony swobodny dostęp dla nauczycieli do komputera wyposażonego w drukarkę.

Kolejnym ważnym elementem jest zapewnienie nauczycielom swobodnego dostępu do materiałów biurowych oraz pomocy dydaktycznych, zapewnienie funduszy na ich pozyskiwanie (przede wszystkim zapewnienie dostępu do papieru do drukarek, ksero, a także drobnych materiałów biurowych, jak koszulki, spinacze, zszywacze, dziurkacze etc.).

Jako jeden z problemów decydujący o tym, że nauczyciele wykonują dużą część „pracy własnej” w domach wskazywano niewystarczające wyposażenie szkół w sprzęt (przede wszystkim komputer z dostępem do Internetu, drukarkę) oraz brak spokojnego miejsca pozwalającego na indywidualną pracę w skupieniu. Stąd z myślą o możliwości wykonywania „pracy własnej” na terenie szkoły nauczyciele w badaniu jakościowym postulowali zorganizowanie w szkole zaplecza „biurowego” dla nauczycieli, z komputerami, z dostępem do Internetu, drukarek oraz z kserokopiarką. Zaplecza, w którym znajdowałyby się stoliki do indywidualnej pracy nauczycieli. Musiałoby być ono wydzielone od pokoju nauczycielskiego oraz zlokalizowane w miejscu stosunkowo zacisznym, pozwalającym na koncentrację. Sugerowano także stworzenia zapleczy w salach lekcyjnych oraz respektowanie zasady sali, której wyłącznym gospodarzem jest jeden nauczyciel, co zdaniem nauczycieli mogłoby również przyczynić się do wykonywania pracy indywidualnej na terenie szkoły. Należy jednak zaznaczyć, że zapewnienie nauczycielom takich warunków może jedynie ułatwić ich pracę oraz skrócić czas na wykonywanie niektórych czynności. Nie wydaje się jednak, aby mogło to sprawić, że nauczyciele zaprzestaną czy też znacząco ograniczą wykonywanie „pracy własnej” w domu. Stosunkowo silny był pogląd reprezentowany przez nauczycieli, że wykonywanie dalszych zawodowych obowiązków po zakończeniu zajęć dydaktycznych jest trudne. Nauczyciele potrzebują z jednej strony chwili odpoczynku, z drugiej zaś strony są ograniczeni rodzinnymi obowiązkami, aby przez kolejne godziny pozostawać w szkole.

3.2.9. Przerwy między lekcjami, „okienka”, ocena wysokości pensum, ocena ułożenia planu lekcji

Informacji o przerwach między lekcjami, „okienkach” i ocenie wysokości pensum dydaktycznego dostarczają nam następujące pytania:

J1. Prosimy zaznaczyć jak często podczas przerwy między lekcjami przebywa Pan(i) w następujących miejscach: pokoju nauczycielskim; sali klasowej; korytarzu; sali gimnastycznej; poza budynkiem, ale na terenie szkoły?

J2. Prosimy wskazać jak często podczas przerwy zajmuje się Pan(i) następującymi czynnościami: pilnowanie porządku; przygotowywanie lekcji; sprawdzanie prac; tworzenie dokumentacji szkolnej; rozmowy z uczniami; rozmowy z innymi nauczycielami; rozmowy z rodzicami; odpoczynek, relaks; jedzenie; sprawy prywatne.

J3. Prosimy odpowiedzieć jak często podczas tzw. „okienek” zajmuje się Pan(i) następującymi czynnościami: sprawdzanie prac; tworzenie dokumentacji szkolnej; rozmowy z uczniami; rozmowy z innymi nauczycielami; rozmowy z rodzicami; odpoczynek, relaks; jedzenie; sprawy prywatne

J4a. Jak ocenia Pan(i) wysokość pensum dydaktycznego określonego w Karcie Nauczyciela (czyli 18 godzin)?

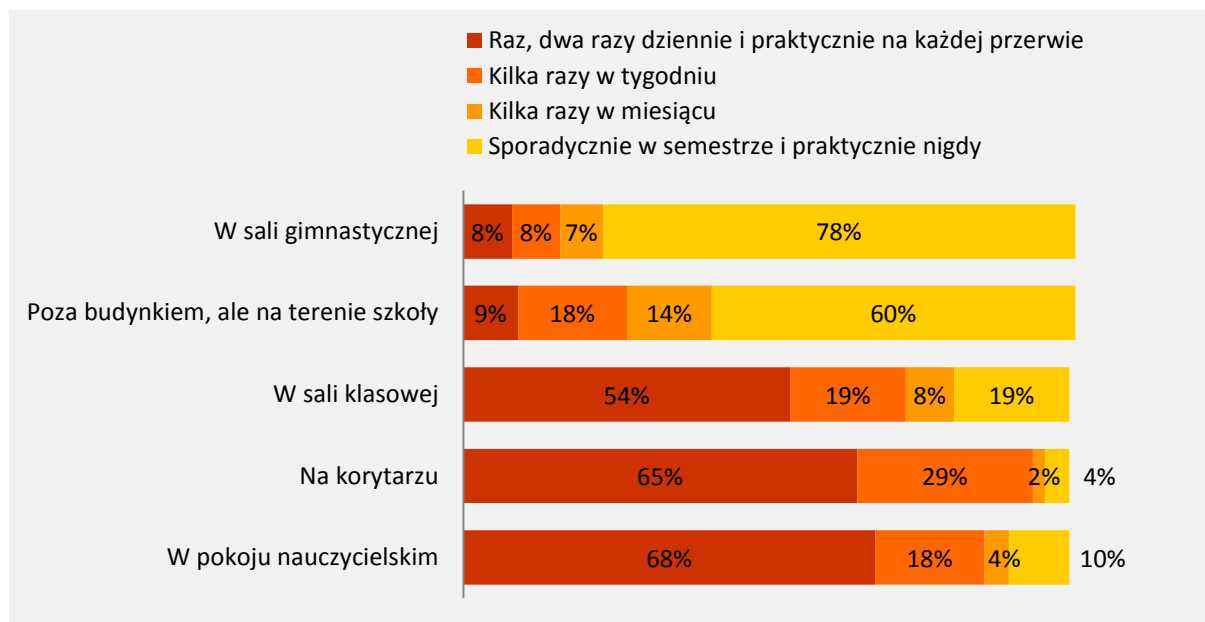
J5. Jak ocenia Pan(i) ułożenie swojego planu zajęć w szkole?

Przerwy między lekcjami

W badaniu starano się dowiedzieć, co robią nauczyciele, gdy są w szkole ale nie prowadzą zajęć. Rytm zajęć sprawia, że czas ten możemy podzielić na czas przerw między lekcjami i czas „okienek” między zajęciami.

Nauczycieli pytano o to, jak często spędzają czas w pokoju nauczycielskim, salach zajęciowych, na korytarzach, w sali gimnastycznej, poza budynkiem szkoły. Ponad dwie trzecie nauczycieli codziennie w czasie przerw przebywa w pokoju nauczycielskim (Wykres 3.35).

Wykres 3.35. Miejsce spędzania przerw między lekcjami (n=4762).

Spędzaniu przerw w pokoju nauczycielskim sprzyja wyższy niż stażysta stopień awansu, uczenie w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Rzadziej czas w pokoju nauczycielskim spędzają nauczyciele WF i wychowania wczesnoszkolnego – co jest zrozumiałe biorąc pod uwagę specyfikę specjalizacji tych osób. Również nauczyciele, którzy dysponują stałą salą, w której prowadzą zajęcia, nieco rzadziej spędzają czas w pokoju nauczycielskim.

W sali klasowej codziennie spędza przerwy około 53% badanych, a codziennie lub kilka razy w tygodniu około 73%. Kobiety nieco częściej niż mężczyźni spędzają czas w sali zajęciowej, nauczyciele nauczania początkowego dużo częściej niż nauczyciele pozostałych specjalności i, co za tym idzie, etapów edukacji. Nauczyciele pełniący funkcję wychowawcy nieco częściej niż pozostali spędzają przerwy w sali lekcyjnej. Generalnie odsetek nauczycieli, którzy wskazywali odpowiedzi codziennie lub kilka razy w tygodniu, wynosił około 70-75%. W grupie nauczycieli nauczania początkowego odsetek ten wynosił 90%, nauczycieli religii 62% a 37% w grupie nauczycieli WF.

Nauczyciele wychowania fizycznego spędzają przerwy na korytarzu, w sali gimnastycznej lub na terenie szkoły, lecz poza budynkiem (odpowiednio 76%, 56% i 20% wskazań odpowiedzi codziennie), są to przestrzenie, w których bywają częściej niż pozostali nauczyciele. Najmniejsze różnice w tym względzie występują w przypadku spędzania czasu na korytarzu. Przerwy na korytarzu codziennie spędza dwie trzecie badanych nauczycieli i jest to w zasadzie stała wartość. Nieco częściej na korytarzu bywają nauczyciele lat 4-6 i nauczyciele gimnazjalni (około trzech czwartych codziennie),

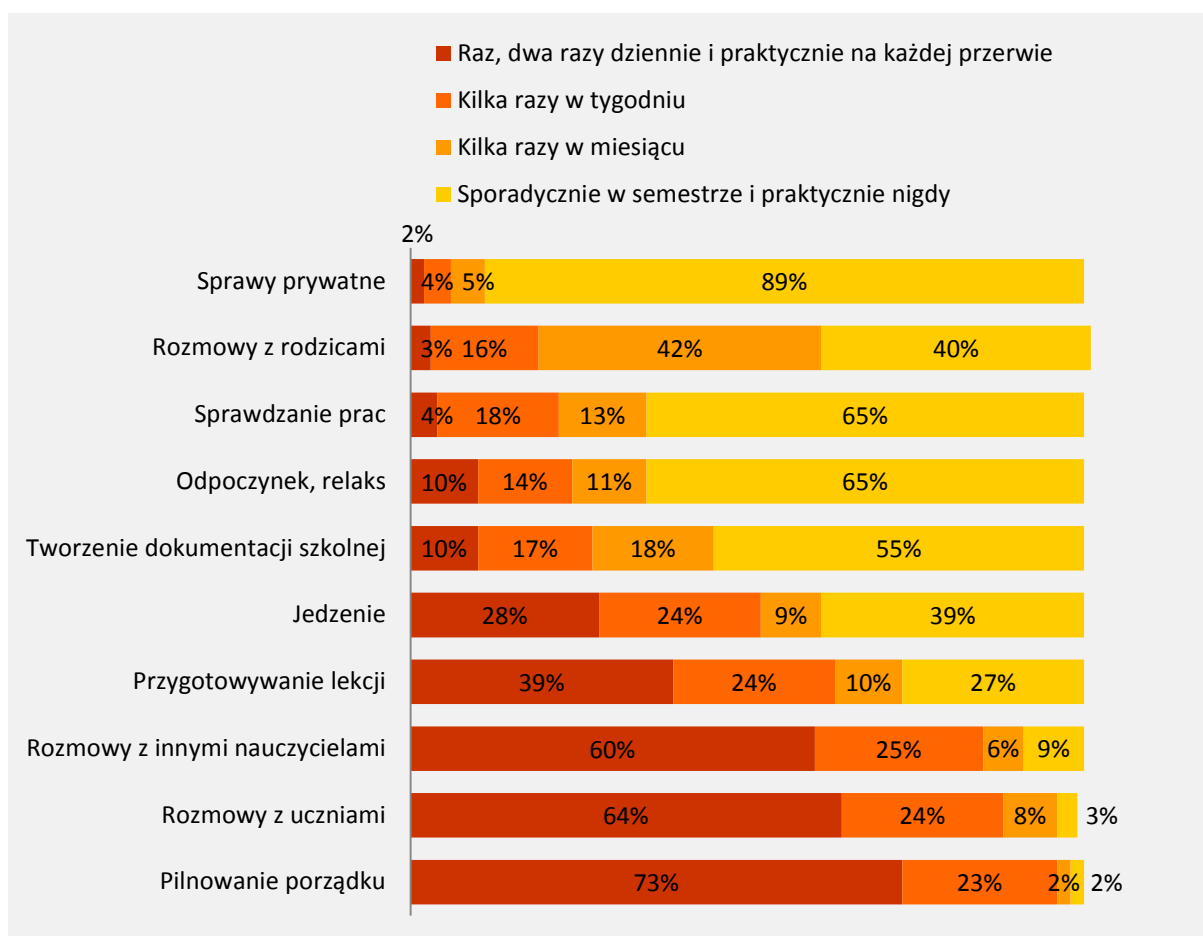
nieco rzadziej nauczyciele o ponad trzydziestoletnim stażu (57%) i nauczyciele nauczania początkowego (około 57%). Jednak jeśli weźmiemy pod uwagę połączone odpowiedzi codziennie i prawie codziennie różnice te zanikają (choć pełniący funkcję specjalistów: psychologów, pedagogów, etc. oraz dyrektorzy nieco rzadziej spędzają przerwy na korytarzu), w grupie wszystkich badanej odsetek takich wskazań wynosi 94%.

O ile na korytarzach przerwy spędzają praktycznie wszyscy nauczyciele, o tyle sala gimnastyczna to domena nauczycieli wychowania fizycznego. Około 78% badanych w czasie przerw bywa na sali gimnastycznej rzadziej niż kilka razy w miesiącu lub nie bywa nigdy, zaś jeśli wyłączymy z analiz nauczycieli WF (spośród których 71% bywa na sali gimnastycznej codziennie lub kilka razy w tygodniu) odsetek ten wzrośnie do 85%. Częściej niż pozostali w czasie przerw na sali gimnastycznej bywają dyrektorzy szkół: 27% wskazań codziennie lub prawie codziennie, wobec 15 % ogółem.

Spędzanie czasu na przerwach poza budynkiem, ale na terenie szkoły nie jest zbyt częste w grupie badanych nauczycieli. Odpowiedź rzadziej niż kilka razy w miesiącu wskazało niemal 60% badanych, nieco częściej kobiety niż mężczyźni (62 wobec 51%). Przebywaniu na przerwach poza budynkiem, ale na terenie szkoły sprzyja bycie mężczyzną (35% odpowiedzi codziennie lub kilka razy w tygodniu wobec 25% w grupie kobiet), nauczanie w starszych klasach szkoły podstawowej lub gimnazjum (około 30% wobec 25% w nauczaniu początkowym i 20% w ponadgimnazjalnym), bycie nauczycielem WF (niemal 40% wobec 20-30% w innych specjalnościach), wreszcie praca w mniejszych miejscowościach (około 30% wskazań codziennie lub prawie codziennie w szkołach wiejskich, miastach do 20 tysięcy mieszkańców wobec 25% w miastach do 100 tysięcy mieszkańców i 14% w miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców). Dyrektorzy i nauczyciele świetlicowi i biblioteczni nieco częściej spędzają czas przerw poza budynkiem. Także wielkość szkoły różnicuje odpowiedzi – im mniejsza szkoła, tym częściej nauczyciele spędzają przerwy poza budynkiem.

Zdecydowana większość nauczycieli wśród czynności wykonywanych przynajmniej raz dziennie w przerwach między lekcjami wskazało pilnowanie porządku (73%), rozmowy z uczniami (64%) i rozmowy z innymi nauczycielami (60%) (Wykres 3.36).

Wykres 3.36. Czynności wykonywane podczas przerw między lekcjami (n=4759).

Miejsce spędzania czasu jest ściśle powiązane z tym, jak ten czas spędzamy. Obserwujemy więc korelacje pomiędzy spędzaniem czasu w pokoju nauczycielskim a rozmowami z innymi nauczycielami, odpoczynkiem, jedzeniem. Przebywanie w sali lekcyjnej wiąże się z przygotowaniem lekcji, rozmowami z uczniami, sprawdzaniem prac i rozmowami z rodzicami, zaś przebywanie poza budynkiem szkoły wiąże się z rozmowami z uczniami.

Pilnowanie porządku, silnie powiązane ze spędzaniem czasu przerw na korytarzu, jest czynnością, którą wykonują co najmniej kilka razy w tygodniu wykonuje 95% nauczycieli. Odpowiedź codziennie wskazało około 68% mężczyzn i 73% kobiet (co jest istotną statystycznie różnicą). Niemal połowa nauczycieli bez stopnia awansu deklaruje codzienne pilnowanie porządku w czasie przerw (w pozostałych grupach jest to około 75%, w grupie nauczycieli dyplomowanych 71%). Nieco rzadziej w szkołach ponadgimnazjalnych. Funkcja dyrektora tylko trochę chroni przed obowiązkiem pilnowania uczniów: 56% dyrektorów wykonuje ją codziennie, a około 80% co najmniej kilka razy w tygodniu.

Pilnowanie porządku na przerwach koreluje z rozmawianiem w czasie przerw z uczniami. Niemal dwie trzecie nauczycieli deklaruje, że w codziennie w czasie przerw rozmawia z uczniami. Odsetek ten jest najwyższy wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (niemal 80% i maleje wraz z poziomem edukacji do 60% w szkołach ponadgimnazjalnych) i wychowania fizycznego (71%). Odpowiedź codziennie wskazywały raczej kobiety niż mężczyźni, jednak po zsumowaniu odpowiedzi codziennie i kilka razy w tygodniu różnice się zmniejszają (86% w grupie mężczyzn i 90% w grupie kobiet).

Pełnienie funkcji wychowawcy zwiększa, zaś pełnienie funkcji dyrektora zmniejsza częstotliwość rozmów z uczniami.

Niektóre z tych zależności, w odwrotnym kierunku, obserwujemy, analizując odpowiedź na pytanie o rozmowy z nauczycielami w czasie przerw. 60% badanych deklaruje, że rozmawia codziennie z nauczycielami, zaś codziennie lub kilka razy w tygodniu 85% badanych. Nieco częściej są to mężczyźni (90% wobec 84% w grupie kobiet) odpowiedzi codziennie lub kilka razy w tygodniu), nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych (93% wobec 67% nauczaniu wczesnoszkolnym i około 87% w pośrednich etapach edukacji). Co ciekawe, nauczyciele WF rozmawiają z innymi nauczycielami nie rzadziej niż pozostałe grupy. Dyrektorzy nieco rzadziej niż pozostali w czasie przerw rozmawiają z nauczycielami, podobnie jak nauczyciele pełniący także funkcje specjalistów (pedagogów, logopedów, etc.).

O ile z uczniami i swoimi kolegami i koleżankami nauczyciele rozmawiają w czasie przerw często, o tyle rozmowy z rodzicami są stosunkowo rzadką aktywnością przez nich wykonywaną. Ogółem 82% badanych deklaruje, że w czasie przerw rozmawia kilka razy w miesiącu lub rzadziej. Kontakty w czasie przerw z rodzicami są częstsze w grupie nauczycieli wczesnoszkolnych (29% wskazań codziennie lub kilka razy w tygodniu). Także mała wielkość szkoły i umiejscowienie szkoły w miejscowości mniejszej niż 100 mieszkańców sprzyja kontaktom z rodzicami w czasie przerw. Częściej w czasie przerw z rodzicami kontaktują się dyrektorzy (27% wskazań codziennie lub kilka razy w tygodniu) i nauczyciele świetlic i bibliotek (23%). Wychowawcy, siłą rzeczy, częściej niż niewychowawcy kontaktują się z rodzicami w czasie przerw (20% wobec 12% odpowiedzi codziennie lub kilka razy w tygodniu).

Kolejną grupą aktywności wykonywanej w czasie przerw jest sprawdzanie prac, praca nad dokumentacją i przygotowywanie się do zajęć. Niemal dwie trzecie nauczycieli deklaruje, że rzadziej niż kilka razy w miesiącu lub nigdy nie sprawdza prac w czasie przerw. Co dwudziesty z badanych nauczycieli deklaruje, że codziennie na przerwie sprawdzają prace. Zjawisko to częściej występuje w klasach 1-3 (9% wskazań), a także w grupie nauczycieli języków nowożytnych (7%), nieco częściej robią to też wychowawcy.

Obserwujemy dużą wariację odpowiedzi na pytania o przygotowanie do lekcji. Codziennie robi to 40% badanych nauczycieli, kilka raz w tygodniu 24%, kilka razy w miesiącu 10% zaś nigdy niemal 27% nauczycieli. Częściej mężczyźni niż kobiety przygotowują się do zajęć w czasie przerw, nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych częściej niż szkół z niższych poziomów edukacji, nauczyciele przedmiotów przyrodniczych (fizyka, chemia, biologia) i wychowania fizycznego częściej niż pozostałych, wychowawcy częściej niż niewychowawcy i wreszcie – co zaskakujące – nauczyciele o dłuższym stażu i wyższym poziomie awansu.

Tworzenie dokumentacji nie jest czynnością, którą nauczyciele często wykonują w czasie przerw. Ponad połowa (55%) wskazało, że wykonuje to rzadziej niż kilka razy w miesiącu lub nigdy. Codziennie aktywność tę w czasie przerw wykonuje 10% badanych, nieco częściej nauczyciele-stażyści, nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych, uczący języków nowożytnych lub wychowania fizycznego. Nauczyciele pracujący w dużych szkołach, liczących ponad 500 uczniów częściej wskazują odpowiedź codziennie, zaś pracujący w małych szkołach, liczących mniej niż 50 uczniów odpowiedź kilka razy w tygodniu.

Ostatnią grupą czynności wykonywanych w czasie przerw są te najbardziej osobiste, to jest wypoczynek, jedzenie i załatwianie prywatnych spraw.

Zaledwie 10% nauczycieli deklaruje, że codziennie odpoczywa, relaksuje się w czasie przerw, a 14% kilka razy w tygodniu. Odpowiedź rzadziej niż kilka razy w miesiącu lub nigdy wskazało aż 65% badanych. Mężczyźni częściej w czasie przerw odpoczywają niż kobiety (15% mężczyzn wskazało odpowiedź codziennie wobec 9% kobiet). Częstotliwość odpoczywania rośnie z poziomem edukacji (od 4% wskazań codziennie w klasach 1-3 do 16% w szkołach ponadgimnazjalnych), a także z wielkością szkoły. Najczęściej na przerwach odpoczywają nauczyciele języków nowożytnych, religii, matematyki (odpowiednio 35%, 30% i 29% wskazań codziennie lub kilka razy w tygodniu wobec ok. 22% w pozostałych specjalnościach i 12% w edukacji wczesnoszkolnej). Co ciekawe, nauczyciele, którzy nie mają stałej sali zajęciowej, częściej odpoczywają w czasie zajęć niż ci, którzy dysponują własną salą.

Nauczyciele nie załatwiają swoich prywatnych spraw w czasie przerw – jedynie 6% robi to kilka razy w tygodniu lub częściej, zaś 89% rzadziej niż kilka razy w miesiącu. Nieco częściej robią to mężczyźni niż kobiety (9% wobec 5% odpowiedzi kilka razy w miesiącu lub częściej), nauczyciele obcych języków nowożytnych, religii, WF (odpowiednio 10%, 10%, 8% wskazań na dwie górne kategorie). Prywatne sprawy załatwiają nieco częściej młodsi nauczyciele, a także – co zaskakujące – dyrektorzy szkół.

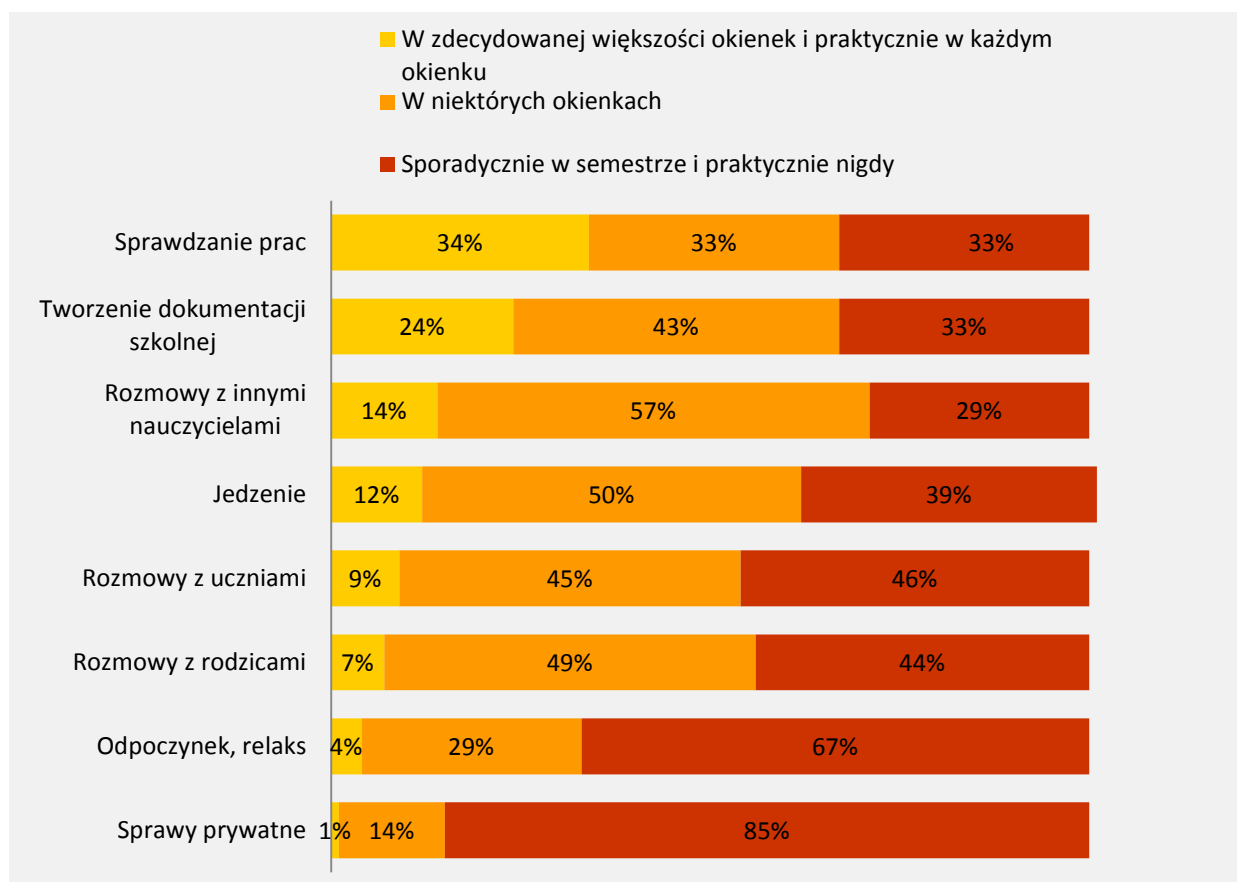
Ostatnią opisywaną, niemal ostatnią wykonywaną, a na pewno jedną z najbardziej ważnych czynności, jakie nauczyciele mogą wykonywać w czasie przerw, jest jedzenie. Niemal czterech na dziesięciu nauczycieli deklaruje, że rzadziej niż kilka razy w miesiącu lub nigdy nie je w czasie przerw. Nieco częściej niż co czwarty je na przerwach codziennie. Nieco częściej posilają się mężczyźni (częściej wskazują odpowiedź codziennie, 34% wobec 28%, jednak sumując odpowiedzi codziennie i kilka razy w tygodniu różnice nie są istotne statystycznie: 55% wobec 52% w grupie kobiet). Częstotliwość jedzenia w czasie przerw jest wyższa w szkołach z wyższego poziomu kształcenia, u nauczycieli nowożytnych języków obcych, matematyki i WF.

Okienka między lekcjami i ocena ułożenia planu lekcji

Okienka, czyli przerwy w prowadzeniu zajęć trwające co najmniej jedną godzinę zajęciową wynikające z ustawienia planu, są czasem wymagającym zagospodarowania (Wykres 3.37).

Wykres 3.37. Czynności wykonywane podczas „okienek” między lekcjami (wyniki dla nauczycieli, którzy wskazali, że mają „okienka” n=3973)

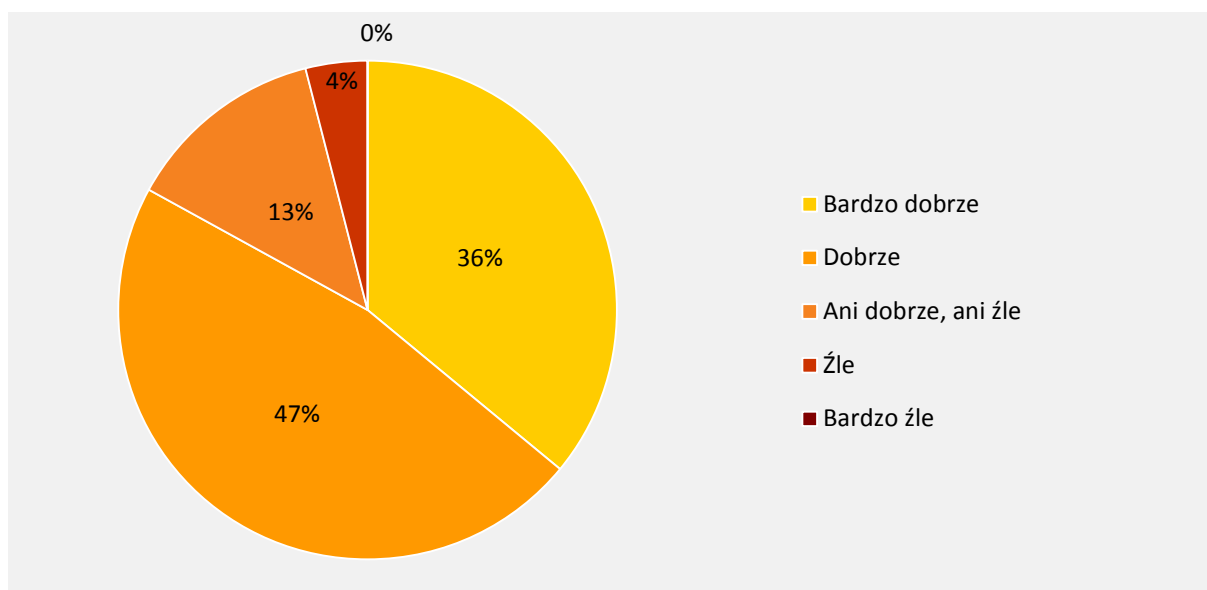

Lista czynności, o które pytano w odniesieniu do okienek, była skrócona w porównaniu z tą użytą w odniesieniu do przerw o jedną pozycję, zastosowano także inną kategoryzację odpowiedzi, która jest bardziej adekwatna ze względu na to, że okienka, w odróżnieniu od przerw, nie występują w planie nauczyciela codziennie. Kategoryzacja odpowiedzi brzmiała: *praktycznie w każdym okienku*; *w zdecydowanej większości okienek*; *w niektórych okienkach*; *sporadycznie w semestrze*; *praktycznie nigdy*. W poniższym stwierdzenie „dwie górne odpowiedzi” odnosić się będzie do odpowiedzi „praktycznie w każdym okienku” i „w zdecydowanej większości okienek”, zaś stwierdzenie „dwie dolne odpowiedzi” do odpowiedzi „sporadycznie w semestrze” i „praktycznie nigdy”. Ponadto, niemal 17%, a więc co szósty nauczyciel nie ma w swoim planie okienek, czyli wszelkie poniższe dane odnoszą się nie do wszystkich przebadanych nauczycieli, ale do tych, którzy mają okienka.

Okienka nieco częściej mają nauczyciele w szkołach podstawowych (trzech na czterech) niż gimnazjalnych (sześciu na siedmiu) i ponadgimnazjalnych (siedmiu na ośmiu), szkołach małych (trzech na czterech nauczycieli w szkole liczącej mniej niż 100 uczniów), na wsi (co piąty), nauczyciele nauczania wczesnoszkolnego i religii (co czwarty).

Zgodnie z przypuszczeniami okienka są niepożądanym elementem planu zajęć. Wśród nauczycieli, którzy nie mają okienek, plan lekcji oceniany jest jako dobry lub bardzo dobry przez 89% osób, zaś w grupie, która ma okienka – 82%. Ogólnie nauczyciele są zadowoleni z planu: 83% wskazuje odpowiedzi bardzo dobrze lub dobrze (odpowiednio 36% i 47% wskazań). Tylko 4% deklaruje bardzo złe ułożenie planu (Wykres 3.38.).

Wykres 3.38. Ocena ułożenia planu zajęć (n=4762).

Nieco bardziej z planu zadowoleni są mężczyźni, nauczyciele nauczania początkowego, nauczyciele małych, wiejskich szkół.

Pytania o spędzanie czasu w czasie okienek możemy podzielić na trzy grupy: spraw administracyjnych (sprawdzanie prac, tworzenie dokumentacji), rozmów (z uczniami, nauczycielami, rodzicami) i spraw „intymnych”, jakimi są odpoczynek i relaks, jedzenie i załatwianie swoich prywatnych spraw.

Odpowiedzi na pytanie o sprawdzanie prac miały największą wariancję, a więc największe rozproszenie: jedna trzecia nauczycieli wskazała dwie górne, jedna trzecia dwie dolne odpowiedzi. Mężczyźni rzadziej niż kobiety deklarują sprawdzanie prac w czasie okienek (46% sporadycznie lub nigdy, wobec 30% w grupie kobiet). Częstotliwość sprawdzania prac jest najwyższa wśród nauczycieli nowożytnych języków obcych, edukacji wczesnoszkolnej, języka polskiego (odpowiednio 49%, 48% i 42% wskazań dwóch górnych odpowiedzi). Nauczyciele pozostałych specjalności rzadziej sprawdzają prace domowe w czasie okienek, najrzadziej – co wynika ze specyfiki nauczanego przedmiotu – robią to nauczyciele WF. Nauczyciele o stażu powyżej 30 lat rzadziej niż pozostali sprawdzają prace, a także dyrektorzy szkół, osoby nie będące wychowawcami i pełniące funkcje opiekuna stażu. Odpowiedzi na pytanie o tworzenie dokumentacji szkolnej w czasie okienek przyniosły bardzo podobną średnią częstości jak pytanie o sprawdzanie prac, jednak o nieco innym rozkładzie. Co czwarty nauczyciel mający okienka wskazał jedną z dwóch górnych odpowiedzi, zaś co trzeci jedną z dwóch dolnych. Młodzi nauczyciele nieco częściej w czasie okienek wypełniają dokumentację, podobnie jak nauczyciele z małych szkół. Średnią zawiązują dyrektorzy – w tej grupie jedną z dwóch górnych odpowiedzi wskazało 42% odpowiadających na to pytanie.

Rozmowy z uczniami nie są aktywnością często wykonywaną przez nauczycieli w czasie okienek. Odpowiedź „w niektórych okienkach” wybrało 45% odpowiadających na to pytanie, zaś dwie dolne odpowiedzi kolejne 45%. Nie jest to wynik zaskakujący – wszak uczniowie, w odróżnieniu od nauczycieli, praktycznie nie mają okienek. Dwie górne odpowiedzi częściej wskazywali nauczyciele historii i WF (odpowiednio 14 i 15%), i, co za tym idzie, mężczyźni niż kobiety (18% wobec 13%).

Środkowa odpowiedź, „w niektórych okienkach” skupia 57% wskazań odpowiedzi na pytanie o rozmowy z innymi nauczycielami. Podobnie jak uczniowie, inni nauczyciele prowadzą zajęcia i od

ułożenia planu zależy, kogo można w swoim „okienku” spotkać. Mężczyźni deklarują nieco częstsze rozmowy z innymi nauczycielami niż kobiety, częstotliwość rozmów z innymi nauczycielami w czasie okienek wzrasta wraz z poziomem edukacji i wielkością szkoły. Najczęściej robią to nauczyciele WF i języków nowożytnych oraz nauczyciele młodzi stażem. Zależności te są analogiczne do prezentowanych powyżej w odniesieniu do występowania okienek.

Okienka nie są też raczej czasem rozmów z rodzicami. Środkową odpowiedź, „w niektórych okienkach” wskazało 49% odpowiadających na to pytanie, zaś dwie dolne odpowiedzi 44% nauczycieli. Najrzadziej rozmowy z rodzicami odbywają nauczyciele szkół wielkomiejskich (52% wskazań na dwie dolne odpowiedzi), także nauczyciele o najmniejszym i największym stażu pracy (odpowiednio 60% i 48% wskazań) i nauczyciele, którzy nie są wychowawcami – możemy przypuszczać, że ci ostatni mniej niż pełniący funkcję wychowawcy mają potrzebę kontaktu z rodzicami uczniów.

Dwie trzecie nauczycieli wskazało dwie dolne odpowiedzi w pytaniu o odpoczywanie i relaks w czasie okienek. Mężczyźni deklarują odpoczynek częściej niż kobiety (7% wobec 4% wskazań na dwie górne odpowiedzi). Najrzadziej odpoczywa się będąc nauczycielem klas 1-3 szkół podstawowych, a najczęściej odpoczywają nauczyciele religii. Obserwujemy także zależność wiekową – nauczyciele starsi stażem deklarują rzadszy odpoczynek w czasie okienek.

Połowa nauczycieli mających okienka dopowiedziała, że je podczas niektórych okienek. Dwóch górnych odpowiedzi udzieliło 12% odpowiadających na to pytanie, nie obserwujemy różnic międzypłciowych. Rzadziej jadają nauczyciele szkół wiejskich, a także nauczyciele starsi stażem. Podobnie jak w przypadku przerw załatwianie prywatnych spraw jest w czasie okienek rzadkością – pozycję praktycznie nigdy wskazało 61% odpowiadających na to pytanie: kobiety rzadziej niż mężczyźni, rzadziej nauczyciele szkół wiejskich i nauczyciele starsi stażem.

Ponad 4/5 badanych nauczycieli wskazało, iż między lekcjami ma przerwy, tzw. „okienka”. Jak się okazuje jednak przerwy te nie są godzinami wolnymi, w trakcie których respondenci mogą odpocząć lub załatwić swoje prywatne sprawy. Nauczyciele podczas „okienek” najczęściej sprawdzają pracę (łącznie odsetek odpowiedzi: „w zdecydowanej większości okienek” i „praktycznie w każdym okienku” - 34%) i tworzą dokumentację szkolną (łącznie odsetek odpowiedzi: „w zdecydowanej większości okienek” i „praktycznie w każdym okienku” – 24%).

W ten sposób swój czas „wolny” między okienkami spędzają częściej kobiety niż mężczyźni, nauczyciele języka obcego nowożytnego, nauczyciele szkół podstawowych klas I-III (Wykres 3.37).

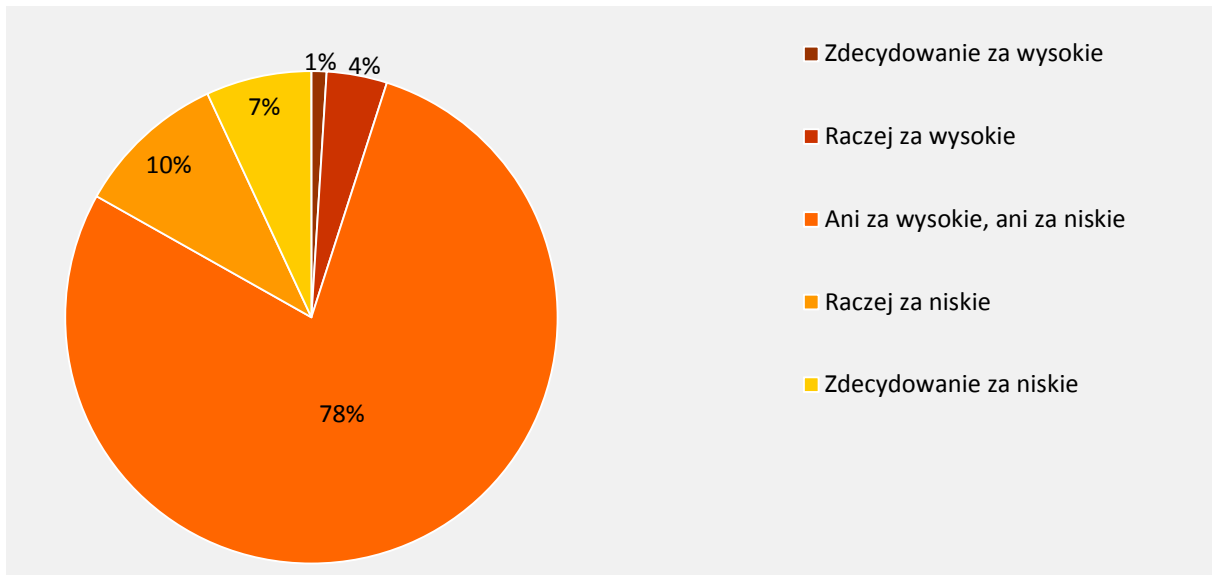
Ocena wysokości pensum dydaktycznego

Blisko 4/5 badanych nauczycieli oceniło wysokość pensum dydaktycznego zapisanego w Karcie Nauczyciela (18 lekcji w tygodniu) jako „ani za wysokie, ani za niskie”. Jedynie 4% oceniło je jako raczej lub zdecydowanie za wysokie, zaś 17% jako raczej lub zdecydowanie za niskie (Wykres 3.39). Odsetek nauczycieli, którzy ocenili pensum jako za niskie, jest wysoki wśród początkujących nauczycieli i maleje wraz ze wzrostem stopnia awansu (od 33% w grupie nauczycieli-stażystów do 12% w grupie nauczycieli dyplomowanych). Wraz ze wzrostem awansu rośnie także (w sposób nieistotny statystycznie, od 1,5 do 4,6% od poziomu stażysty do nauczyciela dyplomowanego) odsetek osób, które oceniły pensum jako za niskie. Poziom awansu jest powiązany z wiekiem i stażem pracy, więc zrozumiałym jest, iż odpowiedzi, że pensum jest za niskie są charakterystyczne

także dla młodszych (30% wskazań na „raczej” i „zdecydowanie za niskie” w grupie do 30 lat, 27% wskazań w grupie osób o stażu krótszym niż 5 lat).

Opinię, że pensum jest za niskie wyrazili częściej nauczyciele języków obcych nowożytnych, wychowania fizycznego, religii i przedmiotów sklasyfikowanych jako „pozostałe” – w każdej z tych grup odsetek wskazań na odpowiedzi „raczej” i „zdecydowanie za niskie” wynosi od 20 do 23%. Oceny te są także powiązane z wielkością szkoły – w szkołach liczących mniej niż 50 uczniów wskazania te były częstsze niż we wszystkich pozostałych wielkościach szkół.

Wykres 3.39. Ocena wysokości pensum dydaktycznego określonego w Karcie Nauczyciela (czyli 18 godz. (n=4762).

4. Czas pracy w relacjach nauczycieli

W rozdziale o czasie pracy uwzględniamy wyniki wszystkich trzech metod badawczych, tzn. badań jakościowych, które zaowocowały rozbudowanym katalogiem czynności zawodowych zastosowanym w ankiecie CAWI, analizami ilościowymi czasu pracy na podstawie badania CAWI oraz sumarycznym czasem tygodnia pracy uzyskanym w ankiecie DAR. W takiej kolejności są dalej przedstawione wyniki badania czasu pracy nauczycieli.

Przypomnijmy za rozdziałem metodologicznym, że w badaniu ilościowym do pomiaru czasu pracy wykorzystano dwie techniki. Są one względem siebie komplementarne. Mocne strony jednej wzajemnie kompensują ograniczenia drugiej. Jedna z technik to typowa ankieta internetowa, w której osoba wylosowana do badania udziela odpowiedzi na kolejne pytania – dla tej techniki posługujemy się tu skrótowcem CAWI (Computer-Assisted Web Interview). Zastosowana w niej ankieta obejmowała zarówno pytania o wybrane warunki pracy, omówione w poprzednim rozdziale, jak i pytania o częstotliwość oraz czas wykonywania drobiazgowo wyliczonych czynności zawodowych nauczyciela. Druga technika – nazywana tu DAR (Day After Recall) – polegała na odtworzeniu sekwencji wydarzeń z jednego dnia pod względem zapisania czasu trwania czynności zawodowych, które osoba wylosowana do badania wykonywała akurat tego dnia. Przypomnijmy też, że dzień, o który pytał ankieter, był także wylosowany przed wywiadem, a sam wywiad przeprowadzano możliwie jak najszybciej po wylosowanym dniu, na ogół bezpośrednio po nim. W tej technice badawczej przeszkolony ankieter przeprowadzał wywiad wspomagany komputerowo, rejestrując przebieg danego dnia z wyszczególnieniem kolejno wykonywanych czynności zawodowych i ich czasu trwania, klasyfikując w obecności osoby badanej wymieniane przez nią czynności według katalogu zawartego w programie komputerowym.

Technika ankiety internetowej (CAWI) daje możliwość zapytania o każdą, nawet dość drobiazgową lub bardzo rzadko występującą czynność zawodową. Jest to ważne, ponieważ na czas pracy nauczycieli składa się bardzo wiele czynności i w badaniu żadna nie może być pominięta. Jednak ceną za tę drobiazgowość jest bardzo ograniczona możliwość sumowania czasu przeznaczanego na poszczególne czynności.

Nieuprawnione metodologicznie sumowanie czasu trwania poszczególnych czynności w technice ankietowego pytania o poszczególne czynności zawodowe to nierzadki błąd zarówno badaczy jak i rozmaitych interpretatorów i komentatorów badań. Dlatego omawiając wyniki ankiety CAWI zwrócimy szczególną uwagę, co można ze sobą sumować, a czego nie można.

W ankiecie CAWI zastosowano katalog czynności zawodowych wypracowany w badaniach jakościowych (24 grupy fokusowe). Celem rozbudowanych badań jakościowych było zebranie w usystematyzowanym i bezpośrednim kontakcie z samymi nauczycielami z różnych środowisk ich relacji o tym, jakiego rodzaju czynności i jak często wykonują na przestrzeni roku. Wybrano technikę wywiadów grupowych – nie zaś indywidualnych – ze względu na większą możliwość przedyskutowania listy czynności zawodowych przez samych nauczycieli w trakcie badania.

W rezultacie powstała lista 54 czynności zawodowych, pogrupowanych według czterech rodzajów. Tabela 4.1. pokazuje liczbę czynności poszczególnych rodzajów objętych następnie badaniem ilościowym CAWI. Przedstawione w następnym punkcie tabeli 4.4. do 4.7. zawierają wyniki badania ilościowego, z wyszczególnieniem każdej czynności danego rodzaju. Ponadto tabela 4.3. pokazuje

zbiorcze zestawienie wszystkich czynności zawodowych nauczycieli objętych badaniem, porządkując je od najczęściej do najrzadziej wykonywanych.

Tabela 4.1. Liczebności czynności zawodowych w poszczególnych grupach czynności w ankiecie internetowej (CAWI).

	Rodzaj czynności zawodowych (CAWI)	Liczba czynności danego rodzaju
1	Czynności dydaktyczne (w tym prowadzenie lekcji)	20
2	Wychowanie i opieka (oraz inne zadania statutowe szkoły)	13
3	Czynności administracyjne i tworzenie dokumentacji	13
4	Rozwój zawodowy	8

Ankieta CAWI, w której respondent podążał za kolejnością pytań ankiety internetowej (odwrotnie do sytuacji wywiadu DAR, w którym to ankieter podążał za chronologicznym relacjonowaniem przez respondenta jego czynności w wylosowanym dniu), stymulowała nauczyciela do ustosunkowania się do każdej z 54 czynności zawartych z osobna, a dokładniej 53 czynności, które uzupełniały czynność pierwszą i podstawową, czyli samo prowadzenie lekcji z uczniami. Rozpatrywał je w sekwencji czterech wymienionych wyżej rodzajów czynności, co ułatwiało udzielanie odpowiedzi w uporządkowany tematycznie sposób. Dzięki temu zebrano ilościowe informacje o częstotliwości i przeciętnym czasie trwania każdej z 53 „pozatablicowych” czynności zawodowych nauczycieli. Ponadto, jeśli respondent deklarował, że daną czynności wykonuje raz na tydzień lub częściej, proszono go również o oszacowanie, ile czasu zajmuje mu ona w typowym tygodniu pracy. Taki sposób zbierania informacji daje relatywnie precyzyjne informacje o każdej czynności z osobna, jednak z założenia nie można ich poddawać sumowaniu, gdyż mogą na siebie zachodzić, a nie ma ilościowej miary częściowego nakładania się na siebie różnych czynności.

Tabela 4.2. Wykaz czynności zawodowych w wywiadzie DAR.

L.p.	Nazwa czynności (DAR)
1	Prowadzenie lekcji
2	Prowadzenie innych zajęć z uczniami
3	Przygotowywanie lekcji
4	Przygotowywanie innych zajęć
5	Sprawdzanie prac
6	Kontakty z innymi nauczycielami
7	Kontakty z rodzicami
8	Tworzenie dokumentacji przebiegu nauczania i pracy szkoły
9	Wycieczki i wyjścia (poza godzinami lekcyjnymi)
10	Czynności związane z egzaminami zewnętrznymi (niewynikające z odrębnych umów)
11	Czynności wynikające z odrębnych umów
12	Samokształcenie i doskonalenie zawodowe
13	Przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym
14	Inne

Wykaz czynności zastosowanych w DAR (tabela 4.2), do których ankieter jednoznacznie przypisywał każdą czynność zawodową relacjonowaną przez respondenta, jest znacznie mniej liczny od listy czynności w ankiecie internetowej (liczebności z tabeli 4.1). Niemniej pierwszych pięć czynności pokrywa się z czynnościami uwzględnionymi w technice CAWI, co daje możliwość porównań.

4.1. Częstotliwość wykonywania poszczególnych czynności zawodowych wśród ogółu nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących oraz przeciętny czas ich wykonywania

Przypomnijmy, badanie CAWI jest zrealizowane na próbie losowej 4762 nauczycieli, którzy uczą przedmiotów ogólnokształcących w szkołach dla młodzieży na wszystkich etapach kształcenia. Przedstawione w tym punkcie tabele pokazują częstotliwość występowania wszystkich czynności zawodowych wyspecyfikowanych w badaniu. Wylosowany respondent, wypełniając ankietę internetową mógł określić, czy i jak często tę czynność wykonuje.

Poniższe zestawienie (tabela 4.3.) przedstawia wszystkie czynności zawodowe nauczycieli, o które pytano w badaniu (z pominięciem prowadzenia zajęć lekcyjnych z założenia dotyczących wszystkich nauczycieli objętych badaniem). Liczby podane w poszczególnych wierszach zestawienia pokazują odsetek wszystkich nauczycieli objętych badaniem, deklarujących wykonywanie danej czynności z określoną częstotliwością, od „raz na tydzień lub częściej”, do „rzadziej niż raz w roku” lub „nie wykonuje”. Liczby te w każdym wierszu sumują się do 100% (z dokładnością zaokrągleń do jednej cyfry po przecinku we wskazaniach częściowych).

Kolejność czynności w poniższym zestawieniu wynika z odsetka osób deklarujących wykonywanie danej czynności raz na tydzień lub częściej. Zatem można zorientować się, które czynności stanowią niejako codzienną pracę nauczycieli, które z nich występują kilka razy, czy raz w miesiącu, a które należą do rzadziej wykonywanych lub też nie są wykonywane przez istotną część nauczycieli.

Tabela 4.3. Czynności zawodowe nauczycieli z procentowym rozkładem częstotliwości ich wykonywania (wszyscy nauczyciele CAWI).

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	Razem
Przygotowywanie lekcji	96,8	2,0	0,1	0,1	0,1	0	0	0,9	100
Prowadzenie dzienników	88,8	2,1	0,8	0,1	0,1	0	0,1	7,9	100
Prowadzenie zajęć pozalekcyjnych	79,1	11,8	1,9	1,0	0,2	0,1	0,1	5,8	100
Przygotowywanie zajęć pozalekcyjnych	66,6	18,4	4,3	1,7	0,5	0,1	0,1	8,4	100
Sprawdzanie prac	64,5	18,7	2,8	2,0	0,8	0,2	0,1	11	100
Poszukiwanie i zapoznawanie się z pomocami dydaktycznymi	22,1	34,9	12,1	14,7	4,5	1,4	0,0	10,4	100
Przygotowanie uczniów do konkursów/olimpiad	15,3	19,6	7,4	26,6	13,7	6,4	0,8	10,1	100
Obliczanie frekwencji	11,3	6,1	44,8	0,8	3,5	0	0,1	33,4	100
Indywidualne spotkania z rodzicami	8,2	30,6	23,6	23,9	4,0	0,2	0,1	9,3	100
Przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem	8,0	5,5	7,0	3,6	25,5	11,9	0,6	37,9	100
Opieka nad samorządem uczniowskim	4,3	3,9	1,5	0,4	0,2	0,1	0,1	89,6	100
Praca w zespole przedmiotowym	3,7	12,8	32,4	31,3	5,6	0,6	0,1	13,4	100
Przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym	2,8	8,5	8,1	6,1	6,9	2,4	2,1	63,2	100
Praca w zespole wychowawczym	2,6	7,8	19,7	19,7	6,0	0,6	0,5	43,2	100
Obserwacje i pomiary pedagogiczne	2,6	3,7	4,5	5,9	6,6	1,4	0,1	75,2	100
Zajęcia z uczniami w ramach dni wolnych od zajęć dydaktycznych	2,2	3,3	5,3	26,3	22,1	7,0	1,0	32,8	100
Przygotowywanie kart osiągnięć ucznia	1,6	4,2	11,1	6,8	12,0	1,6	0,2	62,3	100
Udział w zajęciach na studiach podyplomowych (bez skierowania od dyr.)	1,5	7,0	1,5	0,2	0,2	0,2	2,1	87,4	100
Przygotowywanie i przeprowadzanie sprawdzianów semestralnych	1,4	4,0	4,9	11,5	56,1	1,5	0,9	19,7	100
Udział w zajęciach kursu kwalifikacyjnego	1,3	4,4	1,6	4,0	3,5	4,0	2,4	78,8	100
Praca w zespole pomocy psychologiczno-pedagogicznej	1,2	4,2	8,2	12,0	7,0	0,6	0,3	66,5	100
Tworzenie planu lekcji	1,0	0,2	0,2	1,5	8,3	7,8	0,9	80,2	100
Wyjścia (poza godzinami lekcyjnymi)	0,9	4,6	9,1	36,3	21,8	3,8	0,8	22,8	100
Uczestnictwo w szkoleniach zewnętrznych i kursach	0,9	2,2	3,9	34,5	33,1	7,5	0,6	17,2	100

Opracowywanie karty indywidualnych potrzeb	0,8	1,9	4,3	4,8	19,8	12,7	0,6	55	100
Przygotowanie i prowadzenie imprez/wydarzeń szkolnych	0,7	5,7	11,9	44,6	21,8	7,1	1,0	7,1	100
Pisanie sprawozdań	0,7	3,1	7,5	18	49,1	2,5	0,3	18,6	100
Rady pedagogiczne	0,6	7,1	27,1	45,1	1,8	0,9	0,4	17	100
Udział w zajęciach na studiach podyplomowych (ze skierowaniem od dyr.)	0,6	3,7	0,6	0,2	0,1	0,1	1,2	93,6	100
Uczestniczenie w procesie ewaluacji wewnętrznej lub zewnętrznej	0,6	1,9	4,3	14,9	28,9	21,7	3,3	24,3	100
Przygotowywanie planu działań wspierających	0,4	1,8	4,1	5,8	23,6	12	0,5	51,7	100
Doradztwo edukacyjno-zawodowe	0,4	0,6	0,6	1,4	0,8	0,3	0,2	95,6	100
Opracowywanie kryteriów oceniania	0,4	0,3	0,3	0,3	6,4	75,2	3,6	13,6	100
Uczestnictwo w szkoleniach w ramach wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia nauczania	0,2	2,1	10,4	45,7	29,6	2,6	0,1	9,3	100
Przygotowywanie oceny opisowej ucznia	0,2	0,7	0,9	1,4	25,2	2,3	0,2	69,1	100
Przygotowanie nagród i dyplomów	0,2	0,7	2,1	18,1	23,1	32,7	0,4	22,6	100
Uczestnictwo w egzaminach zewnętrznych (w trakcie egzaminów)	0,2	0,2	0,0	2,0	5,5	54,4	2,4	35,2	100
Dyżury związane z rekolekcjami	0,2	0,1	0,3	2,4	19,9	53,9	0,9	22,3	100
Opracowywanie programu nauczania	0,2	0,1	0,3	0,2	8,7	60,5	2,7	27,3	100
Przygotowanie arkuszy ocen	0,2	0,0	0,4	0,7	17,9	40	0,8	40	100
Udział w konferencjach	0,1	2,1	8,4	35,7	29,4	7,6	0,6	16,2	100
Wycieczki	0,1	1,3	4	27,9	36,5	17,7	1,4	11,2	100
Zebrania z rodzicami	0,1	0,8	19,2	56,9	7,3	0,2	0,1	15,4	100
Przygotowywanie i przeprowadzanie egzaminów próbnych	0,1	0,6	3,4	12,4	20,8	18,4	1,1	43,3	100
Opieka nad pocztą sztandarowym	0,1	0,5	1,1	4,2	1,1	0,3	0,1	92,6	100
Czynności obsługowe związane z przeprowadzaniem egzaminów zewnętrznych	0,1	0,4	0,6	2,7	7,2	39,7	1,4	48	100
Przeprowadzanie egzaminów sprawdzających i kwalifikacyjnych	0,1	0,3	0,6	1,8	10,7	20,4	4,3	61,8	100
Tworzenie siatki dyżurów	0,1	0,1	0,1	1,7	7,3	5,3	0,3	85,1	100
Wypisywanie świadectw	0,1	0,0	0,0	0,0	1,7	59,4	0,6	38,1	100
Dyżury na dyskotekach	0,0	0,3	2,7	25,8	30	7,3	0,9	33	100
Przeprowadzanie ustnych egzaminów zewnętrznych	0,0	0,0	0,1	0,3	0,8	8,2	0,4	90,1	100
Przygotowywanie i realizacja zielonych/białych szkół	0,0	0,0	0,1	0,1	2,1	12,1	4,3	81,3	100
Opiniowanie programów	0,0	0,0	0,0	0,4	1,7	16,1	2,4	79,3	100

Z powyższego zestawienia widać, że większość nauczycieli wykonuje w cyklu cotygodniowym jedynie **pięć czynności**. Wiążą się one bezpośrednio z prowadzeniem lekcji lub zajęć pozalekcyjnych. Jedną z tych czynności, prowadzenie dzienników, wykonywana jest w znacznej części w czasie trwania samej lekcji, natomiast pozostałe cztery, jak można przypuszczać, nie nakładają się na siebie. W następnym punkcie tym czterem czynnościom, wraz z samym prowadzeniem lekcji, poświęcimy więcej miejsca, gdyż mają one największy udział w całym czasie pracy zawodowej zdecydowanej większości nauczycieli. Zanim to nastąpi, prześledźmy wszystkie czynności zawodowe w podziale na ich rodzaje, tak jak je określili sami nauczyciele w badaniach jakościowych.

Wyniki przedstawione w kolejnych czterech tabelach pokazują czynności zawodowe nauczycieli, pogrupowane według czterech rodzajów, związane z: 1) dydaktyką, 2) wychowaniem i opieką, 3) administracją i tworzeniem dokumentacji oraz 4) rozwojem zawodowym nauczyciela. Trzeba podkreślić, że podział czynności na różne rodzaje jest dość umowny i sam w sobie nie stanowi przedmiotu dociekań, a jedynie służy uporządkowaniu toku analiz. Warto pamiętać, że ta sama czynność zawodowa nauczyciela może mieć znaczenie zarówno dydaktyczne jak i wychowawcze. Również czynność postrzegana przez nauczycieli jako administracyjna, czy służąca rozwojowi zawodowemu może też bezpośrednio wiązać się zarówno z pracą dydaktyczną, jak i wychowawczą. Przedstawione w tym punkcie analizy sugerują, że ta sama czynność może być postrzegana przez różnych nauczycieli w różny sposób, w wyniku czego nadają im różne znaczenie we własnej pracy i w konsekwencji wykonują z różną intensywnością.

W odróżnieniu od powyższego, zbiorczego zestawienia wszystkich 53 „pozatablicowych” czynności zawodowych nauczycieli, w tabelach 4.4 – 4.7 czynności uszeregowane są od wykonywanych najpowszechniej (np. przygotowanie lekcji dotyczy praktycznie wszystkich nauczycieli) do wykonywanych przez niewielką grupę (np. przeprowadzanie ustnych egzaminów dotyczące ok. 10% nauczycieli, tabela 4.4), czyli według rosnącego odsetka w kolumnie „nie wykonuje”. Zestawienia te pokazują, jak zróżnicowany jest zakres czynności wykonywanych przez konkretnych nauczycieli. Warto zwłaszcza przeanalizować odsetki odpowiedzi w dwóch skrajnych pozycjach: „raz na tydzień lub częściej” oraz „nie wykonuje”, by stwierdzić, że uleganie wszelkim stereotypowym wyobrażeniom o pracy nauczycieli oddala od rzeczywistości. Dla przykładu, przygotowania planu pracy z konkretnym uczniem nie wykonuje ok. 38% respondentów, z kolei przygotowanie uczniów do konkursów lub olimpiad prowadzi niemal każdy nauczyciel (ok. 90%), ale z bardzo zróżnicowaną częstotliwością (tabela 4.4).

W tabelach 4.4 – 4.7 dane o częstotliwości uzupełniono informacją o przeciętnym czasie trwania danej czynności. Nauczyciele byli pytani, ile czasu zajęła im dana czynność, gdy ją ostatnio wykonywali. Prawa kolumna w tabelach zawiera średni wynik dla wszystkich, którzy wykonywali daną czynność. Jest to więc orientacyjna miara czasu przeznaczanego jednorazowo na daną czynność. Przykładowo, według deklaracji nauczycieli przygotowanie lekcji zajmuje jednorazowo przeciętnie 1 godz. i 55 minut, a przygotowanie do zajęć pozalekcyjnych – 1 godz. i 30 min, choć nie koniecznie poprzedza ono każde zajęcia, gdyż ok. 1/4 nauczycieli przygotowuje zajęcia pozalekcyjne kilka razy w miesiącu lub rzadziej. Z kolei przygotowanie i prowadzenie imprez lub wydarzeń szkolnych jednorazowo zajmuje przeciętnie 6 godz. i 35 min, ale wykonywane jest na ogół nie częściej niż 3-4 razy w semestrze (ok. 45% nauczycieli), choć są też i tacy, którzy robią to częściej, inni zaś rzadziej, a część nauczycieli nie robi tego wcale. Inny przykład, zajęcia z uczniami w ramach dni wolnych od lekcji zajmują jednorazowo przeciętnie 3 godz. 45 min, przy czym przez 26% nauczycieli wykonywane są 3-4 razy w semestrze, przez 22% nauczycieli raz w semestrze, a 33% nauczycieli nie wykonuje takiej czynności. Natomiast przygotowanie i realizacja zielonych/białych szkół zajmuje według deklaracji nauczycieli

przeciętnie ponad 78 godzin, ale ci którzy to robią, zajmują się tym na ogół raz w semestrze lub raz na rok, zaś ponad 80% nauczycieli tego nie wykonuje.

Tabela 4.4. Czynności zawodowe związane z dydaktyką, z procentowym rozkładem częstotliwości i średnim czasem trwania jednorazowo danej czynności (wszyscy nauczyciele CAWI).

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	Razem	średni czas wykonywania czynności ³
Przygotowywanie lekcji	96,8	2,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,9	100	1:55
Prowadzenie zajęć pozalekcyjnych	79,1	11,8	1,9	1,0	0,2	0,1	0,1	5,8	100	1:45
Przygotowanie i prowadzenie imprez/wydarzeń szkolnych	0,7	5,7	11,9	44,6	21,8	7,1	1,0	7,1	100	6:35
Przygotowywanie zajęć pozalekcyjnych	66,6	18,4	4,3	1,7	0,5	0,1	0,1	8,4	100	1:30
Przygotowanie uczniów do konkursów/olimpiad	15,3	19,6	7,4	26,6	13,7	6,4	0,8	10,1	100	5:33
Sprawdzanie prac	64,5	18,7	2,8	2,0	0,8	0,2	0,1	11	100	2:35
Wycieczki	0,1	1,3	4,0	27,9	36,5	17,7	1,4	11,2	100	15:00
Przygotowywanie i przeprowadzanie sprawdzianów semestralnych	1,4	4,0	4,9	11,5	56,1	1,5	0,9	19,7	100	3:05
Dyżury związane z rekolleksjami	0,2	0,1	0,3	2,4	19,9	53,9	0,9	22,3	100	4:20
Wyjścia dydaktyczne	0,9	4,6	9,1	36,3	21,8	3,8	0,8	22,8	100	3:10
Zajęcia z uczniami w ramach dni wolnych od zajęć dydaktycznych	2,2	3,3	5,3	26,3	22,1	7,0	1,0	32,8	100	3:45
Dyżury na dyskotekach	0,0	0,3	2,7	25,8	30,0	7,3	0,9	33,0	100	3:15
Uczestnictwo w egzaminach zewnętrznych (w trakcie egzaminów)	0,2	0,2	0,0	2,0	5,5	54,4	2,4	35,2	100	4:00
Przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem	8,0	5,5	7,0	3,6	25,5	11,9	0,6	37,9	100	2:40
Przygotowywanie i przeprowadzanie egzaminów próbnych	0,1	0,6	3,4	12,4	20,8	18,4	1,1	43,3	100	3:55
Czynności obsługowe związane z przeprowadzaniem egzaminów zewnętrznych	0,1	0,4	0,6	2,7	7,2	39,7	1,4	48	100	2:40

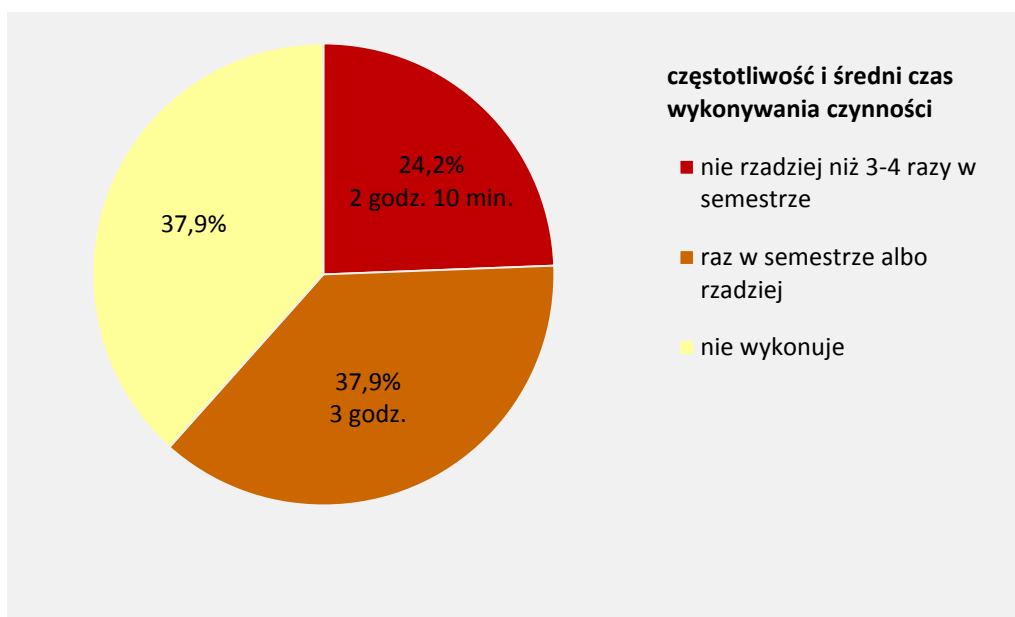
³ Zapis podaje godziny i minuty średniego czasu jednorazowego wykonywania danej czynności z dokładnością do 5 minut, np. 1:55 to 1 godz. 55 min. Wartości procentowe podane są z dokładnością do jednej cyfry po przecinku, zaś analogiczne wartości z tabel 4.4-4.7 przytaczane w tekście podawane są w zaokrągleniu do liczb całkowitych.

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	Razem	średni czas wykonywania czynności ³
Przeprowadzanie egzaminów sprawdzających i kwalifikacyjnych	0,1	0,3	0,6	1,8	10,7	20,4	4,3	61,8	100	2:35
Przygotowywanie i realizacja zielonych/białych szkół	0,0	0	0,1	0,1	2,1	12,1	4,3	81,3	100	78:40
Przeprowadzanie ustnych egzaminów zewnętrznych	0,0	0	0,1	0,3	0,8	8,2	0,4	90,1	100	10:10

Podsumowując, wśród czynności dydaktycznych cztery „pozatablicowe” czynności, związane bezpośrednio z prowadzeniem zajęć lekcyjnych lub pozalekcyjnych wykonywane są przez większość nauczycieli raz na tydzień lub częściej, wszystkie pozostałe u większości nauczycieli występują znacznie rzadziej, a niektóre z nich przez dużą część nauczycieli nie są w ogóle wykonywane. Dla przykładu związane z dydaktyką wyjścia poza szkołę nie są domeną 23% nauczycieli, ale 15% deklaruje, że robi to kilka razy lub raz w miesiącu, 36% kilka razy w semestrze, a 22% raz w semestrze. Świadczy to o sporym zróżnicowaniu intensywności wykonywania mniej standardowych czynności dydaktycznych.

Gdy wziąć pod lupę jedną z takich czynności, przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem, okazuje się, że nie zajmuje się nią ok. 38% nauczycieli, za to prawie co czwarty nauczyciel robi to nie rzadziej niż 3-4 razy w semestrze, poświęcając na tę czynność jednorazowo średnio 2 godz. i 10 min. (wykres 4.1). Natomiast ponad 1/3 nauczycieli wykonuje ją raz w semestrze lub rzadziej, poświęcając jednorazowo średnio ok. 3 godzin.

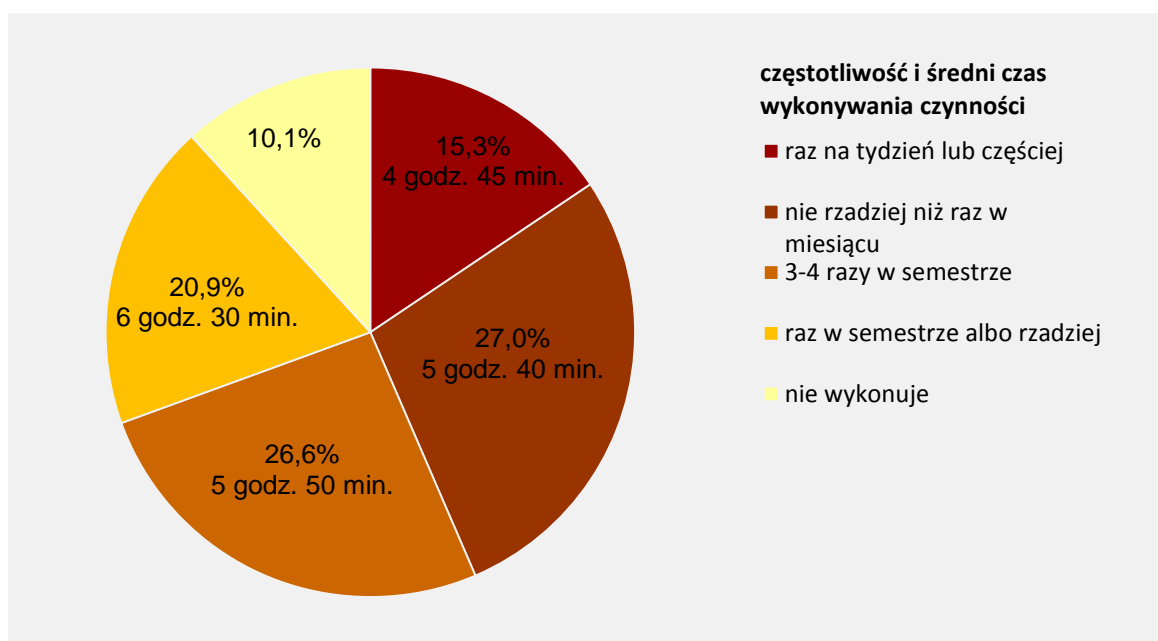
Wykres 4.1. Przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem

Przykłady te pokazują faktyczne zróżnicowanie czasu pracy, ale także mogą sygnalizować różnorodne znaczenie, jakie nadają konkretnym czynnościom sami nauczyciele. W omawianym przykładzie wśród tych, którzy na przygotowanie planu pracy z konkretnym uczniem poświęcają czas częściej niż raz na semestr, są i tacy, którzy deklarują swoje zaangażowanie w tę czynność w każdym tygodniu (8%), albo raz czy kilka razy w miesiącu (łącznie co ósmy nauczyciel – tabela 4.4.). Przepuszczalnie czynność ta znaczy dla tych nauczycieli coś innego niż dla tych, którzy wykonują ją raz na rok, a niekiedy rzadziej (również co ósmy nauczyciel – tabela 4.4). Być może dla tych pierwszych jest to instrument własnej refleksji nad konkretnym uczniem, którą podejmują systematycznie w trakcie trwania roku szkolnego, dla tych drugich zaś dokument czysto biurokratyczny, który cyklicznie trzeba uzupełnić. Warto zaznaczyć, że wnioski tego rodzaju wykraczają poza dane zebrane w omawianym badaniu, a ich natura nie jest łatwa do potwierdzenia lub zaprzeczenia w ogólnopolskim badaniu ilościowym. Niemniej potwierdzone w badaniach zróżnicowanie intensywności wykonywania różnych czynności dydaktycznych rodzi refleksję nad naturą badanych czynności zawodowych nauczycieli i sensem jaki nadają podejmowanym działaniom sami nauczyciele. Sens danej czynności dydaktycznej nie musi przecież być jednakowy dla wszystkich, może być inny dla tych, którzy wykonują ją systematycznie i stosunkowo często, niż dla tych, którzy starają się daną czynność wykonywać jak najrzadziej.

Na uwagę zasługuje też inna czynność dydaktyczna, przygotowywanie uczniów do konkursów i olimpiad. Nie dotyczy ona tylko 10% nauczycieli, pozostali z różną częstotliwością poświęcają swój czas na pracę z uczniami szykującymi się do rozmaitych konkursów. Prawdopodobnie czynność ta częściowo pokrywa się z inną kategorią z tabeli 4.4. – prowadzenie zajęć pozalekcyjnych – a więc nie możemy jej prosto zsumować z innymi czynnościami dydaktycznymi. Ważniejsze jest jednak to, że jest to działanie dydaktyczne podejmowane przez ogół nauczycieli, a jednocześnie cechuje się bardzo dużym zróżnicowaniem intensywności działań.

Wykres 4.2. Przygotowanie uczniów do konkursów/olimpiad

Niemala grupa nauczycieli (15%) deklaruje, że pracuje z uczniami szykującymi się do konkursów lub olimpiad raz na tydzień lub częściej. Jest więc to czynność, która po wspomnianych czterech czynnościach dydaktycznych wykonywanych powszechnie w cyklu cotygodniowym angażuje najliczniejszą grupę nauczycieli równie często jak podstawowe czynności zawodowe. W tej grupie średni czas zadeklarowany na tę czynność wynosi jednorazowo 4 godz. 15 min, co wydaje się wysokim nakładem czasu. Raz lub kilka razy na miesiąc pracuje z uczniami, szykując ich do konkursów 28% nauczycieli. Znacznie rzadziej, bo raz w semestrze lub raz w roku robi to 19%, szacując przeznaczony jednorazowo na to czas średnio na sześć i pół godziny. Tak duże zróżnicowanie intensywności sugeruje, że podobnie jak w poprzednim przykładzie, również w tej czynności nauczyciele nadają jej rozmaity sens i znaczenie swoich działań zawodowych. Dla jednych może to być działanie incydentalne, dla innych stała praktyka, z którą wiążą duże nadzieje. Tym samym, można przypuszczać, że zróżnicowany jest też sam rodzaj pracy z uczniami przygotowującymi się do konkursów.

Podobnie można analizować inne czynności, np. wycieczki lub wyjścia dydaktyczne, które również świadczą o sporym zróżnicowaniu intensywności zaangażowania w nie nauczycieli. Omówione wyżej dwie czynności: plan pracy z konkretnym uczniem i przygotowanie do konkursów, to przykłady różnych przejawów personalizowania pracy dydaktycznej z konkretnymi uczniami. Widać z nich wyraźnie, że przeznaczany na to czas jest bardzo nierównomiernie rozłożony wśród nauczycieli, podobnie zresztą, jak inne czynności dydaktyczne, które uzupełniają samo prowadzenie lekcji jako ważne i czasochłonne czynniki pracy dydaktycznej.

Tabela 4.5. Czynności zawodowe związane z wychowaniem, opieką i innymi zadaniami statutowymi szkoły, z procentowym rozkładem częstotliwości i średnim czasem trwania jednorazowo danej czynności (wszyscy nauczyciele CAWI).

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	razem	średni czas wykonywania czynności ⁴
Indywidualne spotkania z rodzicami	8,2	30,6	23,6	23,9	4,0	0,2	0,1	9,3	100	1:15
Praca w zespole przedmiotowym	3,7	12,8	32,4	31,3	5,6	0,6	0,1	13,4	100	1:40
Zebrania z rodzicami	0,1	0,8	19,2	56,9	7,3	0,2	0,1	15,4	100	2:10
Praca w zespole wychowawczym	2,6	7,8	19,7	19,7	6	0,6	0,5	43,2	100	1:45
Przygotowywanie planu działań wspierających	0,4	1,8	4,1	5,8	23,6	12,0	0,5	51,7	100	2:35
Opracowywanie karty indywidualnych potrzeb	0,8	1,9	4,3	4,8	19,8	12,7	0,6	55,0	100	2:40
Przygotowywanie kart osiągnięć ucznia	1,6	4,2	11,1	6,8	12,0	1,6	0,2	62,3	100	2:40
Praca w zespole pomocy	1,2	4,2	8,2	12,0	7,0	0,6	0,3	66,5	100	2:00

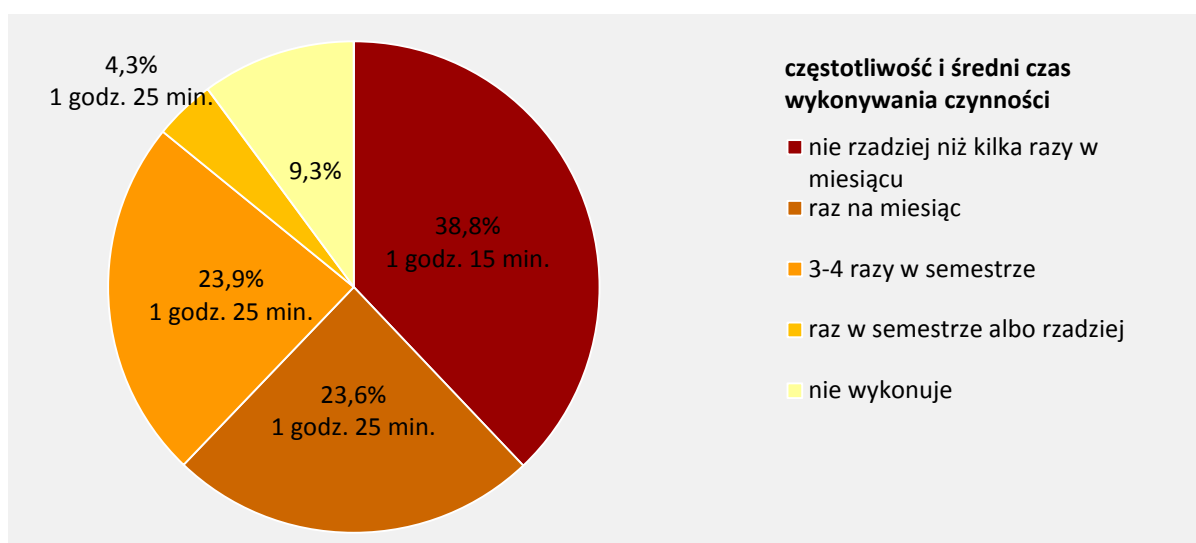
⁴ Zapis podaje godziny i minuty średniego wykonywania czynności z dokładnością do 5 minut. 1:55 to 1 godz. 55 min.

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	razem	średni czas wykonywania czynności ⁴
psychologiczno-pedagogicznej										
Przygotowywanie oceny opisowej ucznia	0,2	0,7	0,9	1,4	25,2	2,3	0,2	69,1	100	5:50
Obserwacje i pomiary pedagogiczne	2,6	3,7	4,5	5,9	6,6	1,4	0,1	75,2	100	3:00
Opieka nad samorządem uczniowskim	4,3	3,9	1,5	0,4	0,2	0,1	0,1	89,6	100	1,46
Opieka nad pocztą sztandarowym	0,1	0,5	1,1	4,2	1,1	0,3	0,1	92,6	100	2:1
Doradztwo edukacyjno-zawodowe	0,4	0,6	0,6	1,4	0,8	0,3	0,2	95,6	100	2:00

Czynności wymienione w tabeli 4.5 są wykonywane mniej intensywnie niż podstawowe czynności dydaktyczne. Tylko cztery z nich obejmują większość, w tym trzy zdecydowaną większość nauczycieli (pierwsze cztery pozycje w tabeli 4.5). Prześledzimy je tu nieco dokładniej.

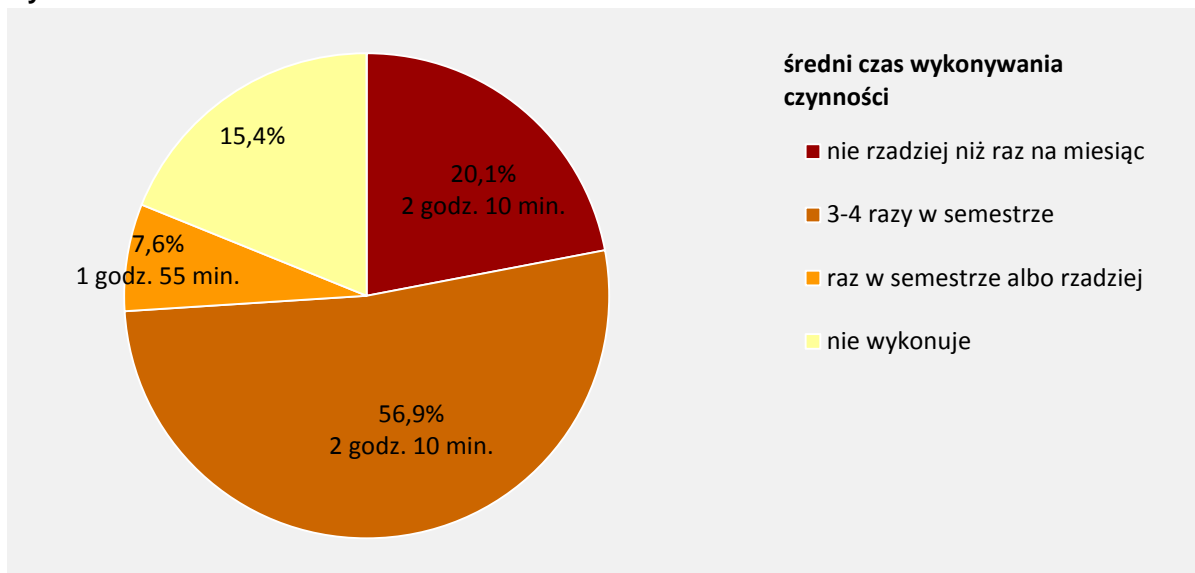
Trzeba też podkreślić, że spośród wszystkich 53 czynności objętych badaniem najmniej „popularną” czynnością wśród nauczycieli okazało się doradztwo edukacyjno-zawodowe. Mniej niż co dwudziesty nauczycieli postrzega tę czynność jako element swoich działań zawodowych. Około 4% nauczycieli, którzy podejmują takie działania, deklaruje bardzo różną jego intensywność, odpowiedzi rozproszone są po wszystkich możliwych pozycjach skali, przy czym ze względu na małe liczebności nie możemy de facto określić, jak intensywne jest to działanie. Wiadomo jedynie, co oczywiste, że częściej role takie pełnią nauczyciele gimnazjów (8% nauczycieli), wiadomo również, że ten niewielki odsetek nauczycieli zajmujących się doradztwem edukacyjno-zawodowym jest dość równomiernie rozłożony pomiędzy wieś i miasta różnej wielkości.

Wykres 4.3. Indywidualne spotkania z rodzicami

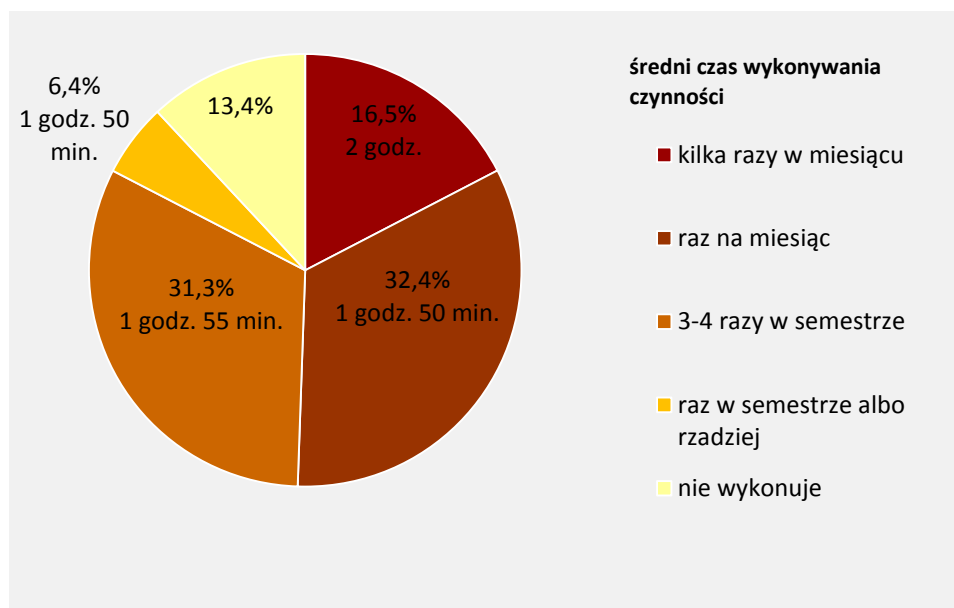
Najczęściej występują indywidualne spotkania z rodzicami, 38% deklaruje, że prowadzi je kilka razy w miesiącu lub częściej, a blisko połowa że raz w miesiącu lub 3-4 razy w semestrze, czyli częściej niż rutynowe zebrania z rodzicami. Wyróżniają się nauczyciele wczesnej edukacji, wśród których aż 58% poświęca czas na indywidualne spotkania z rodzicami nie rzadziej niż kilka razy w miesiącu. Im wyższy etap kształcenia, tym rzadziej nauczyciele spotykają się z rodzicami.

Wykres 4.4. Zebrania z rodzicami

Zebrania z rodzicami typowo odbywają się raz na miesiąc, choć nie zawsze we wszystkie miesiące roku szkolnego. Nie uczestniczy w nich niemal co piąty nauczyciel, 7% deklaruje, że uczestniczy raz na semestr. Dla pozostałych, czyli zdecydowanej większości, jest to regularna, comiesięczna czynność, która zajmuje przeciętnie ok. 2 godz. i 10 min, choć rozrzut długości tych spotkań jest duży.

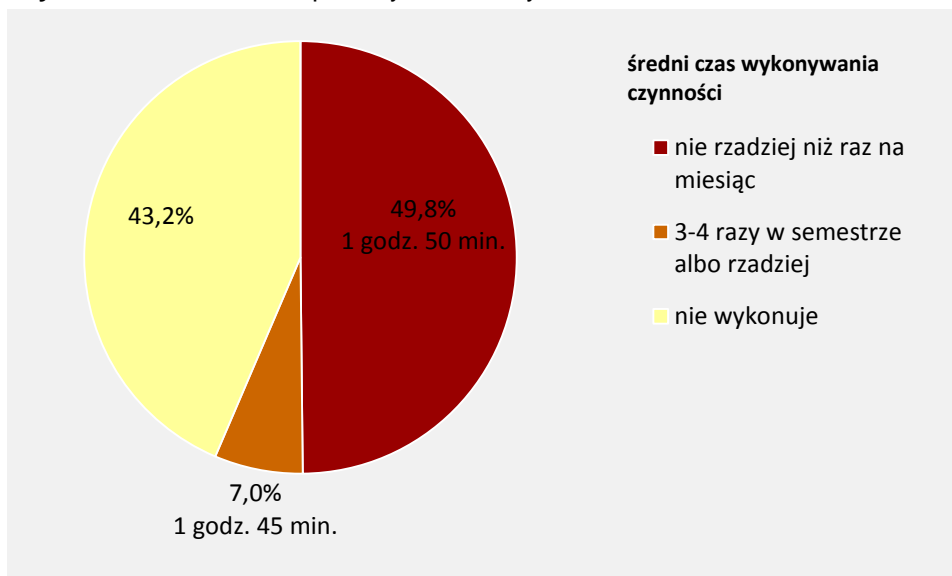
Wykres 4.5. Praca w zespole przedmiotowym

Stosunkowo często występuje praca w zespole przedmiotowym – dla blisko 2/3 raz w miesiącu lub 3-4 razy w semestrze. Jest to wśród nauczycieli znacznie częstsze zajęcie niż praca w zespole wychowawczym, która dla 43% nauczycieli nie występuje. Ponad połowa nie wymienia przygotowania planu działań wspierających, czy opracowania karty indywidualnych potrzeb jako własnej czynności zawodowej, a ci, którzy to wykonują, robią to na ogół raz w semestrze lub raz w roku.

Wykres 4.6. Praca w zespole wychowawczym

Kolejny rodzaj czynności został nazwany czynnościami administracyjnymi wraz z tworzeniem dokumentacji. Podobnie jak poprzednio, trzeba podkreślić, że podział wszystkich czynności zawodowych nauczycieli na omawiane tu rodzaje jest umowny. Pisanie sprawozdań bez wątpienia kojarzy się z wymogiem administracyjnym, ale np. uczestniczenie w radach pedagogicznych, chociaż również umocowane formalnie, jest bez wątpienia czynnością bezpośrednio wpływającą zarówno na pracę dydaktyczną jak i wychowawczą. Z kolei tworzenie planu lekcji czy siatki dyżurów, chociaż stanowi żmudną pracę służącą również dokumentacji, trudno traktować jako czynność „biurokratyczną”, jest to raczej nieodzowny element organizacji pracy szkoły. Inny przykład, uczestniczenie w ewaluacji, dla jednych może stanowić obciążenie administracyjne, dla innych pracę koncepcyjną nad analizą mocnych i słabych stron funkcjonowania szkoły. Podobnie zresztą praca nad kryteriami oceniania, czy planami nauczania może być traktowana jako czysto biurokratyczne obciążenie, a może stanowić element podsumowujący doświadczenia poprzedniego okresu pracy dydaktycznej.

Warto w tym miejscu ponownie podkreślić, że podany w tabelach średni czas trwania danej czynności jest orientacyjną miarą czasu przeznaczanego jednorazowo na daną czynność, daje wyobrażenie o czasochłonności danej czynności, ale nie stanowi podstawy do agregowania czasu pracy w większe całości. Możliwość oszacowania tygodniowego nakładu pracy na czynności administracyjne istnieje w komplementarnej technice badawczej DAR, której wyniki są przedstawione w dalszej części tego rozdziału. W tym miejscu, omówienie poszczególnych czynności służy pokazaniu różnorodności pracy nauczycieli.

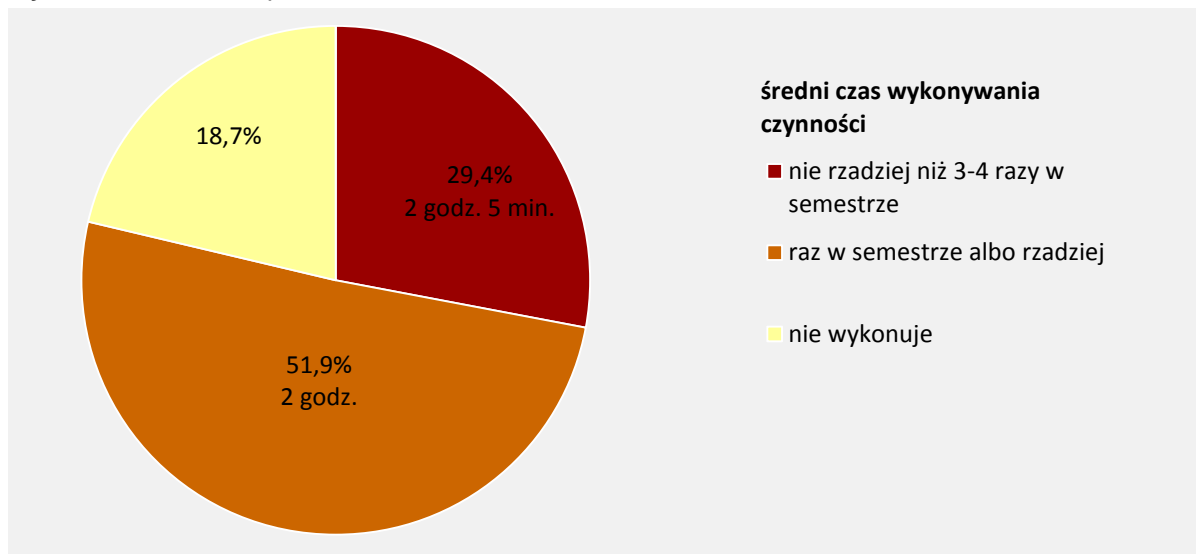
W szczególności, jak już wspomniano, np. prowadzenie dzienników szkolnych jest czynnością powszechną, a jednocześnie w pewnym stopniu – choć trudno powiedzieć jakim – pokrywa się z innymi czynnościami zawodowymi, np. z prowadzeniem lekcji. Z kolei obliczanie frekwencji dotyczy 2/3 nauczycieli, z których większość robi to systematycznie raz na miesiąc, a niektórzy nawet raz na tydzień lub częściej. Obie te czynności współwystępują ze stopniowym przechodzeniem szkół na prowadzenie dziennika elektronicznego, co przejściowo powoduje więcej pracy, a docelowo – przy odpowiedniej infrastrukturze i organizacji pracy w szkole – staje się mniej czasochłonne.

Tabela 4.6. Czynności zawodowe związane z administracją i tworzeniem dokumentacji, z procentowym rozkładem częstotliwości i średnim czasem trwania jednorazowo danej czynności (wszyscy nauczyciele CAWI).

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	Razem	średni czas wykonywania ⁵ czynności
Prowadzenie dzienników	88,8	2,1	0,8	0,1	0,1	0,0	0,1	7,9	100	1:10
Opracowywanie kryteriów oceniania	0,4	0,3	0,3	0,3	6,4	75,2	3,6	13,6	100	2:55
Rady pedagogiczne	0,6	7,1	27,1	45,1	1,8	0,9	0,4	17,0	100	3:10
Pisanie sprawozdań	0,7	3,1	7,5	18,0	49,1	2,5	0,3	18,6	100	2:00
Przygotowanie nagród i dyplomów	0,2	0,7	2,1	18,1	23,1	32,7	0,4	22,6	100	2:05
Uczestniczenie w procesie ewaluacji wewnętrznej lub zewnętrznej	0,6	1,9	4,3	14,9	28,9	21,7	3,3	24,3	100	3:20
Opracowywanie programu nauczania	0,2	0,1	0,3	0,2	8,7	60,5	2,7	27,3	100	4:50
Obliczanie frekwencji	11,3	6,1	44,8	0,8	3,5	0,0	0,1	33,4	100	1:00
Wypisywanie świadectw	0,1	0,0	0,0	0,0	1,7	59,4	0,6	38,1	100	5:30
Przygotowanie arkuszy ocen	0,2	0,0	0,4	0,7	17,9	40,0	0,8	40,0	100	3:20
Opiniowanie programów	0,0	0,0	0,0	0,4	1,7	16,1	2,4	79,3	100	1:45
Tworzenie planu lekcji	1,0	0,2	0,2	1,5	8,3	7,8	0,9	80,2	100	7:30
Tworzenie siatki dyżurów	0,1	0,1	0,1	1,7	7,3	5,3	0,3	85,1	100	2:35

⁵ Zapis podaje godziny i minuty średniego wykonywania czynności z dokładnością do 5 minut. 1:55 to 1 godz. 55 min.

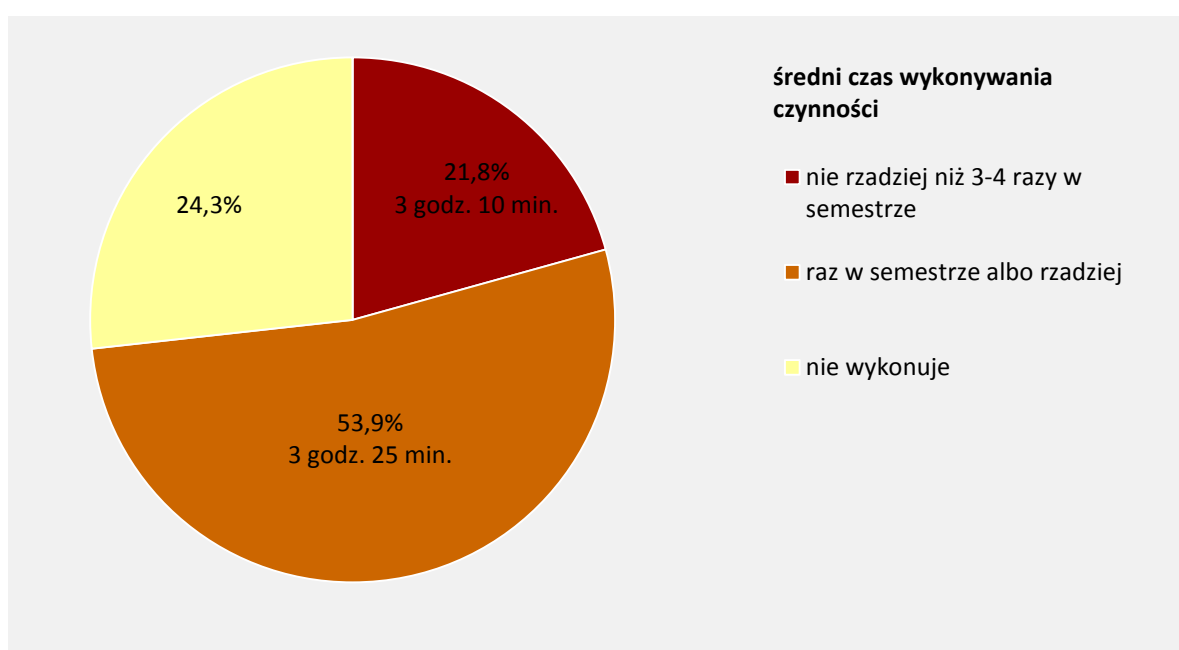
Wykres 4.7. Pisanie sprawozdań

Pisanie sprawozdań dotyczy około 4/5 nauczycieli. Najbardziej typowe jest pisanie sprawozdań raz na semestr, robi tak około połowy wszystkich nauczycieli. Spora część robi to jednak częściej, przy czym większa częstotliwość nie powoduje istotnych różnic w czasie trwania jednorazowego wykonania tej czynności, który średnio wynosi około 2 godz.

Podobnie, typowa czasochłonność uczestnictwa w ewaluacji wewnętrznej lub zewnętrznej nie zmienia się znacząco w zależności od tego, jak często się ją wykonuje, i wynosi orientacyjnie od trzech do trzech i pół godziny. Uczestniczy w tym około 3/4 nauczycieli. Blisko 30% nauczycieli na ewaluację poświęca czas raz w semestrze, 1/5 raz w roku, a 1/5 kilka razy w semestrze lub częściej. Podobnie jak w przypadku części czynności czysto dydaktycznych, ta zróżnicowana częstotliwość zajmowania się sprawami ewaluacji sugeruje, że sami nauczyciele traktują je w sposób zróżnicowany. Dla jednych jest to czysto biurokratyczny wymóg, dla innych okazja do usystematyzowania zebranych w poprzedzającym okresie doświadczeń.

Wykres 4.8. Uczestniczenie w procesie ewaluacji wewnętrznej lub zewnętrznej

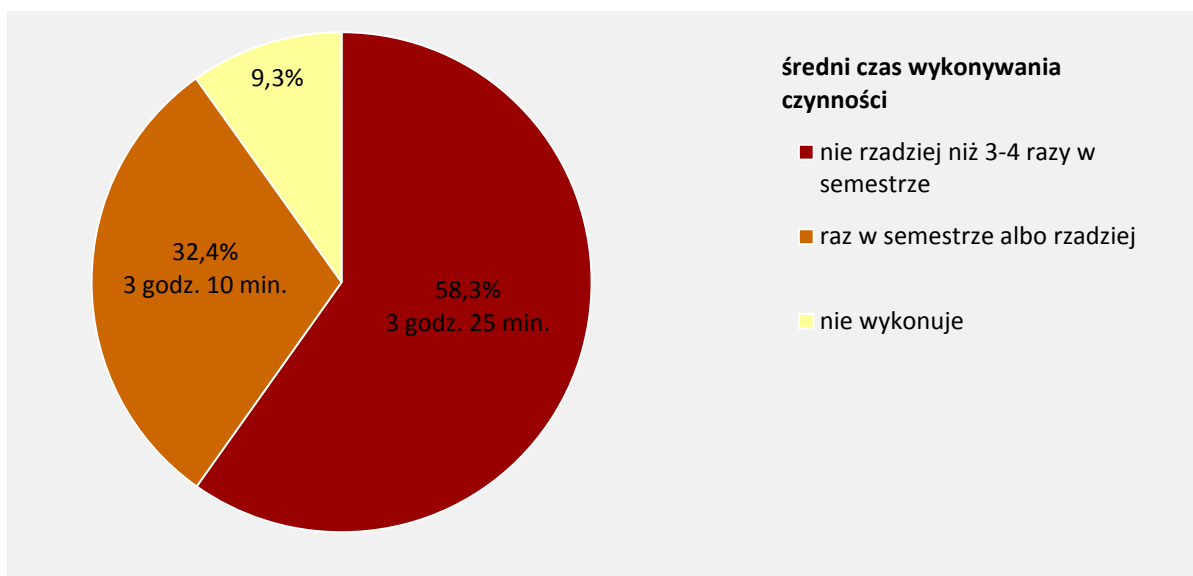
Ostatni rodzaj czynności obejmuje sprawy rozwoju zawodowego, w tym formalnego awansu. Przynajmniej część tych czynności w odbiorze respondentów mogła pokrywać się z innymi, np. poszukiwanie i zapoznawanie się z pomocami dydaktycznymi mogło częściowo nakładać się z czynnościami z pierwszej grupy: przygotowaniem lekcji lub przygotowaniem innych zajęć. Wyróżnienie tego rodzaju czynności jako odrębnej kategorii w badaniu służy więc nie tyle określeniu sumarycznego czasu pracy, co poznaniu pewnego aspektu pracy nauczyciela. W tym przypadku dowiadujemy się, że ponad połowa nauczycieli (57%) poszukuje i zapoznaje się z pomocami dydaktycznymi nie rzadziej niż kilka razy w miesiącu. Skąd inąd wiadomo, że ważnym narzędziem w tym działaniu jest Internet. Dla kolejnych 27% jest to działanie podejmowane raz w miesiącu lub 3-4 razy w semestrze. Pokazuje to zainteresowanie środowiska nauczycielskiego nowymi sposobami pracy dydaktycznej.

Tabela 4.7. Czynności zawodowe związane z rozwojem zawodowym, z procentowym rozkładem częstotliwości i średnim czasem trwania jednorazowo danej czynności (wszyscy nauczyciele CAWI).

	raz na tydzień lub częściej	kilka razy w miesiącu	raz na miesiąc	3-4 razy w semestrze	raz w semestrze	raz w roku	rzadziej niż raz w roku	nie wykonuje	Razem	średni czas wykonywania czynności ⁶
Uczestnictwo w szkoleniach w ramach wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia nauczania	0,2	2,1	10,4	45,7	29,6	2,6	0,1	9,3	100	3:15
Poszukiwanie i zapoznawanie się z pomocami dydaktycznymi	22,1	34,9	12,1	14,7	4,5	1,4	0,0	10,4	100	2:25
Udział w konferencjach	0,1	2,1	8,4	35,7	29,4	7,6	0,6	16,2	100	3:20
Uczestnictwo w szkoleniach zewnętrznych i kursach	0,9	2,2	3,9	34,5	33,1	7,5	0,6	17,2	100	6:20
Przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym	2,8	8,5	8,1	6,1	6,9	2,4	2,1	63,2	100	3:35
Udział w zajęciach kursu kwalifikacyjnego	1,3	4,4	1,6	4,0	3,5	4,0	2,4	78,8	100	34:40
Udział w zajęciach na studiach podyplomowych (bez skierowania od dyr.)	1,5	7,0	1,5	0,2	0,2	0,2	2,1	87,4	100	53:55
Udział w zajęciach na studiach podyplomowych (ze skierowaniem od dyr.)	0,6	3,7	0,6	0,2	0,1	0,1	1,2	93,6	100	64:20

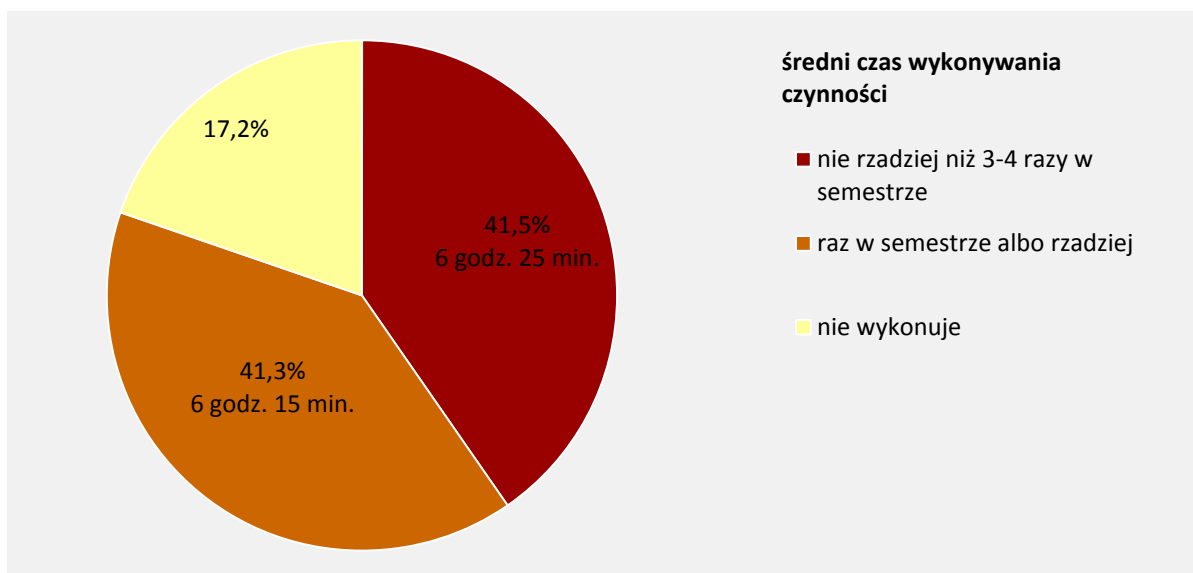
⁶ Zapis podaje godziny i minuty średniego wykonywania czynności z dokładnością do 5 minut. 1:55 to 1 godz. 55 min.

Wykres 4.9. Uczestnictwo w szkoleniach w ramach wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia nauczania

Uczestnictwo w wewnętrznych szkoleniach dla większości nauczycieli (60%) ma miejsce 3-4 razy w semestrze i jednorazowo zajmuje średnio nieco mniej niż trzy i pół godziny, 30% nauczycieli uczestniczy w nich raz w semestrze deklarując nieco krótszy czas na to przeznaczony, blisko 10% nie uczestniczy. Nieco mniejsza jest częstotliwość zewnętrznych szkoleń i kursów, 3-4 razy w semestrze obejmuje 42% nauczycieli, kolejne 41% raz w semestrze lub raz w roku, a blisko 17% nie uczestniczy w nich wcale.

Wykres 4.10. Uczestnictwo w szkoleniach zewnętrznych i kursach

Zarówno w szkoleniach wewnętrznych jak i zewnętrznych, ci, którzy robią to rzadziej, jednocześnie (i odwrotnie niż można by przypuszczać) deklarują nieco mniej czasu przeznaczanego na tę czynność jednorazowo., . Jest to kolejne świadectwo nadawania przez różnych nauczycieli różnego znaczenia

danej czynności zawodowej. Dla szkolenie lub kurs jednych może być spełnieniem formalnych oczekiwań przełożonych, dla innych źródłem autentycznego rozwoju zawodowego.

Traktując częstsze uczestnictwo w zewnętrznych szkoleniach jako wskaźnik aktywności, można wyróżnić nauczycieli nauczania początkowego, którzy są pod tym względem bardziej aktywni niż pozostali, w efekcie nauczyciele pierwszego etapu kształcenia uczestniczą częściej w zewnętrznych szkoleniach niż pozostali nauczyciele. Ponadto częściej na szkolenia chodzą nauczyciele z małym z stażem, co rozumiałe, aktywność szkoleniowa stopniowo choć nieznacznie maleje po 10 latach pracy w zawodzie nauczyciela i wyraźnie zmniejsza się po 30 latach pracy. Zebrane dane pozwalają na zakwestionowanie stereotypu dotyczącego udziału w zewnętrznych szkoleniach nauczycieli wiejskich. W badaniach jakościowych sygnalizowano trudniejszy dostęp do szkoleń zewnętrznych dla nauczycieli wiejskich, jednak mimo to ilościowe wskaźniki uczestnictwa nauczycieli wiejskich są na porównywalnym poziomie do średnich i dużych miast. Jedynie małe miasta do 20 tys. mieszkańców mają nieco niższe wskaźniki. Wyraźnie mniejszy udział w zewnętrznych szkoleniach cechuje nauczycieli wychowania fizycznego.

4.2. „Wielka piątka” – pięć codziennych czynności w zawodzie nauczyciela

W poprzednim punkcie skupiliśmy uwagę na częstotliwości występowania poszczególnych czynności zawodowych, wskazując na wykonywane częściej i rzadziej, także wykonywane przez większą lub mniejszą część nauczycieli. Analiza ta pokazała różnorodność pracy nauczycieli, sugerując także różne znaczenia nadawane tej samej czynności przez różnych nauczycieli. Ponadto, rekonstruując na podstawie danych różnorodność czynności zawodowych, dysponowaliśmy informacją o orientacyjnym czasie trwania jednorazowego wykonywania każdej z nich. Dzięki temu możliwe stało się dokładniejsze poznanie zróżnicowania pracy nauczycieli.

Przytoczmy jeden z przykładów omówionych w poprzednim punkcie. Z danych wynika, że zdecydowana większość nauczycieli pracuje z uczniami przygotowującymi się do konkursów lub olimpiad, ale z bardzo zróżnicowaną intensywnością, rozumianą jako jej częstotliwość i jednorazowe zaangażowanie czasu (wykres 4.2). Chociaż widać wyraźne różnice między nauczycielami, nie możemy na tej podstawie określić, ile czasu poświęcają oni „średniotygodniowo” na tę konkretną czynność. Dla mniej rutynowych czynności, jak tu omawiana, taka wartość po prostu obiektywnie nie istnieje. Raczej jest tak, że część nauczycieli pracuje z uczniami szykującymi się do konkursów lub olimpiad systematycznie, inni poświęcają swój czas „od konkursu do konkursu”, ale robią to dość regularnie, jeszcze inni traktują to zajęcie jako okazjonalne lub sporadyczne, a część w tym nie uczestniczy. Zapewne każda z tych grup charakteryzuje się innymi cechami i jest skłonna przeznaczyć na tę czynność zupełnie inną część swojego czasu pracy. Ponadto, gdyby nawet udało się analitycznie oszacować uśrednione zaangażowanie czasowe w tę konkretną czynność, może ona w pewnym stopniu nakładać się na inne czynności zawodowe, co uniemożliwia zsumowanie czasu poszczególnych czynności z całego katalogu 53 czynności „pozatablicowych”. Nie ma więc możliwości, by przejść od oszacowania czasochłonności wszystkich czynności zawodowych do syntetycznej miary tygodniowego nakładu pracy. Walorem tego katalogu jest jednak wyraziste pokazanie, że nauczyciel wykonuje znacznie więcej czynności niż tylko prowadzenie lekcji, co obala stereotyp, że pracuje on tylko tyle co „przy tablicy”. Tabele częstotliwości i jednostkowego czasu

angażowanego w daną czynność (4.4-4.7) pokazują złożoność i różnorodność pracy nauczycieli, bez których nie można zrozumieć uwarunkowań wykonywania tego zawodu.

Jednocześnie podstawowa trudność oszacowania tygodniowego czasu pracy nauczycieli wynika właśnie z pokazanej tu różnorodności. W badaniu opartym na ankiecie internetowej (CAWI) próbą przezwycięzenia tej trudności było pytanie o sumaryczny czas przeznaczony na daną czynność w całym tygodniu. Nauczyciele, wypełniając ankietę, sami mieli oszacować, ile czasu zajmuje im dana czynność w „typowym tygodniu”. Jednak pytanie takie można sensownie zadać jedynie w odniesieniu do czynności, które występują nie rzadziej niż raz na tydzień. Trudno przecież oczekiwać oszacowania tygodniowego czasu dla czynności wykonywanych rzadziej lub nieregularnie. Trudno także pytać o sumaryczne oszacowanie czasu poświęconego na daną czynność w całym miesiącu. Kalendarz szkolny jest na tyle zróżnicowany, że nie ma w nim choćby dwóch takich samych miesięcy a różnice między miesiącami są niekiedy dość istotne. O jaki więc miesiąc należałoby pytać? Szacunki w całym semestrze lub roku obarczone byłyby jeszcze większym błędem.

Tydzień jest podstawową miarą rytmiczności pracy w zawodzie nauczyciela i zgodnie z tym poproszono respondentów o oszacowanie sumarycznego nakładu czasu na daną czynność w „typowym tygodniu”. Dotyczyło to tych czynności, które dany respondent zadeklarował jako wykonywane nie rzadziej niż raz w tygodniu. Warto też podkreślić, że liczba takich typowych tygodni w roku nie jest łatwa do ustalenia. Tygodni z wszystkimi dniami lekcji zgodnych z planem jest orientacyjnie około 27 w roku, zależnie od szkoły, liczby wycieczek, zielonych szkół, ale też układu świąt w danym roku szkolnym, kalendarza egzaminów zewnętrznych, itp. Nie wiadomo też, jak czas pracy w typowym tygodniu przekłada się na tygodnie nietypowe, z których każdy ma swoją specyfikę. Osobną więc trudnością byłoby przejście od czasu pracy w „typowym tygodniu” do sumarycznego czasu pracy nauczyciela w skali roku. Tego zagadnienia tu nie podejmujemy. Jednak dodatkową trudnością jest też to, że tylko część czynności zawodowych wykonywana jest przez większość nauczycieli w cyklu cotygodniowym. Tymczasem są ważne w pracy nauczyciela czynności, które w cyklu cotygodniowym wykonywane są tylko przez część nauczycieli.

Dla przykładu, indywidualne rozmowy z rodzicami prowadzi raz na tydzień lub częściej 8% nauczycieli (tabela 4.3). Ci właśnie respondenci oszacowali swój tygodniowy czas poświęcony na indywidualne rozmowy z rodzicami. Jednak taka informacja nie może stać się podstawą do uogólnienia na wszystkich nauczycieli, którzy, jak wiadomo z danych, prowadzą indywidualne rozmowy z rodzicami z bardzo zróżnicowaną częstotliwością. Można oczywiście uwzględnić uzyskany czas dla tych 8% nauczycieli, a inne czynności dla innych nauczycieli, którzy te inne czynności wykonują częściej, ale nie stworzy to obrazu tygodnia pracy większości nauczycieli.

W efekcie w metodzie CAWI zbiorcze analizy tygodniowego czasu pracy musimy oprzeć na takich czynnościach, które cotygodniowo wykonywane są przez większość nauczycieli. Na szczęście te właśnie czynności, chociaż nieliczne, są najbardziej znaczące w budżecie czasu nauczycieli. Stanowią więc dobrą podstawę do analiz przekrojowych. Są to: prowadzenie lekcji oraz cztery następujące czynności (por. tabela 4.4.):

- przygotowywanie lekcji – 96,8%
- prowadzenie innych zajęć z uczniami (zajęcia pozalekcyjne) – 79,1%
- przygotowywanie innych zajęć (pozalekcyjnych) – 66,6%
- sprawdzanie prac – 64,5%

Przy każdej czynności przytoczono odsetek nauczycieli, którzy zadeklarowali że wykonują ją raz na tydzień lub częściej (a więc także oszacowali tygodniowy czas na nią poświęcony). Te cztery czynności wraz z samym prowadzeniem lekcji można nazwać „wielką piątką”, gdyż określają one cotygodniowy rytm pracy większości nauczycieli, a jednocześnie stanowią największą część czasu pracy nauczyciela w ogóle. Następną w kolejności pod względem częstotliwości wykonywania jest czynność „poszukiwanie i zapoznawanie się z pomocami dydaktycznymi”, przy czym nie rzadziej niż raz na tydzień wykonuje ją 22,1% nauczycieli, a więc znacznie mniej, ponadto przypuszczalnie w znacznym stopniu wchodzi ona w zakres przygotowania zajęć lekcyjnych lub pozalekcyjnych, czyli nie można jej z nimi zsumować).

Sądzymy, że czynności z „wielkiej piątki” nie nakładają się na siebie, czym innym jest przygotowanie lekcji, a czym innym sprawdzanie prac. Ufamy także, że czas deklarowany np. na przygotowanie lekcji nie pokrywa się z czasem deklarowanym na przygotowanie innych zajęć. Dlatego uważamy, że w przypadku czterech wyszczególnionych tu czynności tygodniowy czas trwania każdej z nich – oszacowane przez nauczycieli w odniesieniu do typowego tygodnia – można ze sobą sumować.

Dzięki temu możemy przeanalizować zależności, jakie występują w tym głównym segmencie czasu pracy nauczycieli.

Przede wszystkim występuje istotna zależność czasu pracy od liczby godzin tablicowych, czyli liczby prowadzonych tygodniowo zajęć lekcyjnych.

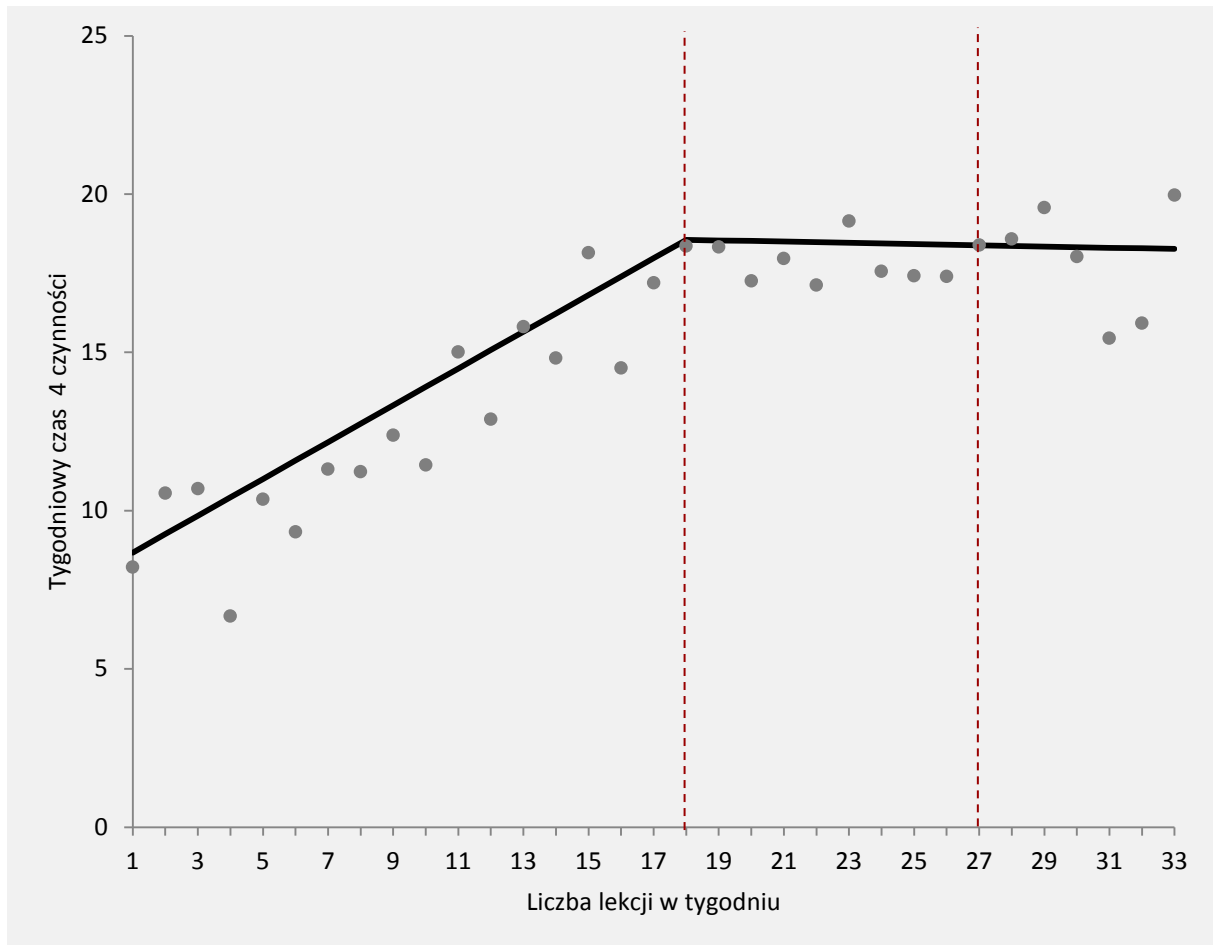
4.2.2. Godziny „tablicowe” a czas pracy nauczycieli

Wśród nauczycieli zwraca uwagę duża rozpiętość liczby prowadzonych lekcji w tygodniu, ponadto wśród wylosowanych do badania byli nauczyciele pełniący funkcje, które modyfikują pensum, i nie pełniący takich funkcji, dodatkowo część nauczycieli pracowała u jednego pracodawcy, a część u więcej niż jednego.

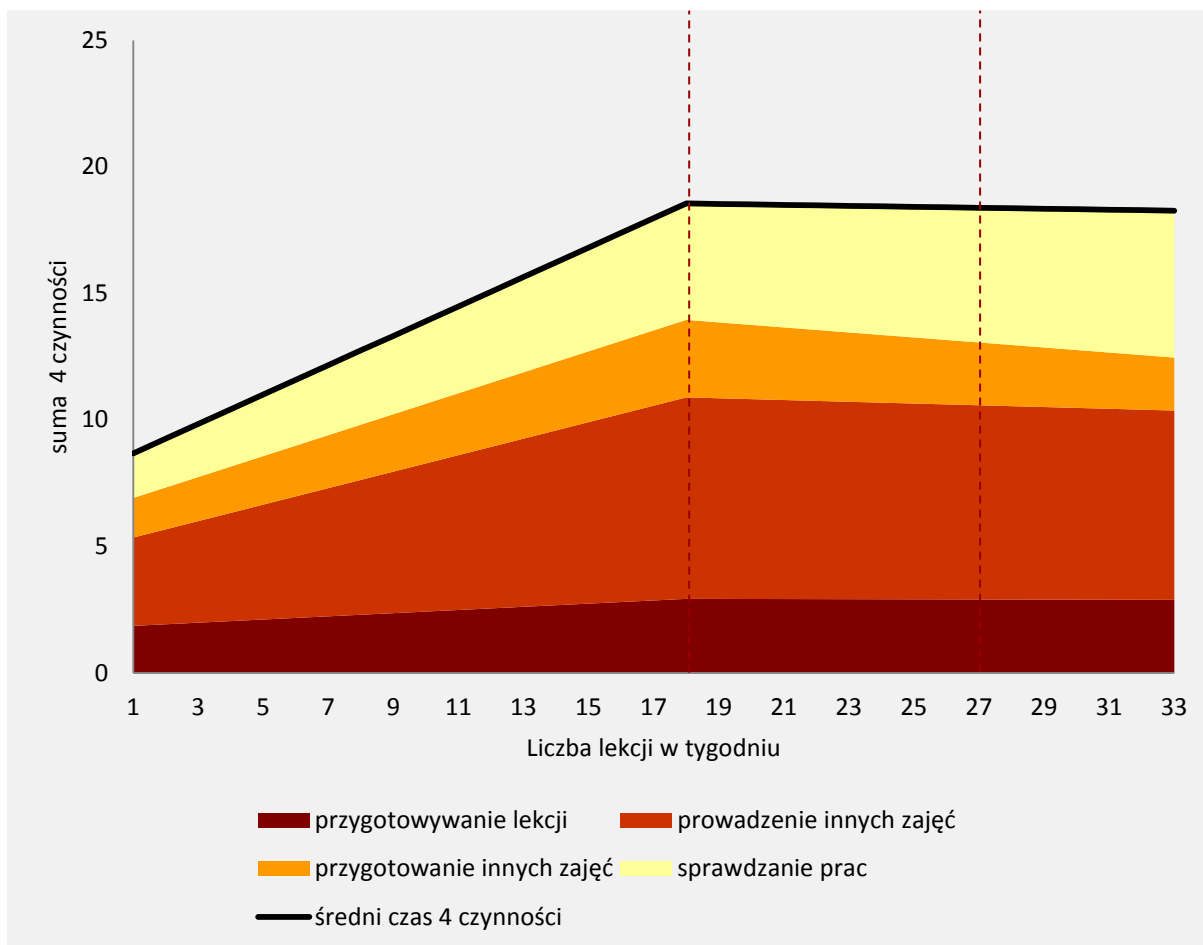
Wydawać by się mogło, że istnieje prosta zależność, każda godzina prowadzonej przez nauczyciela lekcji wymaga określonego, stałego nakładu pracy pozalekcyjnej. Stąd oczywista wydawałoby się, że im więcej godzin tablicowych, tym więcej czasu nauczyciele poświęcają także na czynności, takie jak przygotowanie lekcji i sprawdzanie prac. Jednak okazało się, że ta zależność jest bardziej złożona – o ile w przypadku nauczycieli, którzy nie mają pełnego pensum 18 godzin widać wyraźnie zależność liniową – im więcej nauczyciel ma godzin tablicowych, tym dłużej pracuje w ogóle, to wówczas, gdy nauczyciel ma co najmniej pełne pensum, czas jego pracy stabilizuje się na zbliżonym poziomie, nie wzrastając wraz kolejnymi godzinami ponadwymiarowymi. Inaczej mówiąc, czy nauczyciel prowadzi 18 godzin lekcyjnych czy 20 lub 25 - pozostałe czynności codzienne zajmują mu sumarycznie mniej więcej tyle samo czasu.

Wykres 4.11a. Zależność między liczbą godzin tablicowych a czasem wykonywania czynności codziennych (suma tygodniowa czasów czterech czynności) – tendencja zróżnicowania pomiędzy nauczycielami niepełno i pełnoetatowymi.

Wykres 4.11b. Zależność między liczbą godzin tablicowych a czasem wykonywania czynności codziennych (suma tygodniowa czasów czterech czynności) z pokazaniem składowych.

Wykres 4.11a. pokazuje, że sumaryczny tygodniowy czas pracy nauczycieli podlega trochę innym prawidłowościom w zależności od posiadania lub nieposiadania tygodniowego pensum godzin lekcyjnych. W przypadku 17 lub mniejszej liczby lekcji tygodniowo, czas pracy dokładany do każdej kolejnej godziny lekcyjnej mniej więcej równomiernie rośnie w zależności od liczby godzin tablicowych.

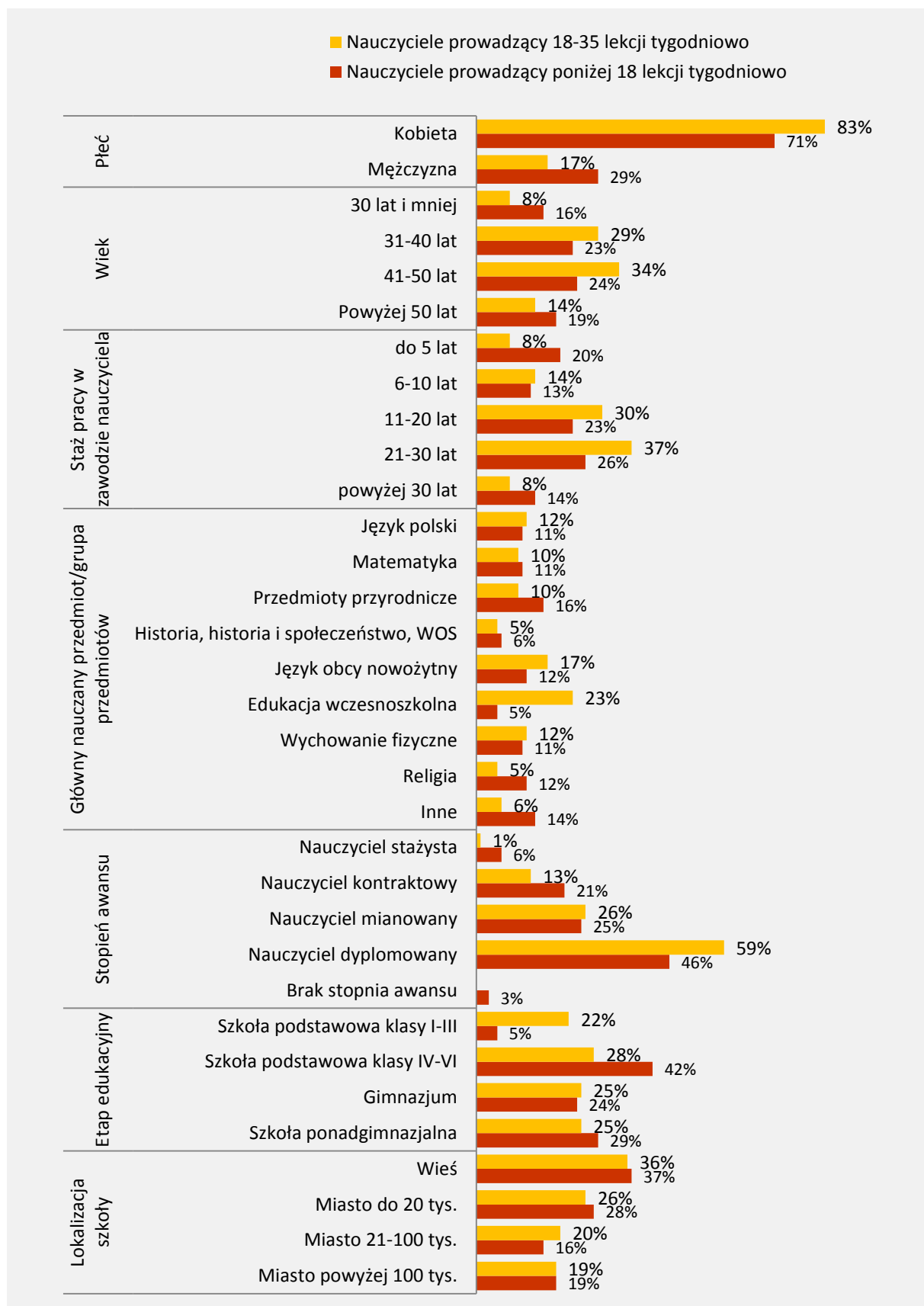
Ta intuicyjnie spodziewana zależność nie występuje natomiast wśród nauczycieli z pełnym pensum. Każda dodatkowa godzina ponadwymiarowa powyżej 18 lekcji tygodniowo nie powoduje przyrostu czasu poświęcanego na pozostałe główne czynności. Następuje pewnego rodzaju nasycenie, a nawet niewielki spadek czasu poświęcanego na główne czynności pozalekcyjne. Ta druga zależność, choć mniej intuicyjna, daje się również uzasadnić. Nauczyciel, mając dodatkowe lekcje ponadwymiarowe, inaczej gospodaruje swoim czasem. O ile przy kilku lub kilkunastu lekcjach tygodniowo przyrost każdej godziny lekcyjnej jest znaczącym zwiększeniem nakładu pracy, o tyle przyrost o kolejną godzinę przy pełnym etacie implikuje raczej kompensację czasu w innych czynnościach. Obie więc części zbadanej prawidłowości mają swoje praktyczne uzasadnienie. To co zaskakujące, to raczej tak wyrazisty punkt zwrotny zależności między liczbą lekcji a głównymi składnikami pozalekcyjnego czasu pracy nauczycieli.

Na wykresach zaznaczono przerywane pionowe linie dla 18 i 27 godzin lekcyjnych tygodniowo. Są to wartości graniczne dla pracy z pełnym pensum u tego samego pracodawcy. Liczebności nauczycieli deklarujących prowadzenie powyżej 27 lekcji tygodniowo były znacznie mniejsze niż w przedziale 18-

27 lekcji (stąd nieco większa zmienność wartości średnich na wykresie 4.11a), niemniej utrzymanie się zbliżonej tendencji również powyżej 27 godzin lekcyjnych tygodniowo świadczy o tym, że prawidłowość, o której mowa, występuje niezależnie od tego, czy nauczyciel pracuje u jednego pracodawcy, czy więcej niż jednego. Powyżej 27 lekcji tygodniowo można mieć bowiem tylko wtedy, jeśli pracuje się u więcej niż jednego pracodawcy, ale mimo to ilość czasu przeznaczona łącznie na główne pozalekcyjne czynności zawodowe utrzymuje się na zbliżonym poziomie.

Ze względu na odmienną specyfikę zależność czasu pracy pozalekcyjnego od liczby godzin tablicowych wśród nauczycieli niepełnoetatowych z dalszych analiz oddzielimy tę grupę, koncentrując uwagę na nauczycielach, którzy prowadzą co najmniej 18 lekcji tygodniowo. Zanim jednak przejdziemy do takich analiz, scharakteryzujemy krótko zbiorowość nauczycieli bez pełnego pensum godzin. Prowadzenie co najwyżej 17 lekcji tygodniowo występuje częściej wśród mężczyzn niż wśród kobiet. Dotyczy częściej nauczycieli młodych albo zaawansowanych wiekiem, a zarazem też z małym stażem albo bardzo dużym stażem pracy w zawodzie. Niepełny wymiar godzin zdarza się stosunkowo rzadziej wśród nauczycieli dyplomowanych, częściej wśród kontraktowych. W poszczególnych grupach przedmiotowych wyraźnie częściej niepełne pensum mają nauczyciele przedmiotów przyrodniczych, a także religii i przedmiotów „małogodzinowych” zebranych w kategorii „inne”, stosunkowo rzadziej dotyczy to nauczycieli języków obcych. Co ciekawe, wyraźnie rzadko niepełny wymiar godzin występuje wśród nauczycieli nauczania początkowego, natomiast wyraźnie częściej wśród nauczycieli klas 4-6. Dane liczbowe ilustrujące te zależności zawiera tabela 4.12. Zaznaczymy przy tym, że praca w niepełnym wymiarze godzin dotyczy około 20% nauczycieli tablicowych.

Wykres 4.12. Nauczyciele z pełnym pensum i z niepełnym

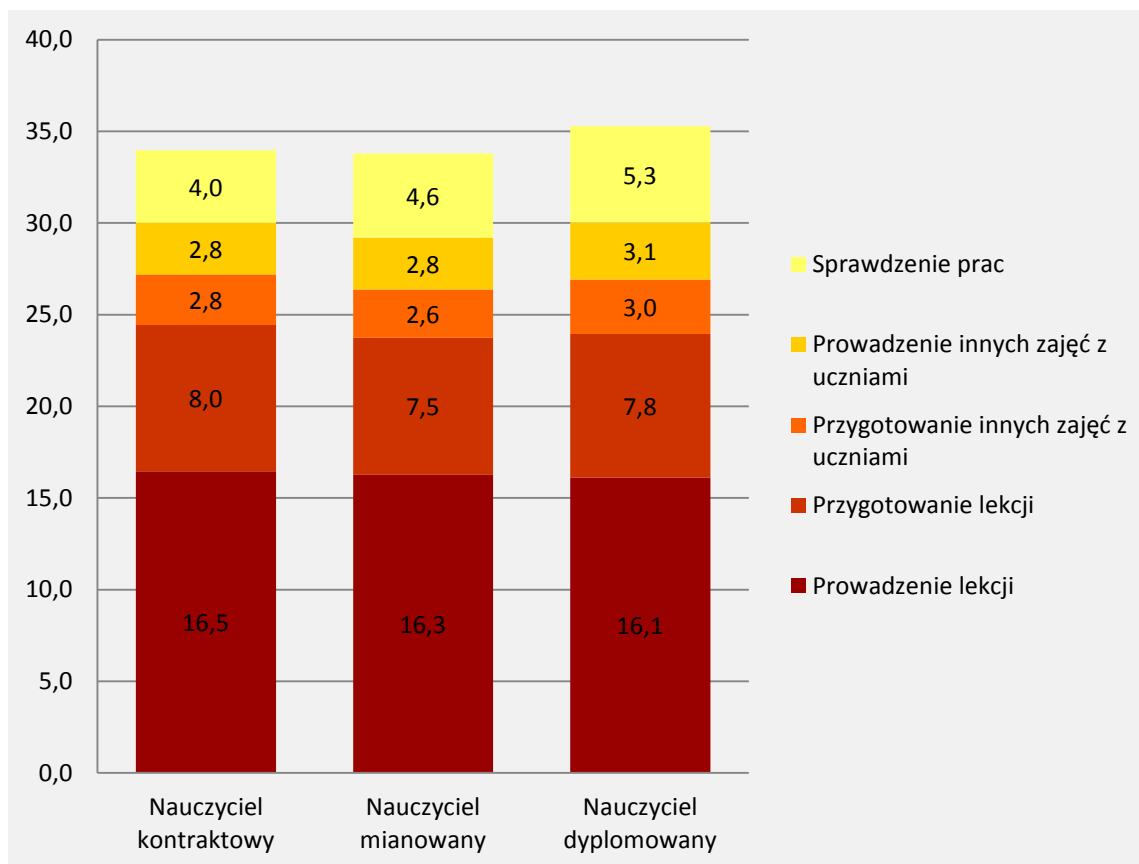

4.2.3. Nauczyciele pełnoetatowi – „18-35”

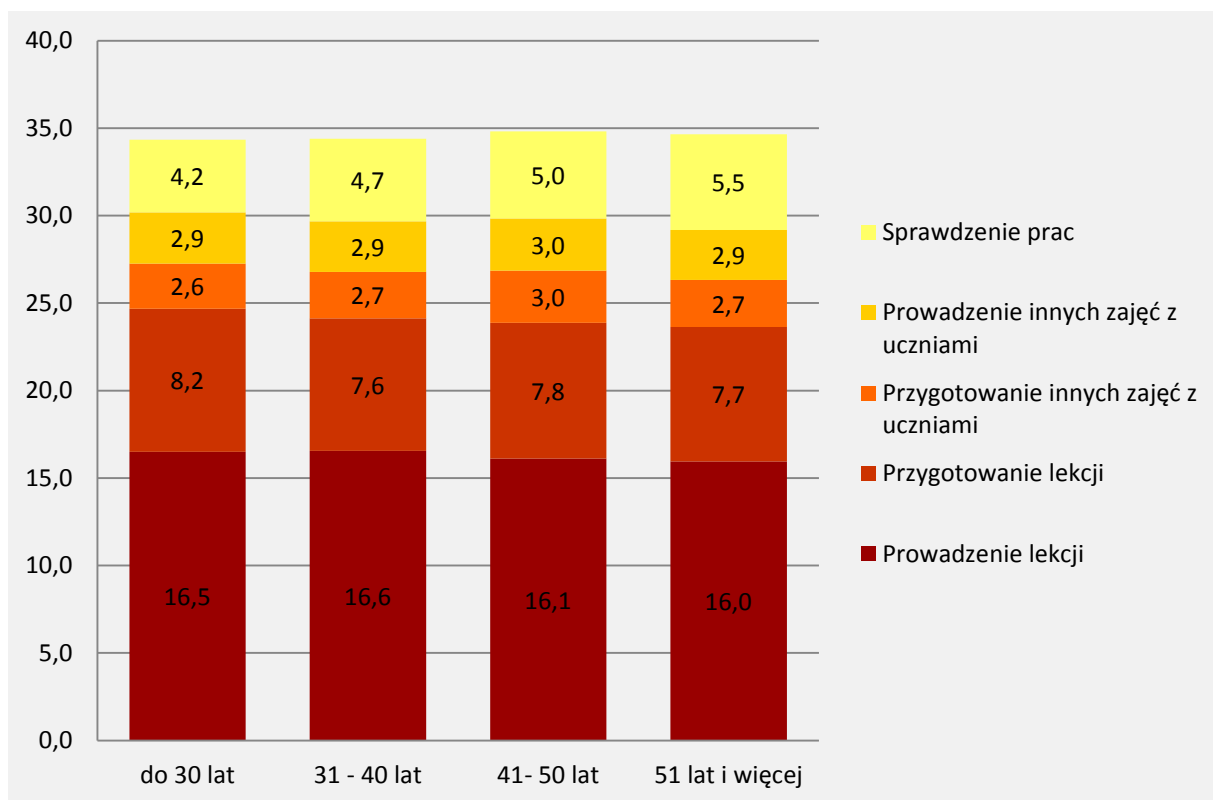
Zatem około 80% nauczycieli to nauczyciele prowadzący co najmniej 18 godzin lekcyjnych tygodniowo. Jak już wykazaliśmy na wykresie 4.11, czas pracy nauczycieli pełnoetatowych w zakresie głównie wykonywanych, codziennych czynności, nie zmienia się w zależności od tego, czy mają 18 godzin „tablicowych”, czy więcej. W poniższych analizach objęliśmy wszystkich nauczycieli deklarujących prowadzenie od 18 do 35 lekcji tygodniowo (niezależnie od tego, w ilu uczą szkołach). Zdarzały się też większe liczby deklarowanych godzin lekcyjnych tygodniowo, ale nie występowały one licznie i zostały wyłączone z analiz.

Wykresy od 4.13 do 4.17 przedstawiają podstawowe zestawienia pięciu codziennych czynności w pracy nauczyciela oraz przeznaczany na nie łączny czas w typowym tygodniu roku szkolnego, w najważniejszych przekrojach ze względu na: stopień awansu, wiek, staż pracy w zawodzie nauczyciela, wielkość miejscowości, w której znajduje się szkoła oraz przedmiot, którego uczy nauczyciel. Pokazują one, że czas codziennych czynności jest raczej niezależny od takich cech jak wielkość miejscowości, wiek, czy staż pracy nauczyciela. Można by oczekiwać, że nauczyciele z dłuższym stażem potrzebują trochę mniej czasu na takie czynności jak przygotowanie zajęć lub sprawdzanie prac, ale tak nie jest. Raczej nauczyciele z krótszym stażem deklarowali nieco krótszy czas potrzebny na ich wykonanie w całym tygodniu. Z kolei nauczycieli dyplomowani deklarowali trochę dłuższy czas przeznaczany na sprawdzanie prac, niż mianowani czy kontraktowi.

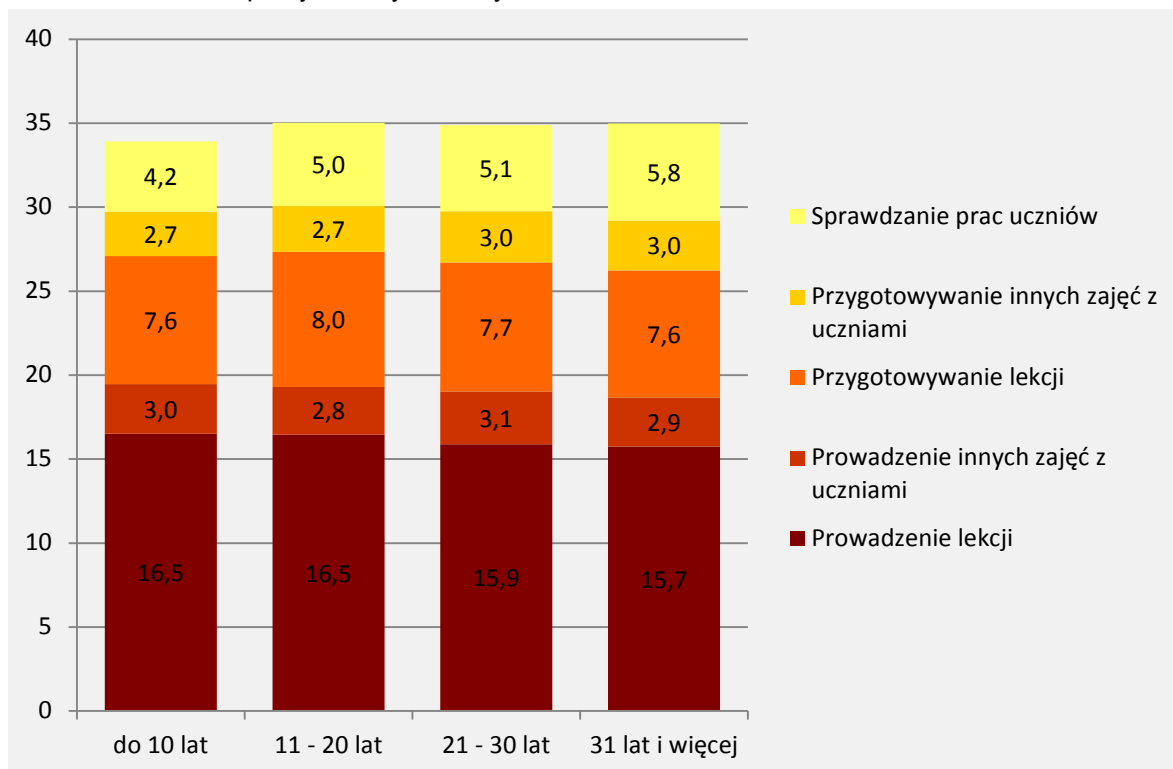
Wykres 4.13. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-35” w zależności od stopnia awansu, wyniki CAWI.

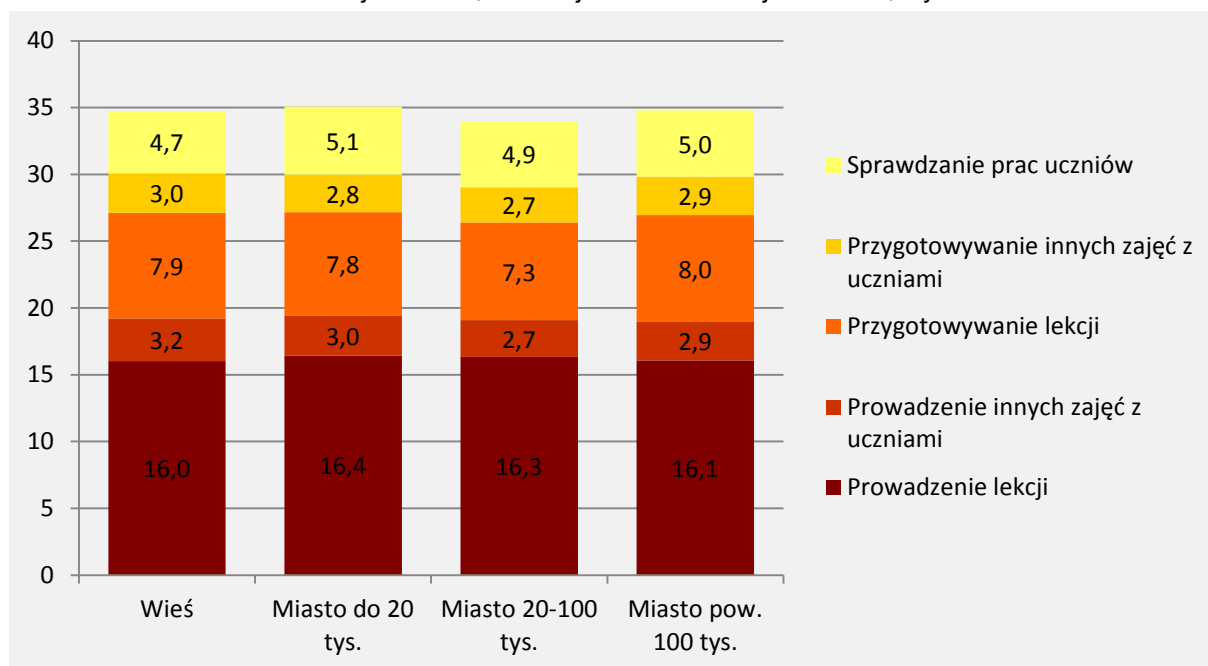
Wykres. 4.14. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-35” w zależności od wieku nauczyciela, wyniki CAWI.

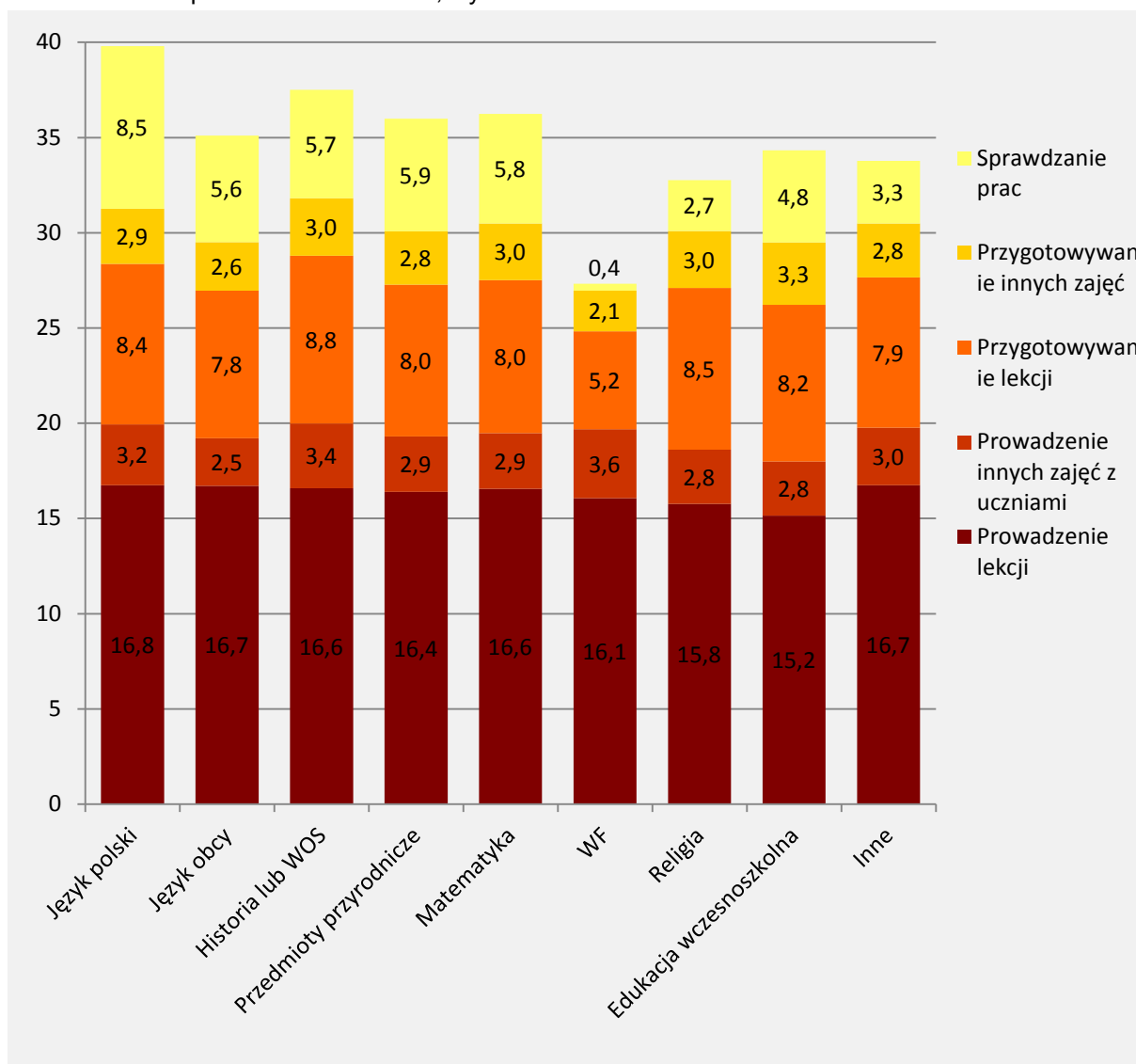
Wykres. 4.15. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-35” w zależności od stażu pracy nauczyciela, wyniki CAWI

Wykres. 4.16. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-35” w zależności od wielkości miejscowości, w której zlokalizowana jest szkoła, wyniki CAWI.

Wykres. 4.17. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-35” w zależności od przedmiotu nauczania, wyniki CAWI.

Największe różnice zaobserwowane w badaniu występują pomiędzy nauczycielami różnych przedmiotów. Trzeba zaznaczyć, że kategoria ta nie jest całkiem jednoznaczna. Wielu nauczycieli uczy więcej niż jednego przedmiotu, co tworzy dość złożoną mozaikę różnych konfiguracji przedmiotów. Dla uniknięcia nadmiernie złożonego obrazu utworzyliśmy grupy przedmiotów pokrewnych i klasyfikowaliśmy do nich nauczycieli według przedmiotu z największą liczbą prowadzonych lekcji przez danego nauczyciela. Dla przykładu, część nauczycieli wychowania fizycznego prowadzi także zajęcia z innego przedmiotu, ale jeśli jest to mniej godzin lekcyjnych niż same zajęcia WF, są przedstawieni jako nauczyciele WF. W ten sposób tłumaczymy np. pojawienie się sprawdzania prac uczniowskich (w niewielkim stopniu) wśród nauczycieli WF. De facto, dotyczy to tylko niektórych z nich, którzy prowadzą także zajęcia z innego przedmiotu.

Właśnie nauczyciele WF z jednej strony oraz nauczyciele języka polskiego, odróżniają się pod względem czasu poświęcanego na codzienne czynności od wszystkich pozostałych (wykres 4.17).

Zwłaszcza sprawdzanie prac uczniowskich jest tą pozycją, w której widać największe różnice, także w mniejszym stopniu dotyczy to czasu przeznaczanego na przygotowanie lekcji.

Wynik ten potwierdza analiza regresji, w której uwzględniono liczbę lekcji prowadzonych tygodniowo, płeć, wielkość miejscowości, staż, pełnione funkcje i właśnie przedmiot, którego uczy nauczyciel. Różnice dla nauczycieli języka polskiego i nauczycieli WF są zgodne z pokazanymi na wykresie 4.17 i pozostają istotne statystycznie również po uwzględnieniu pozostałych wymienionych czynników. Ponadto, warto zauważyć, że sprawowanie funkcji dyrektora lub wicedyrektora szkoły, po uwzględnieniu liczby prowadzonych lekcji, nie wpływa na czas codziennych czynności związanych bezpośrednio z prowadzeniem lekcji, inaczej mówiąc dyrektorzy szkół sami prowadząc lekcje poświęcają na ich „dodatkową obsługę”, czyli ich przygotowanie i sprawdzanie prac, podobną ilość czasu co inni nauczyciele. Z kolei nauczyciele pełniący funkcję lidera zespołu należą do tych, którzy na przygotowanie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych poświęcają więcej czasu niż pozostali. Być może dlatego właśnie wybierani są na liderów zespołów, albo na odwrót, jako liderzy czują się zobowiązani do głębszych przygotowań. Tak czy inaczej generalnie poświęcają więcej czasu na cztery opisywane tu czynności codzienne.

Warto na koniec podkreślić, że dla nauczycieli prowadzących co najmniej 18 lekcji tygodniowo, także analiza regresji potwierdza przedstawioną na wykresach 4.11a i b zależność, pokazującą lekki spadek czasu trwania czterech omawianych tu czynności codziennych wraz z prowadzeniem każdej kolejnej ponadwymiarowej godziny lekcyjnej. Spadek ten nie dotyczy sprawdzania prac, ale też nie pojawia się wzrost tego czasu, natomiast dotyczy najbardziej przygotowania zajęć pozalekcyjnych i w mniejszym stopniu pozostałych składowych. Następuje więc lekka kompensacja dodatkowego obciążenia (rzędu niespełna 10min. na każdą godzinę lekcyjną).

4.3. Porównanie wyników dwóch technik badawczych – analizy przekrojowe oraz średni czas pracy i jego struktura

Ostatni punkt tego rozdziału zestawia ze sobą wyniki obu technik badawczych zastosowanych w programie badawczym. Dotychczas opieraliśmy się na wynikach ankiety internetowej (CAWI), gdyż daje ona większą możliwość przedstawienia różnorodności pracy nauczycieli, wraz z obszernym katalogiem czynności zawodowych. Ponadto dla czynności codziennych mogliśmy prześledzić analizy oszacowania tygodniowej ich czasochłonności w typowym tygodniu pracy, daje to także możliwość analiz przekrojowych i analiz regresji. Nie byłoby potrzeby odwoływania się do innej techniki badawczej, gdyby typowa ankieta internetowa pozwalała na pogodzenia ze sobą drobiazgowego pytania respondentów o szczegółowe czynności zawodowe z możliwością sumowania czasochłonności każdej z nich. Tak jednak nie jest. Można albo zapytać o dość zgrubne oszacowanie czasu przeznaczanego na pracę zawodową – ale takie szacunki mogą być dość arbitralne – i wówczas ograniczyć się do ogólnej informacji ile czasu zdaniem nauczycieli zajmuje im praca zawodowa, albo zagłębić się w specyfikę pracy zawodowej nauczycieli i poznać jej złożoność, ale wówczas nie uzyskując zbiorczej informacji o sumarycznym czasie pracy dla wszystkich czynności.

Dlatego zastosowano dodatkową technikę badawczą DAR, uzupełniającą w stosunku do ankiety internetowej. Jej specyfika została wyjaśniona w rozdziale metodologicznym. Trzeba też zaznaczyć, że jest ona bardziej kosztowna, a zatem wielkość próby nie może być podyktowana wyłącznie względami analitycznymi, lecz także kosztowymi.

W pewnym zakresie wyniki uzyskane w obu technikach można dość precyzyjnie ze sobą porównać. Takim porównaniem – pokazanym w ostatniej tabeli 4.12 – pointujemy ten rozdział. Dla uzyskania lepszej porównywalności obu technik przeprowadzimy ją dla bardziej jednorodnej grupy nauczycieli.

4.3.1. Nauczyciele „18-27” – w poszukiwaniu w miarę jednorodnej grupy do analiz czasu pracy

Poniżej przedstawiamy kryteria wyłonienia z badanej zbiorowości nauczycieli „tablicowych” (przedmiotów ogólnokształcących) grupy trochę bardziej jednorodnej pod względem formalnych obciążeń. Chodzi o takich nauczycieli, którzy mają pełny etat, ale tylko jednego pracodawcę, w związku z tym mogą prowadzić od 18 do 27 lekcji tygodniowo, ponadto nie pełnią takich funkcji w szkole, które by wpływały na wielkość ich pensum.

Nazywamy roboczo tę grupę nauczycielami „18-27”. To podejście umożliwia wiarygodną analizę zróżnicowania ich czasu pracy. Tak więc nasz nauczyciel „18-27” spełnia następujące warunki:

- Jest zatrudniony na pełny etat. W praktyce nauczyciele ci prowadzą od 18 do 27 godzin lekcyjnych tygodniowo; zarówno górna jak i dolna granica tego przedziału wyznaczona jest przez zapisy prawne.
- Ma tylko jednego pracodawcę, choć gdy pracuje w zespole szkół może uczyć w różnych szkołach.
- Nie jest dyrektorem lub vice dyrektorem szkoły, nie pełni też funkcji, która by wpływała na pensum.

Przyjętą definicję nauczyciela „18-27” stosujemy do dalszych analiz danych w obu przedstawionych technikach badawczych: DAR i CAWI. W poniższej tabeli przedstawiamy zastosowanie przyjętej definicji nauczyciela „18-27” do tych dwóch prób respondentów z obu komponentów badania. Obok nauczycieli „18-27” wyróżniamy w niej trzy zbiory: nauczycieli pełniących funkcje wpływające na pensum, nauczycieli zatrudnionych na niepełny etat (poniżej 18 lekcji tygodniowo) oraz nauczycieli z więcej niż jednym pracodawcą szkolnym.

Tabela 4.8. Liczebności w próbie: nauczycieli „18-27” i pozostałych

	DAR	CAWI
Liczba respondentów ogółem	2617	4762
W tym:		
Nauczyciele „18-27”	1534	2909
Nauczyciele pełniący funkcje wpływającą na pensum	321	675
Nauczyciele zatrudnieni w niepełnym wymiarze godzin	488	963
Nauczyciele z więcej niż jednym pracodawcą	404	570

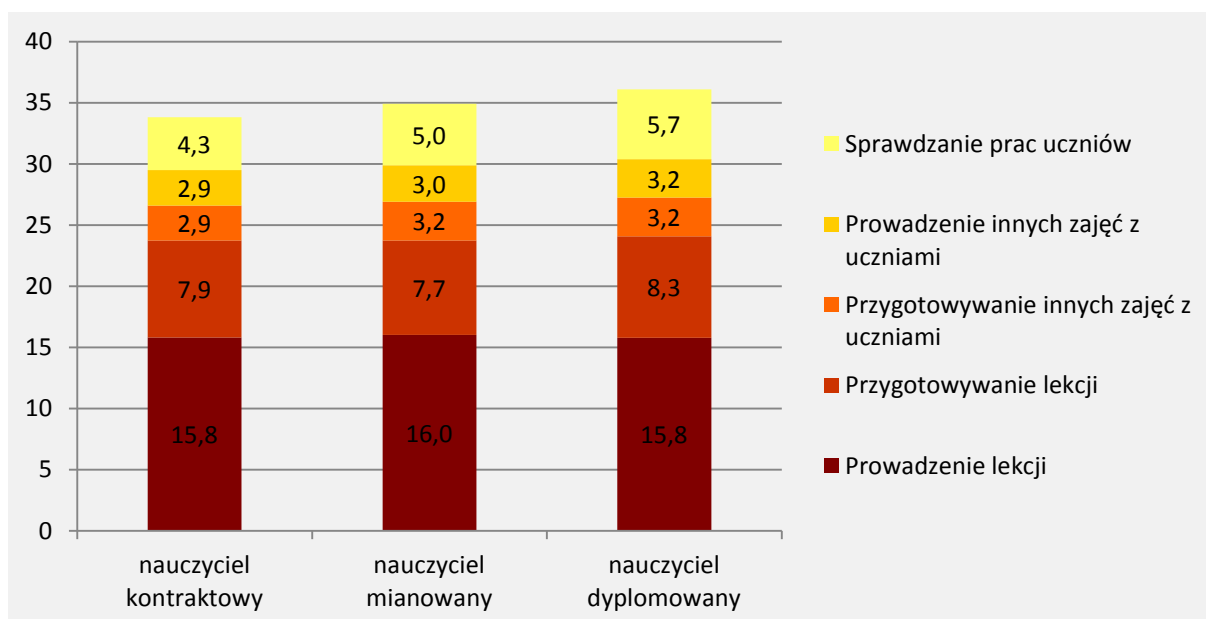
Uwaga: kategoria „nauczyciele 18-27” jest rozłączna z trzema pozostałymi, ale te trzy kategorie nakładają się na siebie, zatem liczebności poszczególnych kategorii po zsumowaniu przekraczają liczebność próby ogółem. Zestawienie to służy wyłącznie pokazaniu proporcji pomiędzy występowaniem cech, ze względu na które wyróżniono kategorię nauczycieli „18-27”.

Nauczyciele „18-27” stanowią 58,6 procent respondentów w badaniu DAR i 61,1 procent w badaniu CAWI (tabela 4.8). Można na tej podstawie uznać, że zdefiniowana wyżej grupa nauczycieli „18-27” stanowi około 60% ogółu nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących w Polsce.

4.3.2. Zróżnicowanie codziennych czynności zawodowych nauczycieli

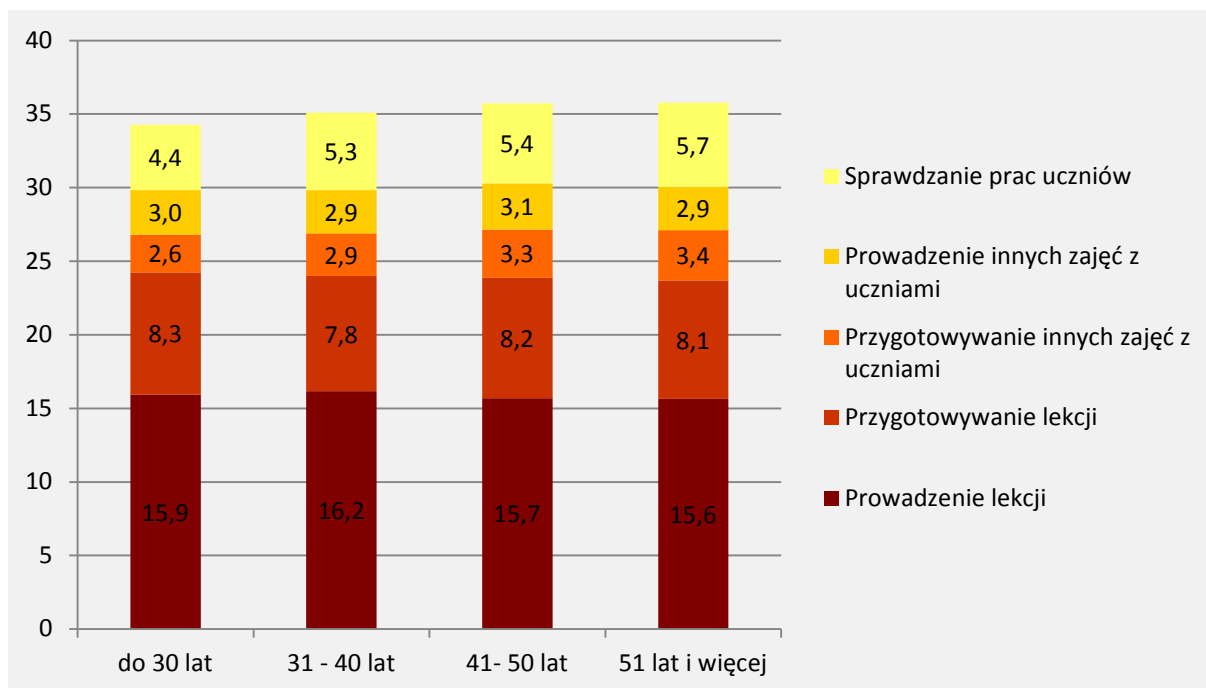
Przedstawimy te same czynności, jakie pokazaliśmy dla wszystkich nauczycieli pełnoetatowych „18-35”. W głównych przekrojach analizy bardziej jednorodna grupa nauczycieli „18-27” cechuje się zbliżonymi prawidłowościami. Jedynie niektóre z nich są trochę bardziej wyraziste. Dla przykładu zróżnicowanie ze względu na stopień awansu zawodowego nieco bardziej konsekwentnie układa się według rosnącego stopnia awansu. (Podobnie jak poprzednio, z powodu niewielkiej liczebności w próbie nauczycieli stażystów niemożliwe było uwzględnienie ich w tej analizie). Różnica ta zwłaszcza dotyczy sprawdzania prac uczniowskich.

Wykres 4.18. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-27” w zależności od stopnia awansu, wyniki CAWI.

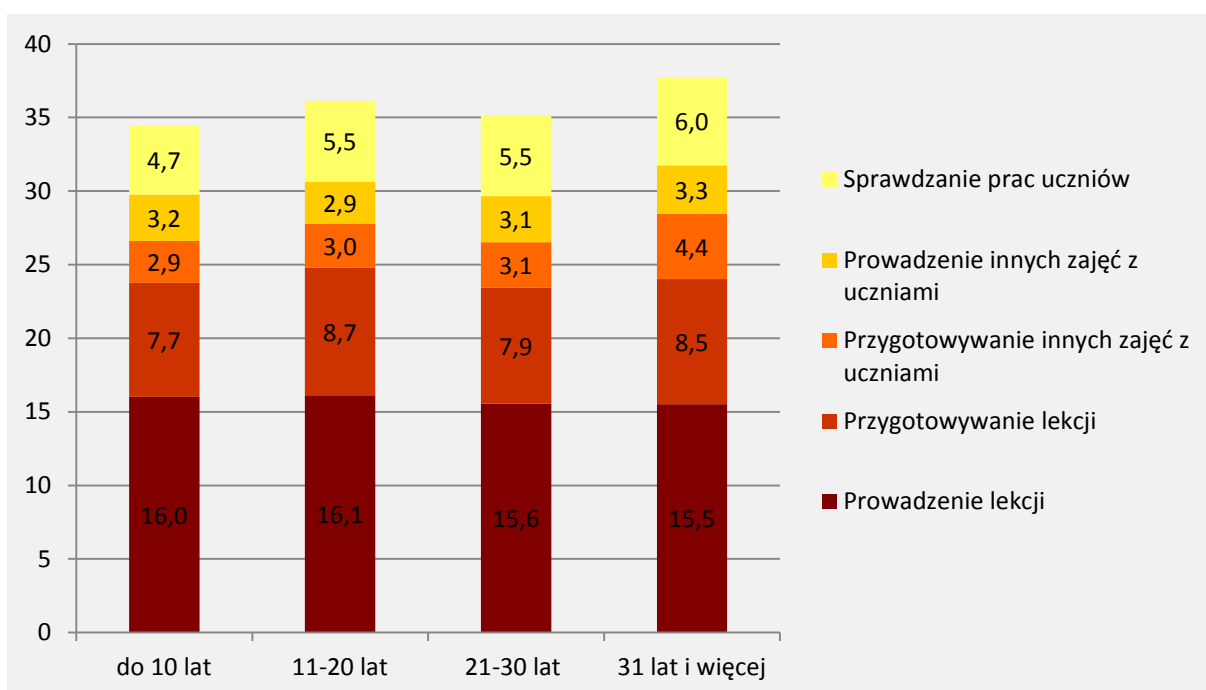

Poniższe dwa wykresy pokazują, że podobna sytuacja dotyczy przekrojów nauczycieli ze względu kolejno na wiek i staż pracy w szkole. Główne obserwowane różnice występują pomiędzy nauczycielami z najmniejszym i największym stażem. Inaczej niż można by oczekiwać, nauczyciele najbardziej doświadczeni deklarują więcej czasu na codzienne czynności zawodowe niż najmniej doświadczeni.

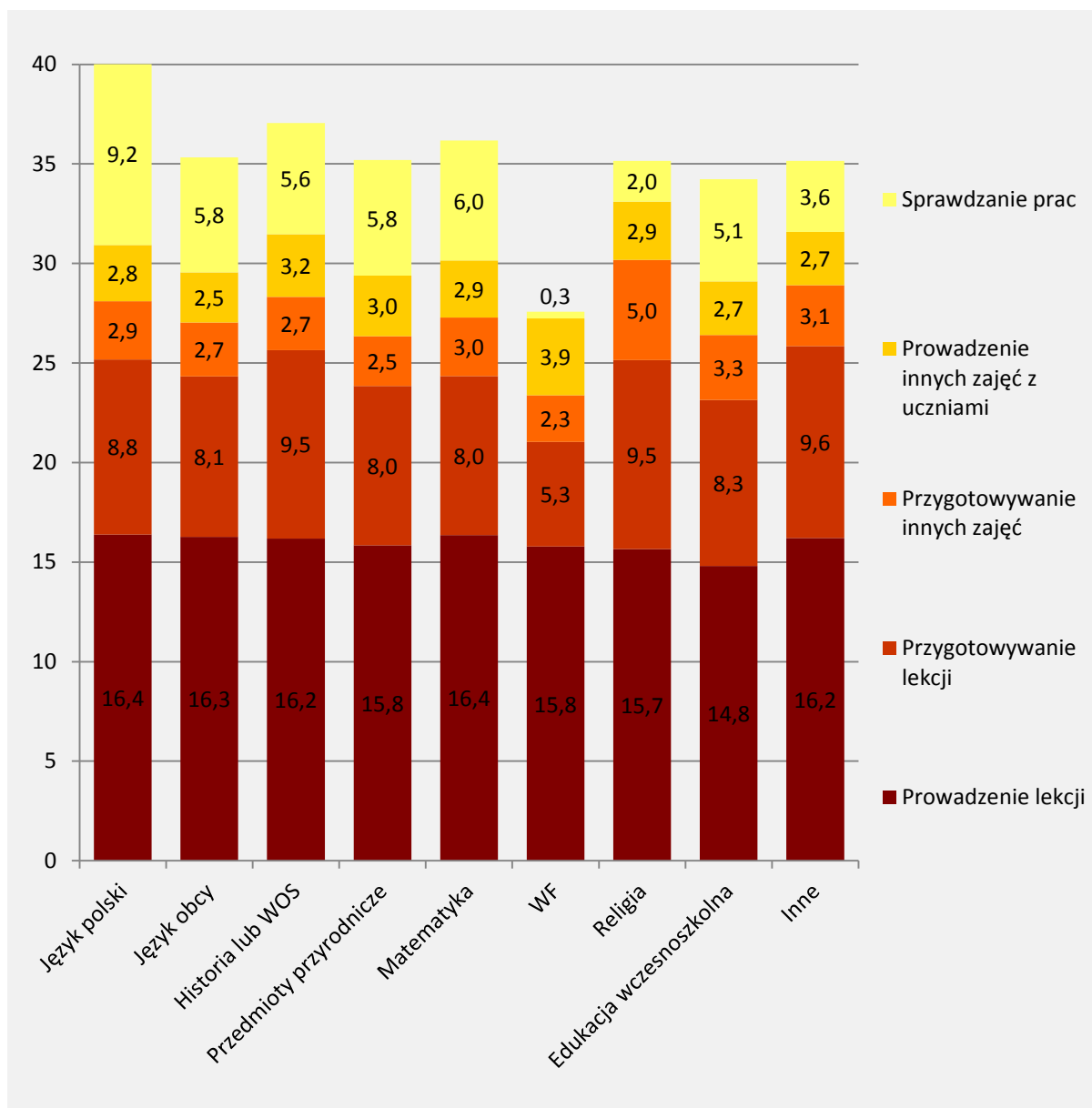
Wykres 4.19. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-27” w zależności od wieku nauczyciela, wyniki CAWI.

Wykres 4.20. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-27” w zależności od stażu pracy nauczyciela, wyniki CAWI.

Wykres 4.21. Tygodniowy czas wykonywania czynności codziennych przez nauczycieli „18-27” w zależności od przedmiotu nauczania, wyniki CAWI.

Wykres 4.21 również potwierdza wcześniejsze obserwacje dla wszystkich nauczycieli pełnoetatowych („18-35”), ale różnice między przedmiotami są bardziej wyraziste. Najwięcej czasu poświęcają czynnościom codziennym nauczyciele języka polskiego, zaraz potem historii i matematyki. Najważniejszym czynnikiem wpływającym na tak długi czas pracy jest konieczność sprawdzania prac domowych. Jest bardzo ciekawe, że pomiędzy nauczycielami uczącymi różnych przedmiotów nie ma dużych różnic, jeśli chodzi o liczbę godzin poświęconych na prowadzenie lekcji i zajęć pozalekcyjnych.

Z kolei najkrótszy czas wykonywania zajęć codziennych charakteryzuje nauczycieli wychowania fizycznego. Wynika to bezpośrednio z faktu, że nie muszą oni sprawdzać prac domowych. Zauważmy też, że nauczyciele wychowania fizycznego prowadzą najwięcej dodatkowych zajęć z uczniami, choć na ogół nie wymaga to od nich specjalnych przygotowań.

Dla analiz CAWI obliczono współczynniki korelacji tygodniowego czasu poświęconego przez nauczycieli „18-27” różnym czynnościom codziennym. Poniższa tabela podaje te współczynniki dla wszystkich nauczycieli „18-27”. Tłustym drukiem wyróżniono korelacje statystycznie istotne na poziomie istotności 5%.

Tabela 4.9 Współczynniki korelacji pomiędzy pięcioma najczęściej występującymi czynnościami zawodowymi dla nauczycieli „18-27”, wyniki CAWI.

	Prowadzenie lekcji	Prowadzenie innych zajęć z uczniami	Przygotowywanie lekcji	Przygotowywanie innych zajęć	Sprawdzanie prac
Prowadzenie lekcji	1,000				
Prowadzenie innych zajęć z uczniami	-0,018	1,000			
Przygotowywanie lekcji	-0,026	0,074	1,000		
Przygotowywanie innych zajęć	-0,095	0,313	0,331	1,000	
Sprawdzanie prac	0,001	0,018	0,357	0,244	1,000

Widzimy wyraźny podział czynności codziennych na dwie grupy: prowadzenie lekcji i pozostałe czynności codzienne. Wszystkie korelacje wewnątrz grupy czynności pozostałych (bez prowadzenia lekcji) są dodatnie, niemal wszystkie są znaczące statystycznie. Korelacja jednej z nich z czasem prowadzenia lekcji jest ujemna.

Ten podział odpowiada charakterowi czynności codziennych. Liczba lekcji prowadzonych przez nauczyciela w tygodniu uregulowana jest ustawowo i w dużej mierze wynika z potrzeb szkoły. Czas przeznaczany przez nauczyciela na pozostałe czynności codzienne w ogromnej mierze zależy od swobodnych decyzji nauczyciela.

Dodatnie korelacje wewnątrz grupy czterech czynności codziennych z wyłączeniem prowadzenia lekcji mogą być wynikiem dwóch mechanizmów:

- Efektu przedmiotu, to znaczy dla pewnych przedmiotów, takich jak język polski lub matematyka, nauczyciele muszą więcej się przygotowywać do lekcji i do innych zajęć oraz muszą więcej czasu poświęcać na sprawdzanie prac.
- Efektu zaangażowania nauczyciela, to znaczy nauczyciel bardziej zaangażowany w swoją pracę będzie w sposób naturalny więcej czasu poświęcał na wszystkie czynności codzienne z nią związane.

Aby rozstrzygnąć ten problem, należy zbadać korelacje w podgrupach nauczycieli przedmiotowych. Na szczęście badanie CAWI dostarcza wystarczających liczebności, aby móc to wykonać. Dla przykładu podajemy tabele korelacji dla nauczycieli matematyki.

Tabela 4.10. Współczynniki korelacji pomiędzy pięcioma najczęściej występującymi czynnościami zawodowymi dla nauczycieli matematyki z grupy „18-27”, wyniki CAWI.

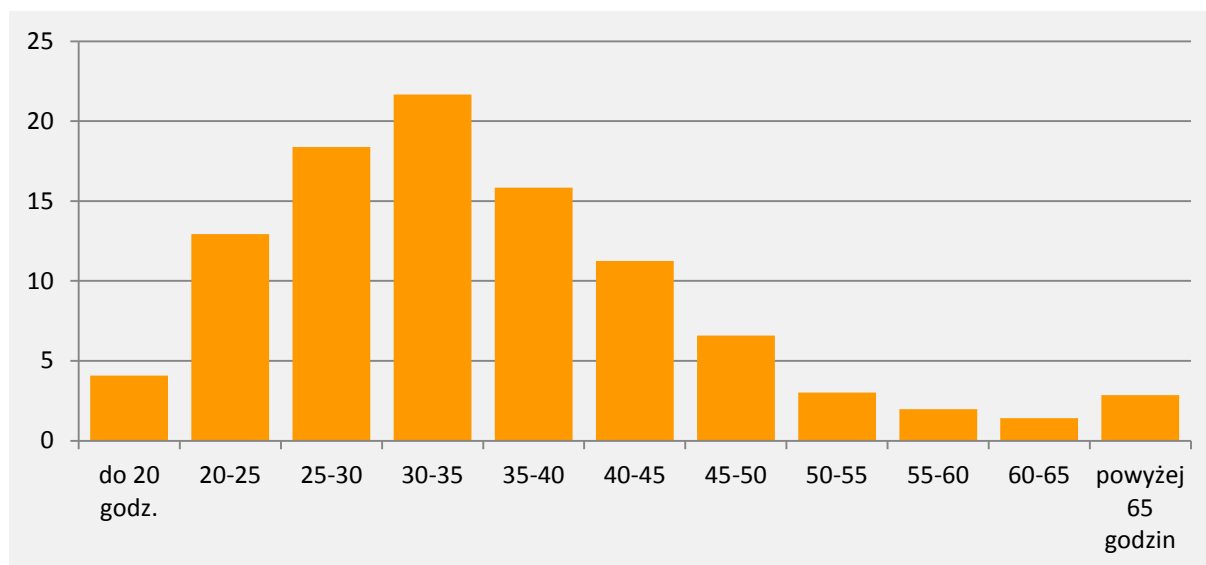
	Prowadzenie lekcji	Prowadzenie innych zajęć z uczniami	Przygotowywanie lekcji	Przygotowywanie innych zajęć	Sprawdzanie prac
Prowadzenie lekcji	1,000				
Prowadzenie innych zajęć z uczniami	-0,046	1,000			
Przygotowywanie lekcji	-0,061	0,108	1,000		
Przygotowywanie innych zajęć	-0,091	0,399	0,432	1,000	
Sprawdzanie prac	0,064	0,153	0,320	0,211	1,000

Ponownie wytluszczeniem wyróżniono współczynniki korelacji istotne statystycznie przy poziomie istotności 5%. Porównanie obu tabel współczynników korelacji pokazuje, że ograniczenie się do nauczycieli matematyki (jak i do pozostałych przedmiotów lub grup przedmiotowych) wzmacnia opisane korelacje. Jest to wyraźne potwierdzenie występowania drugiego ze wspomnianych wyżej mechanizmów. Korelacje czasu prowadzenia lekcji z czasem pozostałych czynności codziennych pozostają statystycznie nieistotne (jest też to efekt zmniejszenia analizowanej próbki). Być może oznacza to pewną, lekką tendencję, że nauczyciele bardziej obciążeni lekcjami mają mniej czasu na wszystkie pozostałe czynności codzienne, ale efekt ten jest bardzo słaby. Najważniejszy wniosek z tych korelacji jest jednak taki, że wzrost liczby prowadzonych w tygodniu lekcji nie pociąga za sobą odpowiedniego wydłużenia czasu pracy nauczyciela poświęconego na przygotowanie lekcji i na sprawdzanie prac uczniów.

Podsumowując, korelacje czasów wykonywania czynności codziennych pozwalają uchwycić zaangażowanie nauczycieli w swoją pracę, widoczne w dodatnich wartościach współczynników korelacji między czasami wykonywania czynności codziennych z wyjątkiem prowadzenia lekcji. Z jednej strony widzimy tu profesjonalizację zawodu nauczycieli, którzy samodzielnie decydują nie tylko o wykorzystaniu swojego czasu pracy, ale również o tym, ile czasu przeznaczają na czynności codzienne w tygodniu. Z drugiej strony poczynione obserwacje mogą pomóc wyróżnić grupy nauczycieli bardziej i mniej zaangażowanych w swoją pracę.

Aby przyrzeć się temu zjawisku, rozważmy histogram czasu poświęconego pięciu czynnościom codziennym przez wszystkich nauczycieli „18-27”.

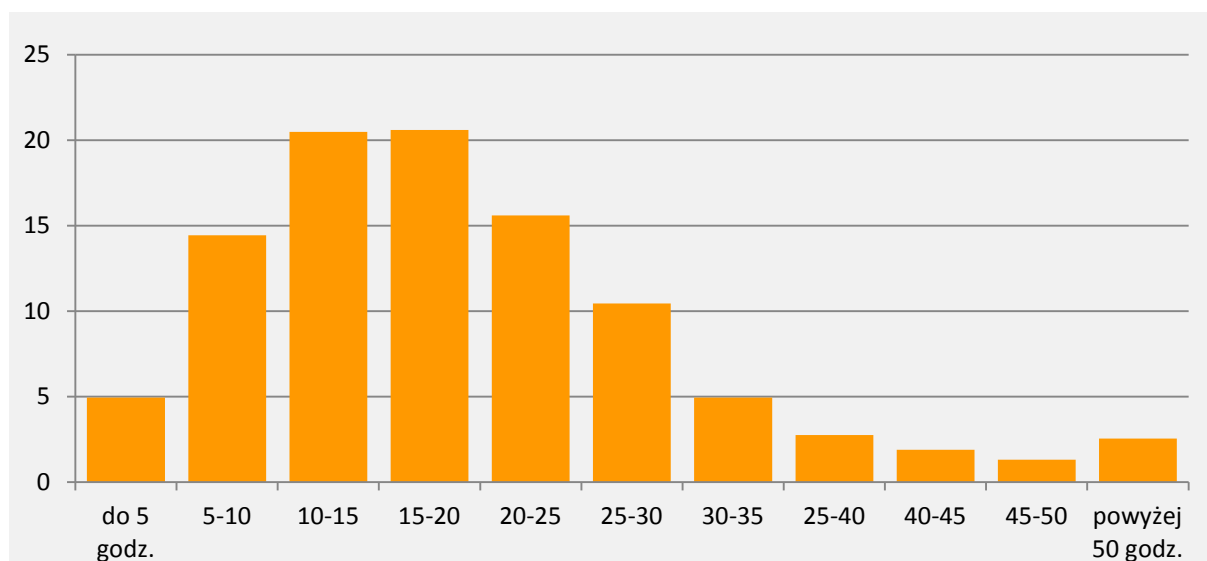
Wykres 4.22. Rozkład czasu poświęconego 5 czynnościom codziennym nauczycieli.

Pamiętamy z wykresów powyżej, że średni czas poświęcony czynnościom codziennym wynosi około 35 godzin tygodniowo. Około dwóch trzecich wszystkich nauczycieli „18-27” przeznaczają na czynności codzienne pomiędzy 25 i 45 godzin (przedział długości 18 godzin). Jednak stosunkowo licznie występują nauczyciele, którzy przeznaczają na to albo dużo mniej czasu (19%), albo dużo więcej (17%). Współczynnik zmienności (stosunek odchylenia standardowego do wartości średniej) wynosi 0,34.

Zróznicowanie czasu poświęconego czynnościom codziennym robi się jeszcze wyraźniejsze, kiedy ograniczymy się do łącznego czasu przeznaczanego na prowadzenie innych zajęć, przygotowywanie lekcji i innych zajęć, oraz sprawdzanie prac (bez prowadzenia lekcji), co ilustruje wykres 4.23.

Wykres 4.23. Rozkład czasu poświęconego 4 czynnościom codziennym bez prowadzenia lekcji.

Średni czas przeznaczony na te cztery czynności to około 20 godzin tygodniowo. Około 48% nauczycieli poświęca na nie od 15 do 30 godzin tygodniowo (przedział o długości 15 godzin). Rozkład na powyższym wykresie jest spłaszczony w stosunku do wykresu poprzedniego, a współczynnik zmienności wzrósł do 0,61.

Podsumowując, badania CAWI wykazały istotne zróżnicowanie czasu poświęconego przez nauczycieli „18-27” na czynności codzienne. Zróżnicowanie to tylko częściowo wynika z nauczanego przedmiotu i jest najprawdopodobniej związane z innymi cechami nauczycieli, takimi jak zaangażowane w wykonywaną pracę.

4.3.3. Średni tygodniowy czas pracy nauczycieli „18-27” – DAR

Przypomnijmy, że analizy prowadzone w tym punkcie rozdziału dotyczą nauczycieli, którzy mają w szkole lub zespole szkół pełny etat, nie są zatrudnieni w dodatkowym miejscu, liczba prowadzonych przez nich lekcji zawiera się w przedziale od 18 do 27 tygodniowo, nie zajmują stanowiska, które by rzutowało na ich pensum. Grupa ta stanowi ok. 60% wszystkich nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących.

Technika DAR, oparta na zebraniu informacji z jednego, wylosowanego dnia pracy nauczyciela, została wprowadzona dla możliwości oszacowania dziennego czasu poświęconego na czynności zawodowe w typowym dniu pracy nauczyciela. Ponieważ jednak nauczyciele mają możliwość wyboru, w jakim dniu tygodnia wykonywać pozalekcyjne czynności zawodowe, dla celów badawczych włączyliśmy do badania soboty i niedziele. Nie można przecież ignorować faktu, że nauczyciele mają znaczną swobodę w kształtowaniu swojego tygodnia pracy w wielu czynnościach „pozatablicowych”. Co więcej, nierzadko np. rozmaite konferencje lub kursy doskonalenia zawodowego obejmują także dni weekendowe. Badanie DAR daje możliwość przekonania się, ile czasu nauczyciele typowo przeznaczają na pracę i na jakie główne czynności zawodowe każdego dnia tygodnia, również w soboty lub niedziele. Natomiast badaniem nie objęto wakacji i okresu ferii zimowych, z analiz wyłączono także święta państwowe, także takie nietypowe dni jak np. 2 maja, czy pierwszy i ostatni tydzień roku szkolnego, uznając, że nie są to „typowe dni” w kalendarzu roku szkolnego.

Kierując się założeniem, że rozkład czasu pracy na poszczególne dni tygodnia może być nierównomierny, w doborze i realizacji próby badanych dni pracy, a następnie w opracowaniu wag realizacyjnych zwrócono starannie uwagę na to, by żaden dzień tygodnia w analizach nie był „nadreprezentowany”. Dzięki temu suma uśrednionych wyników dla każdego dnia tygodnia daje obraz tygodnia pracy nauczyciela.

Tabela 4.11. zawiera uśredniony czas przeznaczany na poszczególne czynności, zsumowany dla wszystkich dni tygodnia, włącznie z sobotami i niedzielami. Są to rzecz jasna dane oparte na relacjach nauczycieli i zarejestrowane przez ankieterów. Wywiad wspomagany komputerowo dopuszczał wpisanie relacjonowanej czynności tylko do jednej kategorii z katalogu czynności w technice DAR. Mamy więc pewność, że poszczególne kategorie w sensie zagregowanych w nich danych są rozłączne, a więc można je sumować. Ceną za to jest zastosowanie znacznie bardziej uproszczonego katalogu czynności niż w technice CAWI. Chodziło bowiem o to, by w sytuacji wywiadu zminimalizować trudność zakwalifikowania konkretnych działań nauczyciela do jednej z pozycji katalogu. Stąd też wprowadzenie kategorii „Inne”, w której znalazły się wszystkie takie czynności,

których ankiet nie mógł przypisać żadnej z wymienionych w katalogu. Niestety nie mamy informacji, jakie działania nauczycieli przypisywali ankietarzy do tej zbiorczej kategorii. Stąd trudność interpretacyjna tej kategorii.

Możemy natomiast z małym ryzykiem błędu określić strukturę tygodniowego czasu pracy w podziale na 13 czynności zawartych w katalogu. Co do samej wartości czasu pracy jest on z konieczności obciążony pewnym trudnym do oszacowania błędem, jeden respondent może mieć skłonność do postrzegania obszernie swojego czasu pracy, inny może go zawęzić relacjonując konkretny dzień aktywności zawodowej, jednak ta sama osoba pewnie będzie miała podobną skłonność w całej sytuacji wywiadu, a więc proporcje pomiędzy czasem przeznaczanym na różne czynności kompensują indywidualne tendencje, zatem są najbardziej wiarygodną informacją z badania DAR.

Zatem, głównym wynikiem badania techniką DAR jest struktura tygodniowego czasu pracy nauczyciela z uwzględnieniem czynności zawodowych zawartych w katalogu (tabela 4.11 – udział procentowy).

Zauważmy, że prowadzenie lekcji to orientacyjnie jedna trzecia czasu pracy nauczycieli. Poza prowadzeniem zajęć lekcyjnych największymi pozycjami w budżecie czasu są przygotowanie lekcji oraz przygotowanie zadań sprawdzających dla uczniów i ich sprawdzanie, a więc czynności bezpośrednio związane z prowadzeniem lekcji – łącznie zajmują one ponad 30% tygodniowego czasu pracy. Kolejną pozycję stanowią prowadzenie innych zajęć z uczniami wraz z przygotowaniem tych zajęć – to łącznie 11%, a więc orientacyjnie 1/3 czasu przeznaczanego na same lekcje. Co ciekawe, na przygotowanie zajęć pozalekcyjnych nauczyciele deklarują więcej czasu niż na ich prowadzenie. Tych pięć czynności łącznie stanowi trzon działań nauczycielskich i według relacji pochłania 3/4 całego czasu pracy. Potwierdza to główny wynik uzyskany w technice CAWI, wyróżniająca pięć czynności zawodowych nauczyciela jako zdecydowanie wiodących w budżecie czasu w stosunku do wszystkich pozostałych – stąd użyta tam nazwa „wielka piątka”.

Tworzenie dokumentacji przebiegu nauczania i pracy szkoły zajmuje 6%, zaś samokształcenie i doskonalenie zawodowe 4% tygodniowego czasu pracy. Jest to zaskakująco mało.

Kolejne pozycje w budżecie czasu zajmują kontakty z innymi nauczycielami oraz kontakty z rodzicami, ale każda z tych pozycji to średnio trochę ponad jeden procent całego czasu pracy. Trzeba zaznaczyć, że przy tak małych wartościach błąd oszacowania nie pozwala na dokładne ich określenie. Wiadomo tyle, że ze wszystkich losowo dobranych dni roboczych (poza sobotami i niedzielami) losowo dobranych nauczycieli, czas przeznaczony na rozmowy z rodzicami miał bardzo mały udział.

W zasadzie pozostałe czynności, mające jeszcze niższe wartości, należy uznać za mało znaczące w całym budżecie czasu nauczyciela, przy czym trzeba podkreślić, że jest to obraz uśredniony, a więc nie oddaje złożonego obrazu rzeczywistości, nie pokazuje całej różnorodności wykonywania zawodu nauczyciela, której poświęciliśmy poprzednie punkty tego rozdziału. Przykładowo, wycieczki i wyjścia dydaktyczne w jednych szkołach mogą być częstą praktyką w innych bardzo rzadką, dla jednych nauczycieli chętnie i relatywnie często stosowaną metodą pracy, dla innych epizodyczną lub nieistniejącą. W efekcie jednak uśredniony wynik w skali kraju wskazuje na niewielki udział tej formy aktywności zawodowej.

Bardzo mały udział większości pozycji spoza „wielkiej piątki” pokazuje też, że niewiele by tu wniosło rozszerzanie katalogu czynności w technice DAR. Niewiadomą natomiast pozostaje kategoria „Inne”, która z całą pewnością wymaga dodatkowej analizy, zanim cokolwiek będzie można o niej

powiedzieć. Z tego względu na wykresach 4.25. i 4.26. pokazujemy zbiorcze zestawienie w dwóch wariantach – z kategorią „Inne” i bez niej.

Tabela 4.11. Średni tygodniowy czas wykonywania przez nauczycieli „18-27” każdej z 14 zawodowych czynności w badaniu DAR w godzinach zegarowych⁷.

LP	Nazwa czynności	Średni czas wykonywania w tygodniu (godz.) ⁸	Udział procentowy w czasie pracy
5 kluczowych			
1	Prowadzenie lekcji	15:30 (20,5 lekcji)	32,9%
2	Prowadzenie innych zajęć z uczniami	2 godz. 10 min.	4,7%
3	Przygotowywanie lekcji	7 godz. 05 min.	15,3%
4	Przygotowywanie innych zajęć	3 godz. 00 min.	6,4%
5	Przygotowanie i sprawdzanie prac sprawdzających (ocenie)	7 godz. 20 min.	15,6%
	Razem 5 kluczowych	34 godz. 35 min.	
Inne czynności omawiane			
6	Tworzenie dokumentacji przebiegu nauczania i pracy szkoły	2 godz. 55 min.	6,1%
7	Samokształcenie i doskonalenie zawodowe	1 godz. 50 min.	3,9%
Pozostałe			
8	Kontakty z innymi nauczycielami	45 min.	1,5%
9	Kontakty z rodzicami	35 min.	1,3%
10	Wycieczki i wyjścia dydaktyczne	20 min.	0,5%
11	Czynności związane z egzaminami zewnętrznymi (niewynikające z odrębnych umów)	30 min.	1,1%
12	Czynności wynikające z odrębnych umów	10 min.	0,4%
13	Przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym	10 min.	0,3%
14	Inne	4 godz. 40 min.	10,0%
	Razem	46 godz. 40 min.	100,0%

⁷ Oznacza to, że 15,34 godziny w poniższej tabeli i dalej wynosi 15 godzin i 20 minut.

⁸ Średni czas - z dokładnością do 5 minut

Porównajmy wyniki czasu pracy nauczycieli dla tych czynności, które są ściśle porównywalne w obu technikach, czyli w wywiadzie wspomaganym komputerowo DAR i ankiecie internetowej CAWI. Porównanie to dotyczy podstawowych czynności typowego tygodnia pracy.

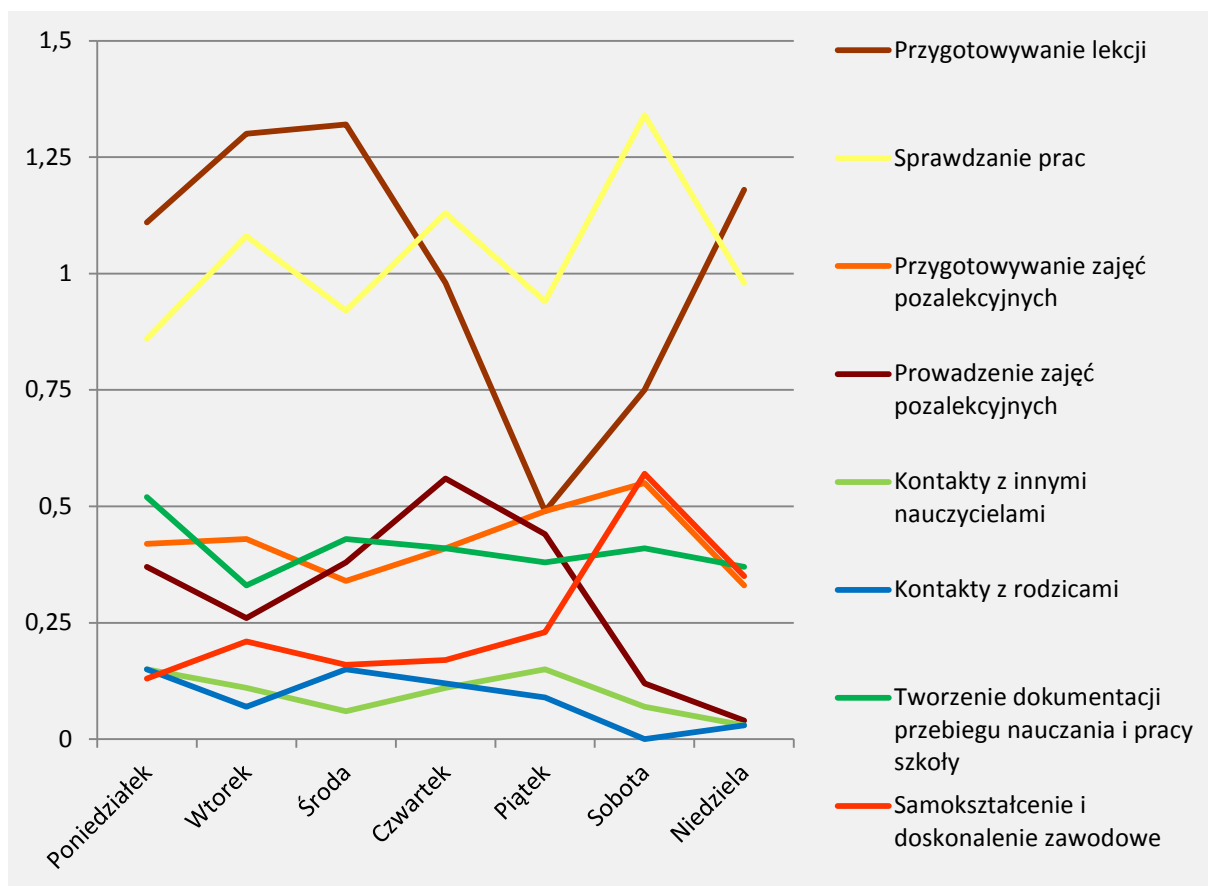
Tabela 4.12. Czas trwania najczęściej wykonywanych i najbardziej czasochłonnych czynności zawodowych. Porównanie wyników obu technik badawczych dla nauczycieli „18-27”.

Nazwa czynności	DAR	CAWI
Prowadzenie lekcji	20,5 lekcji	21 lekcji
Prowadzenie innych zajęć z uczniami	2,2 godz.	3,0 godz.
Przygotowywanie lekcji	7,1 godz.	8,2 godz.
Przygotowywanie innych zajęć	3,0 godz.	3,1 godz.

Widać, że ankieta internetowa skłania do wyższych oszacowań. Trudno się dziwić, respondent był proszony o oszacowanie czasu trwania danej czynności w całym tygodniu, a nie jest to przecież coś, co robi się rutynowo, odwołuje się też w pewnym stopniu do retrospekcji, która bywa zawodna. Procentowo największa różnica między wskazaniami z obu technik wystąpiła dla oszacowania tygodniowego czasu trwania zajęć pozalekcyjnych, czynności zdawałoby się dość wymiernej. Natomiast najmniejsza – dla czasu przygotowania tych zajęć, w obu technikach bliskiego trzem godzinom. Z kolei duża pozycja w technice DAR, przygotowanie lekcji, w wywiadzie internetowym została oszacowana jeszcze wyżej, na ponad 8 godzin tygodniowo. Niestety piąta z czynności codziennych została nieco inaczej nazwana w obu technikach badawczych, przez co tracimy możliwość ścisłego porównania wyników dla obu technik. Sprawdzanie prac w wywiadzie internetowym CAWI zostało oszacowane przez nauczycieli średnio na ok. pięć i pół godz. tygodniowo. Natomiast w katalogu DAR czynność, która zawierała sprawdzanie prac została nazwana „ocenie” była kategorią, do której ankieter klasyfikował sprawdzanie prac, ale też samo przygotowanie prac sprawdzających, opracowywanie kryteriów oceniania, udział w komisji przeprowadzającej egzamin klasyfikacyjny, udział w komisji przeprowadzającej egzamin poprawkowy. W efekcie czynność ta zbiorczo została oszacowana na ponad siedem godzin i stała się zbyt heterogeniczna, by ją ściśle porównać z wynikiem uzyskanym w CAWI. Z zestawienia wyników DAR i CAWI można jednak przypuszczać, że sprawdzanie prac miało w tej czynności największy udział.

Na zakończenie wróćmy raz jeszcze do wyników wywiadu DAR. Na wykresach 4.24 – 4.26 wyszczególniamy najpierw osiem następnie dziewięć najważniejszych pozycji z tabeli 4.11, by poznać dynamikę ich wykonywania w typowym tygodniu pracy nauczyciela.

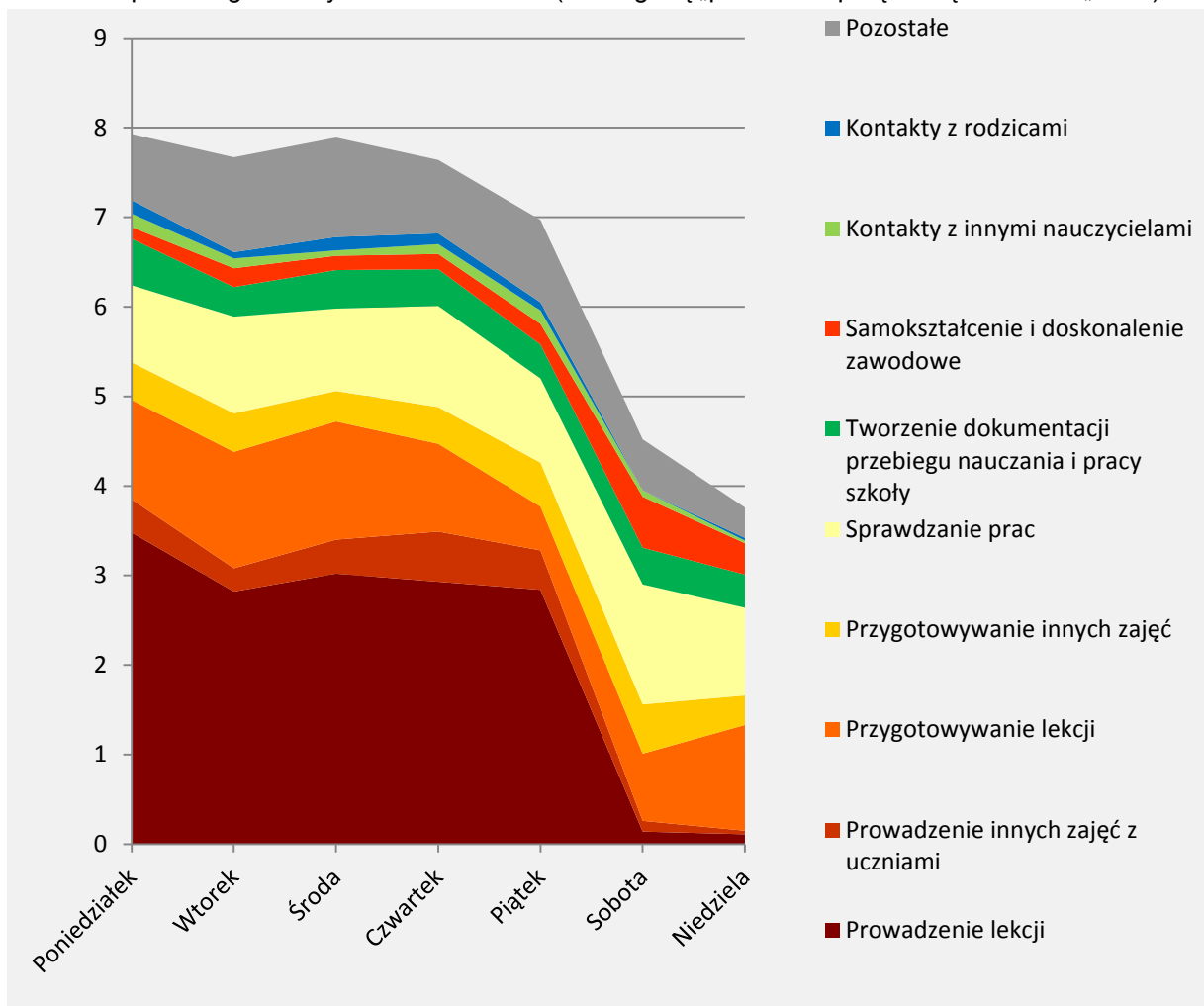
Wykres 4.24. Uśredniony czas wykonywania wyszczególnionych czynności zawodowych nauczycieli

Okazuje się, że np. przygotowanie lekcji, jedna z głównych czynności „pozatablicowych”, ma swoją dynamikę w tygodniowym rytmie pracy nauczycieli. Od poniedziałku do środy utrzymuje się na wysokim poziomie, w czwartek trochę spada, a w piątek osiąga minimum. Następnie w sobotę nieznacznie rośnie, by w niedzielę powrócić do poziomu z początku tygodnia pracy. Jak widać piątki po zakończeniu zajęć szkolnych nauczyciele starają się zachować wolne od przygotowania lekcji, ale już w sobotę zaczynają znowu myśleć o kolejnym tygodniu zajęć, a w niedzielę pojawia się to z całą intensywnością. Nie ma tej cechy czas poświęcony na ocenianie pracy uczniów, którego głównym komponentem jest przypuszczalnie sprawdzanie prac, a który osiąga swoje maksimum w sobotę. Sobota jest również dniem, w którym nauczyciele poświęcają ponad dwukrotnie więcej czasu na samokształcenie i doskonalenie zawodowe niż w typowy dzień powszedni. Pamiętajmy jednak, że całość czasu na to przeznaczona nie jest zbyt duża. Czas na dokumentowanie przebiegu nauczania jest dość równomiernie rozłożony na wszystkie dni tygodnia.

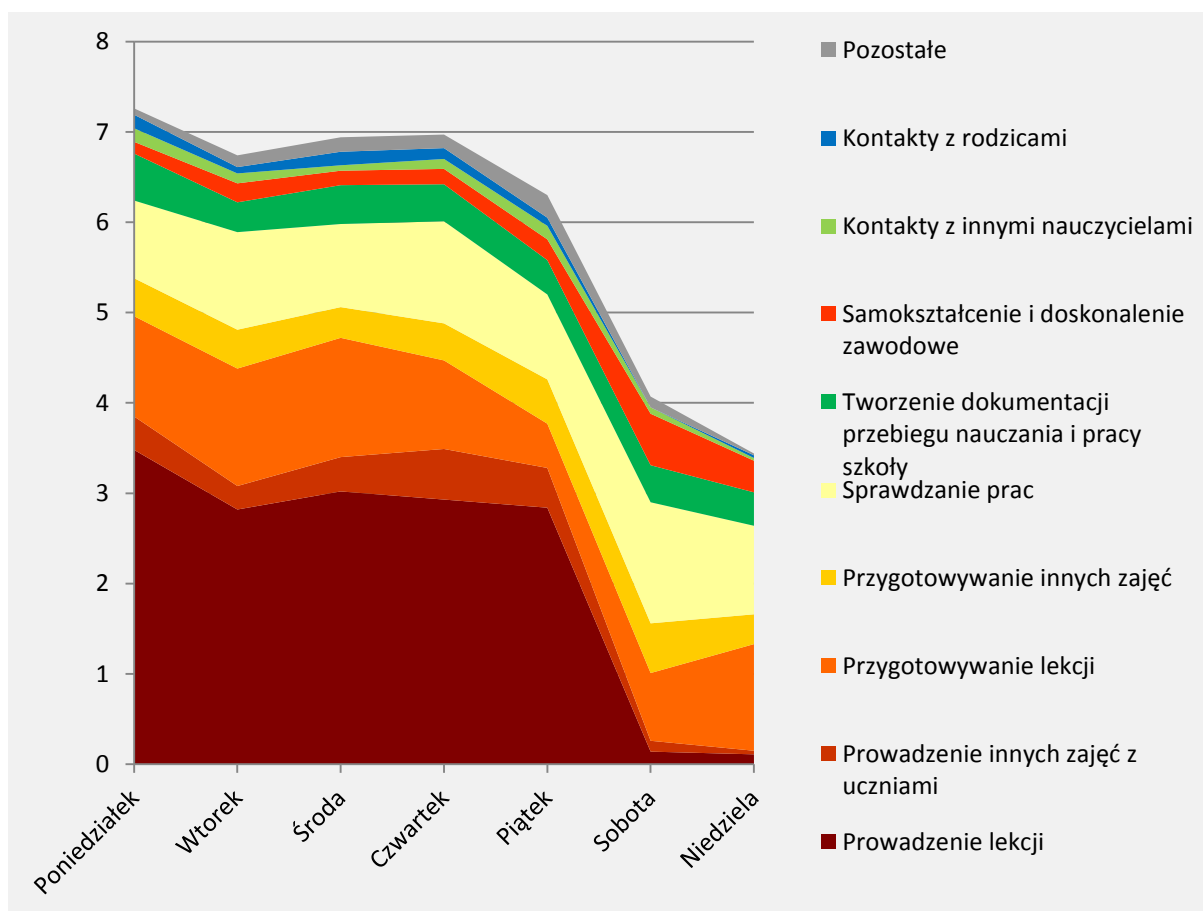
Wykresy 4.25 i 4.26 przedstawiają sumaryczny czas każdego dnia tygodnia, ukazując jednocześnie udział w nim najważniejszych czynności zawodowych. Jak już wspomniano, problematyczna badawczo jest kategoria „Inne” z tabeli 4.11, gdyż nie wiemy, jakie dokładniej czynności mogą wchodzić w jej zakres, a jednocześnie stanowi niemałą pozycję w tygodniowym czasie pracy. Sumaryczne wykresy przedstawiamy więc w dwóch wersjach, z uwzględnieniem kategorii „Inne” i bez. Z wykresu 4.25 widać, że kategoria „Inne” występuje we wszystkich dniach tygodnia, włącznie z sobotami i niedzielami.

Wykres 4.25. Średni sumaryczny czas pracy nauczycieli „18-27” w kolejnych dniach tygodnia w rozbiciu na poszczególne czynności zawodowe (z kategorią „pozostałe” połączoną z czasem „inne”).

Pozycja „Pozostałe” zawiera zsumowany czas kategorii: wycieczki i wyjścia dydaktyczne, czynności związane z egzaminami zewnętrznymi (niewynikające z odrębnych umów), przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym oraz kategorię „Inne”.

Wykres 4.26. Średni sumaryczny czas pracy nauczycieli „18-27” w kolejnych dniach tygodnia w rozbiciu na poszczególne czynności zawodowe (z kategorią „pozostałe” bez czasu „inne”), związane z egzaminami zewnętrznymi (niewynikające z odrębnych umów), przygotowywanie dokumentacji związanej z awansem zawodowym.

Jak już zaznaczyliśmy, badanie DAR dostarcza informacji o typowym dniu poświęconym na czynności zawodowe. Można więc oszacować korelacje występujące pomiędzy czasem przeznaczonym na różne czynności zawodowe w ciągu typowego dnia. Odpowiednie współczynniki korelacji są ujemne. Oznacza to, że następuje naturalne kompensowanie czasu realizowania różnych zadań. Jeżeli nauczyciel więcej czasu poświęca na zajęcia pozalekcyjne z uczniami lub na wycieczkę, wówczas odpowiednio mniej czasu zostaje mu na pozostałe czynności. Jest to dość oczekiwany, ale też znaczący wynik badania DAR i także zgodny w analizami opartymi na danych CAWI. Nauczyciel jest profesjonalistą, który swobodnie planuje swój dzień pracy i dostosowuje go do bieżących zadań. W ciągu tygodnia musi wykonać wiele różnorodnych czynności, od przygotowywania się do zajęć aż do sprawdzania prac uczniów. Ważną częścią pracy nauczyciela jest odpowiednie planowanie swojego tygodniowego czasu pracy, obejmujące wszystkie czynności zawodowe, nie tylko realizowane „przy tablicy”. Stąd konieczność stałego podejmowania decyzji, które zajęcia nauczyciel będzie realizował danego dnia. Te decyzje widoczne są właśnie w omawianych ujemnych współczynnikach korelacji.

Do tego samego wniosku prowadzi nas wykres przedstawiający tygodniową zmienność obciążenia nauczycieli pracą, a zwłaszcza czynności zawodowe wykonywane w weekend (głównie przygotowywanie lekcji i sprawdzanie prac). Poświęcanie części dni wolnych od pracy na wykonywanie tego typu prac umysłowych jest charakterystyczne dla wolnych zawodów.

Załącznik nr 1. Podział nauczycieli ze względu na nauczany przedmiot

Jedną z ważnych cech różnicujących obciążenie zawodowe nauczycieli jest przedmiot nauczania. Wynika to z odmiennych wymagań dotyczących konieczności przygotowania się do zajęć oraz sprawdzania prac domowych, a także z odmiennej liczby godzin przeznaczonych na dany przedmiot w ramowym planie nauczania. Z tego powodu analiza czasu pracy nauczycieli bez uwzględnienia przedmiotu byłaby niepełna.

Jednak z wielu powodów podział taki nie jest możliwy do automatycznego wykonania. Wielu nauczycieli uczy więcej niż jednego przedmiotu, często z odmiennych grup przedmiotowych. Ponadto jest sporo przedmiotów „krótkich”, obowiązujących w ciągu tylko niewielu lat szkolnych lub z małą liczbą godzin, więc uchwycenie specyfiki obciążenia uczących ich nauczycieli jest trudne. Trzecią trudnością jest z kolei konieczność doboru dostatecznie dużej próby, aby obliczane średnie czasy pracy były wiarygodne. Z tych trzech powodów konieczne było przyjęcie pewnej metodologii podziału nauczycieli na grupy przedmiotowe. Metodologia ta jest opisana w niniejszym załączniku.

Pierwszym etapem analizy było stworzenie grup przedmiotowych.

Pierwszym kryterium była duża liczebność w próbie nauczycieli danego przedmiotu, przekraczająca 150 respondentów. Pod względem tego kryterium wyodrębniono nauczycieli:

- języka polskiego,
- nowożytnego języka obcego,
- matematyki,
- wychowania fizycznego,
- religii,
- edukacji wczesnoszkolnej.

Przedmioty, których nauczanie deklarowała mniejsza liczba nauczycieli, połączono w grupy. Kryterium podziału była specyfika nauczanych przedmiotów i zbliżona liczba godzin w ramowym programie nauczania. Wyróżniono następujące grupy nauczycieli:

- Nauczyciele historii, historii i społeczeństwa lub wiedzy o społeczeństwie,
- Nauczyciele przedmiotów przyrodniczych (przyroda, biologia, chemia, geografia, fizyka).

W przypadku nauczycieli wiedzy o społeczeństwie, pomimo że ten przedmiot ma dużo niższą liczbę godzin w programie niż historia, przypisanie do grupy nauczycieli historii wynika z faktu, że lekcje WoS w wielu szkołach są prowadzone przez historyków.

Pozostałych nauczycieli przypisano do grupy przedmiotów „Inne”. Skupia ona przedmioty o niewielkiej liczbie godzin takie jak np. plastyka, muzyka czy etyka.

Podczas drugiego etapu analizy dla każdego nauczyciela zsumowano liczbę lekcji prowadzonych w ramach każdej grupy przedmiotów. Następnie nauczyciela przypisano do tego przedmiotu, z którego prowadził przeważającą liczbę lekcji. Jedynie w przypadku 15 nauczycieli nie można było określić przeważającego przedmiotu, zostali oni przypisani do dwóch grup. Ponieważ stanowią oni 0,6% próby, niemożliwym jest przeprowadzenie dla nich oddzielnej analizy. Dodatkowo, w komponencie

DAR 45 nauczycieli nie zadeklarowało czasu prowadzenia zajęć. W rezultacie otrzymano następujące liczebności grup nauczycieli:

Tabela 1. Liczba i udział procentowy nauczycieli według grup przedmiotowych, badanie DAR

Grupa przedmiotowa	Liczba nauczycieli	Rozkład procentowy
Język polski	303	11,7%
Język obcy nowożytny	426	16,5%
Historia lub WOS	158	6,1%
Przedmioty przyrodnicze	306	11,8%
Matematyka	278	10,7%
Wychowanie fizyczne	319	12,3%
Religia	152	5,9%
Edukacja wczesnoszkolna	355	13,7%
Inne	290	11,2%

W komponencie CAWI 55 nauczycieli nie można przypisać do grupy z uwagi na brak zadeklarowanego czasu prowadzenia zajęć, natomiast 910 nauczyciel prowadziło zajęcia z więcej niż jednej grupy przedmiotowej. Powoduje to, że suma w kolumnie „liczebność nauczycieli” w tabeli 15 jest większa niż liczba ankietowanych nauczycieli w komponencie CAWI.

Tabela 2. Liczba i udział procentowy nauczycieli według grup przedmiotowych, badanie CAWI

Grupa przedmiotowa	Liczba nauczycieli	Rozkład procentowy
Język polski	596	10,3%
Język obcy nowożytny	853	14,8%
Historia lub WOS	389	6,7%
Przedmioty przyrodnicze	654	11,3%
Matematyka	550	9,5%
Wychowanie fizyczne	683	11,8%
Religia	297	5,1%
Edukacja wczesnoszkolna	741	12,8%
Inne	1009	17,5%

Porównanie rozkładów procentowych nauczycieli według grup przedmiotów wskazuje na daleko idącą zbieżność. Jedynym istotnym odstępstwem jest większy w badaniu CAWI udział nauczycieli w grupie przedmiotów „Inne”.

Załącznik nr 2. Kalendarz badania

	1 dni wolne dla wszystkich, święta, wakacje
	1 koniec i początek roku
	ferie zimowe w kolejnych turach w województwach*
	1 sprawdziany, egzaminy gimnazjalny i matura

* wywiady DAR były prowadzone w szkołach, które nie miały ferii

	7 dzień miesiąca
	D15 liczba wywiadów w badaniu DAR, które dotyczyły tego dnia
	C34 liczba ankiet internetowych (CAWI), które zostały wypełnione tego dnia

01.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
						1
						C3
2	3	4	5	6	7	8
			D6	D17	D6	D12
C5	C15	C5	C5	C7	C2	C4
9	10	11	12	13	14	15
D17	D6	D12		D6		
C7	C11	C11	C15	C19	C13	C24
16	17	18	19	20	21	22
			D6			
C3		C1	C1			
23	24	25	26	27	28	29
D6		D6	D17		D6	
30	31					
C6	C6					

11.2011						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
	1	2	3	4	5	6
		D11	D12			D6
7	8	9	10	11	12	13
D15	D5	D18	D6	D6		D5
C34	C39	C45	C30	C41	C31	C66
14	15	16	17	18	19	20
D40	D23	D29	D18	D18	D11	D17
C56	C58	C61	C49	C69	C68	C153
21	22	23	24	25	26	27
D6	D18	D17	D18	D12	D11	D33
C114	C47	C42	C26	C28	C40	C78
28	29	30				
D23	D6	D40				
C65	C50	C58				

12.2011						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
			1	2	1	2
			D30	D15	D29	D46
			C60	C36	C17	C22
5	6	7	8	9	10	11
D44	D24	D22	D27	D57	D45	D34
C34	C23	C14	C60	C45	C19	C43
12	13	14	15	16	17	18
D46	D26	D34	D56	D24		
C56	C24	C17	C14	C9	C33	C38
19	20	21	22	23	24	25
C10		C3		C2		
26	27	28	29	30	31	
C1	C2	C6	C3	C3	C2	

02.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
		1	2	3	4	5
				D17	D5	D11
		C7	C8	C2	C7	C11
6	7	8	9	10	11	12
D6		D5	D12	D11	D6	
C17	C22	C22	C21	C24	C20	C27
13	14	15	16	17	18	19
D12			D6	D6		C6
C62	C66	C63	C13	C11	C18	C29
20	21	22	23	24	25	26
D6	D16	D5	D5	D3		
C22	C23	C23	C13	C12	C10	C39
27	28	29				
C40	D17	D12				
	C81	C64				

03.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
			1	2	3	4
			D6	D7	D1	D5
			C17	C28	C17	C27
5	6	7	8	9	10	11
D11	D20	D5	D17	D6	D9	D5
C9	C14	C18	C12	C17	C24	C38
12	13	14	15	16	17	18
	D12	D9		D16	D12	D21
C21	C12	C12	C19	C4	C5	C8
19	20	21	22	23	24	25
D6	D12	D6		D4	D17	
C6	C3	C8	C10	C11	C8	C9
26	27	28	29	30	31	
D22	D28	D15	D10	D6	D5	
C4		C5	C6	C2	C1	

04.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
						1 D4 C6
2 D16 C7	3 D6 C8	4 C7	5 C4	6 C3	7	8
9 D6 C1	10 D12 C1	11 D23	12 D22	13 D28	14 D28	15 D6
16 D5	17	18 D4	19 D17	20 D10	21 D17	22 D6
23 D6	24 D18	25 D9	26 D16	27 D12	28	29
30						

05.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
	1	2 D10	3 D6	4 D5	5 D6	6 D5
7 D11	8 D6	9 D5 C1	10 D6	11 D6 C1	12 D17 C1	13 D28
14 D6 C1	15 D10	16	17 D12	18 D17	19 D5	20
21 D34	22 D21	23 D9 C1	24 D6	25 C2	26 D12 C4	27 C6
28 D11 C8	29	30 D5 C1	31 D6			

06.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
				1	2	3
4	5 D5	6	7 D6	8 D12	9 D6	10
11 D10	12 D6	13 D4	14 D5	15 D11	16	17
18	19 D12	20 D6	21	22	23	24 D5
25 D12	26	27 D12	28	29	30	

07.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
						1 C1
2 C1	3 C2	4 C1	5	6	7	8
9 C1	10 C1	11	12	13 C1	14	15
16	17 C1	18 C1	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

08.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

09.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
					1	2
3	4 D6	5 D12	6	7	8	9 D5
10 D11	11 D6	12 D11	13	14 D17	15 D12	16
17 D6	18	19 D12	20 D16	21	22 D10	23 D11
24 C14	25 D6 C43	26 D6 C83	27 C76	28 C41	29 C30	30 C45

10.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
1	2	3	4	5	6	7
			D5		D10	D6
C84	C69	C69	C54	C21	C26	C19
8	9	10	11	12	13	14
		D6	D11		D17	
C25	C22	C25	C14	C16	C13	D18
15	16	17	18	19	20	21
D6	D6		D11	D6	D7	D14
C18	C23	C22	C30	C14	C17	C42
22	23	24	25	26	27	28
	D12	D6	D5	D8	D15	D6
C50	C32	C29	C20	C17	C13	C18
29	30	31				
D12						
C17	C12	C1				

11.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
				1	2	3
						D6
			C2		C1	C3
5	6	7	8	9	10	11
	D5				D6	
C12	C3	C2	C1	C6	C5	C10
12	13	14	15	16	17	18
D11	D6	D4		D10	D2	D6
C17	C13	C6	C5	C7	C5	C6
19	20	21	22	23	24	25
D10						
C17	C20	C22	C11	C14	C2	C4
26	27	28	29	30		
	D10					
C8	C6	C18	C10	C2		

12.2012						
PN	WT	ŚR	CZ	PT	S	N
					1	2
						C2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					